

Fælles Mål 2009

Dansk som andetsprog

Faghæfte 19

Fælles Mål 2009

Dansk som andetsprog

Faghæfte 19

Indhold

Formål for faget dansk som andetsprog	3
Slutmål for faget dansk som andetsprog efter 9. klassetrin	4
Trinmål for faget dansk som andetsprog efter 2. klassetrin	6
Trinmål for faget dansk som andetsprog efter 5. klassetrin	8
Trinmål for faget dansk som andetsprog efter 7. klassetrin	10
Trinmål for faget dansk som andetsprog efter 9. klassetrin	12
Slutmål for faget dansk som andetsprog efter 10. klassetrin	14
Trinmål for basisundervisningen for faget dansk som andetsprog	16
Slutmål og trinmål – synoptisk opstillet	18
Læseplan for faget dansk som andetsprog	23
Basisundervisning for elever, der er ankommet til Danmark efter 2. klassetrin	23
1. forløb – 1.-2. klassetrin	26
2. forløb – 3.-5. klassetrin	27
3. forløb – 6.-7. klassetrin	29
4. forløb – 8.-9. klassetrin	31
5. forløb – 10. klassetrin	33
Undervisningsvejledning for faget dansk som andetsprog	35

Formål for faget dansk som andetsprog

Formålet med undervisningen i dansk som andetsprog er, at tosprogede elever på baggrund af deres samlede sproglige og kulturelle forudsætninger tilegner sig færdigheder i at forstå og anvende talt og skrevet dansk. Undervisningen skal styrke elevernes lyst til at bruge dansk, og den skal udvikle deres bevidsthed om sprog og sprogtilegnelse og om dansk kultur. Undervisningen skal knyttes tæt til skolens øvrige fag.

Stk. 2. Undervisningen skal fremme den enkelte elevs personlige og sproglige udvikling og forståelse af samspillet mellem dansk sprog og kultur og elevens sproglige og kulturelle baggrund. Undervisningen skal herved bidrage til, at eleven udvikler forudsætninger for en aktiv og ligeværdig deltagelse i skole og samfund, samt forberede til videre uddannelse.

Stk. 3. Undervisningen skal styrke elevernes følelse af selv-værd og fremme deres oplevelse af sprog som kilde til udvikling af personlig og kulturel identitet.

Slutmål for faget dansk som andetsprog efter 9. klassetrin

Kommunikative færdigheder – det talte sprog

Undervisningen skal lede frem mod, at eleverne har tilegnet sig kundskaber og færdigheder, der sætter dem i stand til at

- forstå talt dansk inden for hverdagsprog, fagsprog og elektroniske medier om kendte og ukendte emner af personlig, faglig, kulturel og samfundsmæssig relevans
- afkode og tilpasse kropssprog og stemme som udtryksmiddel i forhold til situationen og diskutere disse valg
- udtrykke sig hensigtsmæssigt og flydende i et sammenhængende sprog afpasset forskellige genrer og situationer, herunder udtrykke tanker og personlige erfaringer
- forstå hovedindholdet af lyd- og billedmedieproduktioner, hvor forskellige regionale og sociale varianter forekommer
- fremlægge og redegøre for viden, informationer og hovedindholdet af forskellige teksttyper
- deltage i samtaler og diskussioner om personlige, kulturelle og samfundsmæssige emner.

Kommunikative færdigheder – det skrevne sprog

Undervisningen skal lede frem mod, at eleverne har tilegnet sig kundskaber og færdigheder, der sætter dem i stand til at

- læse og forstå skrevne tekster inden for mange genrer og fagområder, idet læseform og -hastighed afpasses efter tekst og formål
- arbejde med fortolkning, diskussion og perspektivering af tekster inden for forskellige genrer og fag
- forholde sig kritisk og analytisk til egen læseforståelse, herunder diskutere forskellige læseforståelsesstrategier
- uddrage informationer af forskellige informationskilder med hensigtsmæssige søgemetoder og læseforståelsesstrategier
- skrive klare, detaljerede tekster, der udtrykker oplevelser, følelser og viden i en sammenhængende og disponeret form, der passer til situationen.
- styre skriveprocessen fra idé til færdig tekst, alene eller sammen med andre

Sprog og sprogbrug

Undervisningen skal lede frem mod, at eleverne har tilegnet sig kundskaber og færdigheder, der sætter dem i stand til at

- udtrykke sig hensigtsmæssigt, sammenhængende og flydende mundtligt og skriftligt i den konkrete situation
- anvende centrale mundtlige og skriftlige sprogbrugsnormer samt reflektere over egne sprogvvalg
- anvende et tilstrækkeligt og forholdsvis præcist ordforråd, herunder idiomatiske vendinger, inden for almene og faglige emneområder og problemstillinger
- tale og skrive dansk, således at sprogbrugsnormer og grammatiske regler følges og gøre rede for brugen af disse i forhold til aktuel genre
- forholde sig til og anvende viden om ligheder og forskelle mellem modersmålet og dansk og mellem modersmålet og andre sprog
- forholde sig aktivt til tosprogethedens betydning og muligheder.

Viden om sprogtilegnelse og egen læring

Undervisningen skal lede frem mod, at eleverne har tilegnet sig kundskaber og færdigheder, der sætter dem i stand til at

- reflektere over sprogtilegnelse, herunder vurdere egne færdigheder i at anvende dansk mundtligt og skriftligt
- anvende hensigtsmæssige kommunikationsstrategier i forskellige situationer
- vælge lyttestrategier i forhold til en given situation
- anvende hensigtsmæssige gættestrategier i forhold til både det talte og skrevne sprog
- vælge læsemåde og anvende læsestrategier i forhold til teksttype og situation
- anvende og udnytte viden om skriveprocessens faser
- anvende fagenes hjælpemidler, herunder ordbøger, håndbøger og digitale og elektroniske hjælpemidler.

Sprog, kultur og samfundsforhold

Undervisningen skal lede frem mod, at eleverne har tilegnet sig kundskaber og færdigheder, der sætter dem i stand til at

- diskutere etiske, sociale, kulturelle og sproglige emner ud fra egne og andres iagttagelser samt ud fra universelle værdier
- sammenligne og perspektivere tekster og andre udtryksformer med udspring i forskellige kulturelle baggrunde
- forstå væsentlige træk af samfundsforhold i Danmark på grundlag af arbejdet med tekster i bred forstand
- diskutere og reflektere over egen viden om kulturelle ligheder og forskelle inden for forskellige emner med henblik på uddannelse og deltagelse i samfundslivet i Danmark.

Trinmål for faget dansk som andetsprog efter 2. klassetrin

Kommunikative færdigheder – det talte sprog

Undervisningen skal lede frem mod, at eleverne har tilegnet sig kundskaber og færdigheder, der sætter dem i stand til at

- forstå ord og vendinger knyttet til dagligdagen og til skolens fag
- forstå hovedindholdet af talt dansk, bl.a. lærerens oplæsning og fortælling, når den understøttes visuelt
- forstå at stemme og kropssprog har betydning for kommunikationen
- deltage i samtaler om temaer, som klassen arbejder med
- genfortælle og samtale om alderssvarende lyd- og billedmedier
- præsentere og fremlægge et emne ved hjælp af visuel støtte
- fortælle forståeligt om egne oplevelser og beskrive daglige gøremål knyttet til skole, hjem og fritid.

Kommunikative færdigheder – det skrevne sprog

Undervisningen skal lede frem mod, at eleverne har tilegnet sig kundskaber og færdigheder, der sætter dem i stand til at

- læse og forstå indholdet i korte, sprogligt enkle tekster, hvor emnet er kendt
- arbejde med tekster på relevante og alderssvarende forståelsesniveauer, bl.a. ved at udtrykke egen forståelse, genfortælle eller dramatisere
- kende og anvende læseforståelsesstrategier såsom billedstøtte og forforståelse
- skelne mellem forskellige teksttyper
- forholde sig til egen læseforståelse
- deltage i fælles procesorienterede skriveforløb samt få og give begyndende respons
- skrive enkle ord, udtryk og sætninger om nære og genkendelige emner som egen person, familie, skole og fritid
- anvende skriftlige udtryk som redskab til at fastholde informationer og tanker.

Sprog og sprogbrug

Undervisningen skal lede frem mod, at eleverne har tilegnet sig kundskaber og færdigheder, der sætter dem i stand til at

- udtrykke sig mundtligt på et forståeligt dansk
- samtale om, at sprogbrug afhænger af situation og eget valg
- søge forklaring på, forstå og anvende et grundlæggende ordforråd til sprogligt at kunne fungere i faglige og sociale sammenhænge
- tale dansk, således at brugen af ordklasser, syntaks og tekstsammenhæng er hensigtsmæssig og under stadig udvikling
- samtale om, at skriftlige og mundtlige tekster har forskellige former og funktioner
- at være sprogligt opmærksomme og samtale om sprog
- fortælle, i hvilke situationer og med hvem, der tales henholdsvis dansk og andre sprog.

Viden om sprogtilegnelse og egen læring

Undervisningen skal lede frem mod, at eleverne har tilegnet sig kundskaber og færdigheder, der sætter dem i stand til at

- deltage i samtaler om, hvordan man kan lære dansk i og uden for skolen
- anvende enkle kommunikationsstrategier på opfordring, bl.a. omskrivning, brug af overbegreber og synonymer, mimik og kropssprog
- spørge direkte eller ved indirekte appel gøre opmærksom på, at noget ikke er forstået
- bruge relevant lyttemåde på opfordring og i forhold til den pågældende opgave
- gætte og søge forklaring på betydningen af ukendte ord og vendinger i billed- lyd- og læsetekster, idet såvel kontekst som erfaringer inddrages
- samtale om, hvad man bruger læsning og skrivning til
- forstå, at skrivning er en proces bestående af forskellige faser
- anvende billedordbøger og andre passende digitale og elektroniske hjælpemidler.

Sprog, kultur og samfundsforhold

Undervisningen skal lede frem mod, at eleverne har tilegnet sig kundskaber og færdigheder, der sætter dem i stand til at

- samtale om dagliglivet i Danmark på baggrund af egne iagttagelser og erfaringer
- kende til danske fortællinger, sange, rim og remser og sammenligne med tekster fra andre kulturelle traditioner
- samtale om sociale forhold i familie, skole og fritid ud fra lærerens oplæsning, fortælling og elevernes rollespil.

Trinmål for faget dansk som andetsprog efter 5. klassetrin

Kommunikative færdigheder – det talte sprog

Undervisningen skal lede frem mod, at eleverne har tilegnet sig kundskaber og færdigheder, der sætter dem i stand til at

- forstå hovedindholdet af talt dansk, som det bruges i hverdagssprog, i fagsprog samt i digitale og elektroniske medier
- afkode og tilpasse stemme og kropssprog i forhold til forskellige situationer og samtalepartnere
- deltage i par- og gruppediskussioner i forbindelse med skolens fag
- følge med i lyd- og billedmedier og gøre rede for hovedindholdet eller detaljer afhængigt af formålet
- præsentere og fremlægge et emne, bl.a. i form af lyd og billedmedieproduktioner og rollespil
- udtrykke sig forståeligt i fortælling, referat og diskussion.

Kommunikative færdigheder – det skrevne sprog

Undervisningen skal lede frem mod, at eleverne har tilegnet sig kundskaber og færdigheder, der sætter dem i stand til at

- læse og forstå lettere, indholdsmæssigt alderssvarende tekster inden for forskellige genrer og fagområder, hvor emnet er kendt
- arbejde med tekster inden for forskellige genrer og fag på relevante og alderssvarende forståelsesniveauer, bl.a. gennem genfortælling og diskussion af hovedindholdet
- anvende hensigtsmæssige læseforståelsesstrategier bevidst, bl.a. ved brug af billedstøtte og forforståelse
- anvende relevante læseformer til forskellige teksttyper
- forholde sig kritisk til egen læseforståelse
- deltage i procesorienterede skriveforløb, herunder modtage og give mundtlig og evt. skriftlig respons
- skrive forståelige og sammenhængende tekster på grundlag af et kendt fagligt indhold
- anvende skrivning som redskab til at fastholde informationer og tanker.

Sprog og sprogbrug

Undervisningen skal lede frem mod, at eleverne har tilegnet sig kundskaber og færdigheder, der sætter dem i stand til at

- udtrykke sig mundtligt og skriftligt afpasset efter situation, fag og samtalepartnere
- forholde sig til egne sprogvvalg
- søge forklaring på, forstå og anvende et centralt ordforråd i sociale sammenhænge og inden for kendte emner i skolens fag
- tale og skrive dansk, således at brugen af ordklasser, syntaks og tekstsammenhæng er hensigtsmæssig
- anvende og diskutere fagenes sproglige registre
- samtale om forskelle og ligheder mellem sprogbrug på eget modersmål, dansk og andre sprog
- veksle bevidst mellem egne sprog afpasset efter situation, samtalepartnere og formål med kommunikationen.

Viden om sprogtilegnelse og egen læring

Undervisningen skal lede frem mod, at eleverne har tilegnet sig kundskaber og færdigheder, der sætter dem i stand til at

- samtale om egen sprogtilegnelse, herunder diskutere og udnytte forskellige måder at lære dansk på i og uden for skolen
- anvende kommunikationsstrategier i forskellige situationer
- samtale om, i hvilke situationer, det er svært at lytte til og forstå dansk, og hvad man kan gøre for at arbejde med egne lyttefærdigheder
- vælge lyttemåde i forhold til en given situation og opgave, herunder lytte efter nøgleord for at forstå et hovedindhold eller lytte efter væsentlige detaljer
- gætte kvalificeret for at forstå betydningen af ukendte ord og vendinger i billed-, lyd- og læsetekster, idet såvel kontekst som almen og faglig viden inddrages
- læse med forskellige formål og kende til forskellige læseteknikker såsom fokuseret læsning og skimming
- erfare, at skrivning er en proces bestående af forskellige faser og samtale om disse
- anvende lettilgængelige ordbøger, håndbøger og digitale og elektroniske hjælpemidler.

Sprog, kultur og samfundsforhold

Undervisningen skal lede frem mod, at eleverne har tilegnet sig kundskaber og færdigheder, der sætter dem i stand til at

- samtale om emner fra dagliglivet og om sociale, kulturelle og sproglige normer i Danmark ud fra egne og andres iagttagelser og erfaringer
- diskutere kulturelle ligheder og forskelle inden for forskellige teksttyper
- diskutere væsentlige træk af børns og unges vilkår i skole og uddannelse.

Trinmål for faget dansk som andetsprog efter 7. klassetrin

Kommunikative færdigheder – det talte sprog

Undervisningen skal lede frem mod, at eleverne har tilegnet sig kundskaber og færdigheder, der sætter dem i stand til at

- forstå hovedindholdet af talt dansk, som det bruges i hverdagssprog, i fagsprog samt i digitale og elektroniske medier
- afkode og tilpasse stemme og kropssprog i forhold til forskellige situationer og samtalepartnere
- deltage i par- og gruppediskussioner i forbindelse med skolens fag og udtrykke sin mening i klassen
- forstå og diskutere indholdet i lyd- og billedmedier og gøre rede for hovedindhold eller detaljer, afhængigt af formålet
- præsentere og fremlægge et emne, bl.a. i form af lyd- og billedmedieproduktioner og rollespil
- udtrykke sig forståeligt og sammenhængende i fortælling, referat og diskussion.

Kommunikative færdigheder – det skrevne sprog

Undervisningen skal lede frem mod, at eleverne har tilegnet sig kundskaber og færdigheder, der sætter dem i stand til at

- læse og forstå indholdsmæssigt alderssvarende tekster inden for forskellige genrer og fagområder
- arbejde med tekster inden for forskellige genrer og fag på relevante og aldersvarende forståelsesniveauer, bl.a. gennem diskussion og perspektivering
- gøre rede for og anvende hensigtsmæssige læseforståelsesstrategier i forskellige genrer og fagtekster
- reflektere over og anvende relevante læseformer til forskellige teksttyper
- forholde sig kritisk og analytisk til egen læseforståelse
- deltage i procesorienterede skriveforløb, herunder forholde sig bevidst til genren, udveksle ideer, redigere, modtage og give respons
- skrive forståelige og sammenhængende tekster i en disponeret form på grundlag af et kendt fagligt indhold
- anvende skrivning som redskab til støtte for andre faglige discipliner og som middel til at fastholde informationer og tanker.

Sprog og sprogbrug

Undervisningen skal lede frem mod, at eleverne har tilegnet sig kundskaber og færdigheder, der sætter dem i stand til at

- udtrykke sig flydende mundtligt og skriftligt i overensstemmelse med sproglige normer inden for faglige såvel som sociale områder
- reflektere over egne sprogvvalg
- søge forklaring på og anvende et centralt ordforråd i sociale sammenhænge og inden for kendte emner i skolens fag
- tale og skrive dansk, således at brugen af ordklasser, syntaks og tekstsammenhæng er hensigtsmæssig og bevidst
- anvende og være bevidst om fagenes sproglige registre
- reflektere over forskelle og ligheder mellem sprogbrug på eget modersmål, dansk og andre sprog
- veksle bevidst og hensigtsmæssigt mellem egne sprog og gøre rede for kodeskift.

Viden om sprogtilegnelse og egen læring

Undervisningen skal lede frem mod, at eleverne har tilegnet sig kundskaber og færdigheder, der sætter dem i stand til at

- reflektere over egen sprogtilegnelse, herunder diskutere og udnytte forskellige måder at lære dansk på i og uden for skolen
- diskutere anvendelse af kommunikationsstrategier i forskellige situationer og bruge dem hensigtsmæssigt
- samtale om, i hvilke situationer, det er svært at lytte til og forstå dansk, og hvad man kan gøre for at arbejde med egne lyttefærdigheder
- vælge lyttemåde i forhold til en given situation og opgave, herunder lytte efter hovedindhold og væsentlige detaljer
- forudsige teksters indhold, bl.a. ud fra overskrifter og kontekst, samt gætte kvalificeret for at forstå betydningen af ukendte ord og vendinger i billed-, lyd- og læsetekster
- læse med forskellige formål og kende til forskellige læseteknikker samt reflektere over valg af læseteknik i forhold til forskellige genrer
- diskutere skriveprocessens forskellige faser med udgangspunkt i egne tekster
- anvende lettilgængelige ordbøger, håndbøger og digitale og elektroniske hjælpemidler hensigtsmæssigt.

Sprog, kultur og samfundsforhold

Undervisningen skal lede frem mod, at eleverne har tilegnet sig kundskaber og færdigheder, der sætter dem i stand til at

- diskutere sociale, kulturelle og sproglige ligheder og forskelle i relation til forskellige emner ud fra egne og andres iagttagelser og erfaringer
- samtale om ungdomskulturer i Danmark, bl.a. med udgangspunkt i blade, film, musikteksler, tv og elektroniske medier
- diskuterer samfundsforhold og levevilkår i Danmark på baggrund af arbejdet med tekster i bred forstand.

Trinmål for faget dansk som andetsprog efter 9. klassetrin

Kommunikative færdigheder – det talte sprog

Undervisningen skal lede frem mod, at eleverne har tilegnet sig kundskaber og færdigheder, der sætter dem i stand til at

- forstå talt dansk i hverdagssprog, fagsprog og digitale og elektroniske medier
- afkode og tilpasse stemme og kropssprog i forhold til situationen og diskutere betydningen af sproglige og ikke sproglige virkemidler
- deltage i par- og gruppediskussioner i forbindelse med skolens fag og udtrykke sin mening i klassen på baggrund af bevidsthed om principper for samtale
- forstå og diskutere indholdet i lyd- og billedmedier, herunder være opmærksomme på forskellige sociale og regionale varianter
- fremlægge fagligt stof for andre og anvende konstruktiv tilbagemelding
- udtrykke sig forståeligt og sammenhængende i forbindelse med samtaler, debatter og fremlæggelser.

Kommunikative færdigheder – det skrevne sprog

Undervisningen skal lede frem mod, at eleverne har tilegnet sig kundskaber og færdigheder, der sætter dem i stand til at

- læse og forstå tekster inden for mange genrer og fagområder
- arbejde med tekster inden for forskellige genrer og fag på relevante forståelsesniveauer, bl.a. gennem fortolkning, diskussion og perspektivering
- diskutere og anvende hensigtsmæssige læseforståelsesstrategier i forhold til forskellige genrer og fagtekster
- afpasse og diskutere læseformer i forhold til tekst og formål
- forholde sig kritisk og analytisk til egen læseforståelse og forskellige niveauer for forståelse
- indsamle stof, disponere et indhold samt styre skriveprocessen fra ide til færdig tekst alene og sammen med andre, herunder reflektere over sproglige, kompositoriske og genremæssige valg
- skrive klare, detaljerede og præcise tekster i en sammenhængende og disponeret form, der passer til genren
- anvende skrivning bevidst og reflekteret som redskab til at fastholde informationer og tanker.

Sprog og sprogbrug

Undervisningen skal lede frem mod, at eleverne har tilegnet sig kundskaber og færdigheder, der sætter dem i stand til at

- udtrykke sig hensigtsmæssigt og flydende mundtligt og skriftligt i en række forskellige genrer i overensstemmelse med sproglige normer inden for faglige såvel som sociale områder
- gøre rede for centrale mundtlige og skriftlige sprogbrugsnormer og diskutere egne sprogvvalg
- anvende et tilstrækkeligt og præcist ordforråd inden for faglige emner og forklare ordenes betydning
- tale og skrive dansk, således at sprogbrugsnormer og grammatiske regler følges og gøre rede for brugen af disse i forhold til aktuel genre
- anvende, være bevidst om og reflektere over det sproglige register i fagene
- gøre rede for forskelle og ligheder mellem sprogbrug på eget modersmål, på dansk samt på andre sprog
- veksle bevidst og hensigtsmæssigt mellem egne sprog, diskutere egne kodeskift og forstå betydningen af andres.

Viden om sprogtilegnelse og egen læring

Undervisningen skal lede frem mod, at eleverne har tilegnet sig kundskaber og færdigheder, der sætter dem i stand til at

- reflektere over egen sprogtilegnelse, herunder diskutere og udnytte forskellige måder at lære dansk på i og uden for skolen
- diskutere og reflektere over anvendelse af kommunikationsstrategier i forskellige situationer og bruge dem hensigtsmæssigt
- gøre rede for, i hvilke situationer det er svært at lytte til og forstå dansk og diskutere, hvad man kan gøre for at arbejde med egne lyttefærdigheder
- reflektere over og vælge lyttemåde i forhold til en given situation og vurdere en samtales karakter på grundlag af sproglige og ikke sproglige udtryk
- afdække og diskutere, hvad der er væsentlig og mindre væsentlig information i fagtekster
- læse med forskellige formål og anvende forskellige læseteknikker samt reflektere over valg af læseteknik i forhold til forskellige genrer
- anvende og udnytte viden om skriveprocessens faser
- anvende fagenes hjælpemidler, herunder ordbøger, opslagsbøger, grammatiske oversigter samt digitale og elektroniske hjælpemidler.

Sprog, kultur og samfundsforhold

Undervisningen skal lede frem mod, at eleverne har tilegnet sig kundskaber og færdigheder, der sætter dem i stand til at

- diskutere etiske, sociale, kulturelle og sproglige emner ud fra egne og andres iagttagelser og erfaringer samt ud fra universelle værdier
- sammenligne og perspektivere tekster med udspring i forskellige kulturelle baggrunde
- diskutere og reflektere over egen viden om kulturelle ligheder og forskelle inden for forskellige emner med henblik på uddannelse og deltagelse i samfundslivet i Danmark.

Slutmål for faget dansk som andetsprog efter 10. klassetrin

Kommunikative færdigheder – det talte sprog

Undervisningen skal lede frem mod, at eleverne har tilegnet sig kundskaber og færdigheder, der sætter dem i stand til at

- forstå talt dansk inden for hverdagssprog, fagsprog og elektroniske medier om kendte og ukendte emner af personlig, faglig, kulturel og samfundsmæssig relevans
- afkode og tilpasse stemme og kropssprog som udtryksmiddel i forhold til situationen samt reflektere over og diskutere disse valg
- udtrykke sig klart og flydende i et sammenhængende sprog afpasset genre og situation, herunder udtrykke tanker og personlige erfaringer
- forstå og diskutere indholdet af lyd- og billedmedier og være opmærksom på forskellige regionale og sociale varianter
- fremlægge og redegøre for et fagligt stof samt for viden og informationer fra forskellige teksttyper
- deltage i samtaler og diskussioner om personlige, kulturelle og samfundsmæssige emner.

Kommunikative færdigheder – det skrevne sprog

Undervisningen skal lede frem mod, at eleverne har tilegnet sig kundskaber og færdigheder, der sætter dem i stand til at

- læse og forstå skrevne tekster inden for mange genrer og fagområder, idet læseform og læsehastighed afpasses efter tekst og formål
- arbejde med fortolkning, diskussion og perspektivering af tekster inden for forskellige genrer og fag
- forholde sig kritisk og analytisk til egen læseforståelse samt bevidst anvende forskellige læseforståelsesstrategier
- uddrage informationer af forskellige informationskilder med hensigtsmæssige søgemetoder og læseforståelsesstrategier
- skrive klare, detaljerede tekster, der udtrykker oplevelser, følelser og viden i en sammenhængende og disponeret form, der passer til situationen
- styre skriveprocessen fra idé til færdig tekst.

Sprog og sprogbrug

Undervisningen skal lede frem mod, at eleverne har tilegnet sig kundskaber og færdigheder, der sætter dem i stand til at

- udtrykke sig klart, sammenhængende og flydende mundtligt og skriftligt i den konkrete situation
- anvende centrale mundtlige og skriftlige sprogbrugsnormer samt reflektere over og diskutere egne sprogvalg
- anvende et relativt præcist og nuanceret ordforråd, herunder idiomatiske vendinger, inden for almene og faglige emneområder og problemstillinger
- tale og skrive dansk, således at sprogbrugsnormer og grammatiske regler følges og reflektere over brugen af disse i forhold til aktuel genre
- forstå og gøre rede for teksters opbygning og sammenbinding i gængse teksttyper
- reflektere over og anvende viden om ligheder og forskelle mellem modersmålet og dansk og mellem modersmålet og andre sprog
- være bevidst om og forholde sig aktivt til tosprogethedens betydning og muligheder.

Viden om sprogtilegnelse og egen læring

Undervisningen skal lede frem mod, at eleverne har tilegnet sig kundskaber og færdigheder, der sætter dem i stand til at

- reflektere over sprogtilegnelse, herunder vurdere egne færdigheder i at anvende dansk mundtligt og skriftligt og diskutere, hvad man kan gøre for at blive en bedre sprogbruger
- anvende kommunikationsstrategier bevidst og hensigtsmæssigt i forskellige situationer
- vælge lyttestrategi i forhold til en given situation
- anvende hensigtsmæssige gættestrategier i forhold til både det talte og skrevne sprog
- vælge læsemåde og anvende læsestrategier i forhold til teksttype og situation
- anvende og udnytte viden om skriveprocessens faser
- anvende fagenes hjælpemidler, herunder ordbøger, opslagsbøger, håndbøger og elektroniske hjælpemidler.

Sprog, kultur og samfundsforhold

Undervisningen skal lede frem mod, at eleverne har tilegnet sig kundskaber og færdigheder, der sætter dem i stand til at

- diskutere etiske, sociale, kulturelle og sproglige emner ud fra egne og andres iagttagelser samt ud fra universelle værdier
- sammenligne og perspektivere tekster og andre udtryksformer med udspring i forskellige kulturelle baggrunde
- forstå væsentlige træk af demokratiske og identitetsmæssige processer på grundlag af arbejdet med tekster i bred forstand
- diskutere og reflektere over egen viden om kulturelle ligheder og forskelle inden for forskellige emner med henblik på uddannelse og deltagelse i samfundslivet i Danmark.

Trinmål for basisundervisningen for faget dansk som andetsprog

For elever, der er ankommet til Danmark efter 2. klasstrin – alder 11-18 år

Elever, der ved optagelsen ikke har tilstrækkeligt kendskab til dansk til at kunne deltage i den almindelige undervisning, henvises til basisundervisning i dansk som andetsprog. Basisundervisningen ophører senest efter 2 års forløb, og der arbejdes med særskilte trinmål, indtil eleven kan deltage i klassens almindelige undervisning. Herefter følges trin og slutmål for alle skolens fag, herunder dansk som andetsprog.

Trinmål for indskolingselever med behov for basisundervisning er trinmål efter 2. klasstrin for faget dansk som andetsprog.

Trinmålene for den øvrige basisundervisning omfatter både elever, der ved skolestarten i Danmark kan læse og skrive, og elever, der ikke kan, hvilket der må tages højde for i undervisningen.

Eleverne fordeler sig aldersmæssigt på 4.-10. klasstrin ved udslningsstidspunktet, og trinmålene må tilpasses hertil.

Kommunikative færdigheder – det talte sprog

Undervisningen skal lede frem mod, at eleverne har tilegnet sig kundskaber og færdigheder, der sætter dem i stand til at

- forstå hovedindholdet af talt dansk, som det bruges i undervisningen i skolens fag og i samtaler med dansk-talende kammerater og voksne, når der er tale om emner, som er kendte for eleven, og når samtaleformen sikrer, at de inddrages aktivt
- indgå i enkle rollespil og dramatiseringer
- deltage i samtaler om forskellige temaer, som klassen arbejder med
- forstå og udtrække hovedindholdet af en kortere lytte-tekst, evt. understøttet af illustrationer
- følge med i lyd- og billedmedier om emner, der er centrale for eleverne, og gøre rede for hovedindholdet
- udtrykke sig forståeligt, evt. med accent, om egne oplevelser og følelser og beskrive daglige gøremål knyttet til skole, hjem og fritid.

Kommunikative færdigheder – det skrevne sprog

Undervisningen skal lede frem mod, at eleverne har tilegnet sig kundskaber og færdigheder, der sætter dem i stand til at

- læse og forstå lettere indholdsmæssigt alderssvarende tekster inden for forskellige genrer og fagområder, hvor emnet er kendt
- genfortælle hovedindholdet i en enkel tekst
- forholde sig til indholdet af litteratur svarende til alder og modenhed, når den bliver læst op af læreren
- anvende hensigtsmæssige læseforståelsesstrategier, bl.a. brug af forforståelse, bånd og billeder
- udtrække informationer af enkle tekster
- forholde sig kritisk til egen læseforståelse og kende til måder at søge hjælp på
- skrive forståelige og sammenhængende tekster om vedkommende emner, evt. med hjælp fra læreren
- anvende skrivning til at fastholde informationer og tanker, bl.a. ved hjælp af logbog
- deltage i procesorienterede skriveforløb, herunder udveksle ideer gennem brainstorming, skrive første udkast og modtage mundtlig og evt. skriftlig respons
- skrive de små og store trykbogstaver i håndskrift
- anvende computer ved skrivning af tekster.

Sprog og sprogbrug

Undervisningen skal lede frem mod, at eleverne har tilegnet sig kundskaber og færdigheder, der sætter dem i stand til at

- udtrykke sig mundtligt på et forståeligt dansk
- anvende og forstå et elementært ordforråd til sprogligt at kunne fungere i sociale sammenhænge, hvor dansk er samtalsproget
- anvende og forstå et elementært fagligt ordforråd, for at kunne følge en dansksproget undervisning, evt. med nogen støtte
- anvende substantiver, verber, adjektiver og pronominer nogenlunde hensigtsmæssigt
- anvende dansk sætningsbygning nogenlunde hensigtsmæssigt
- anvende elementære retstavningsregler
- anvende punktum og andre tegn
- samtale om ligheder og forskelle mellem sprogbrug på eget modersmål, dansk og evt. andre sprog
- fortælle, i hvilke situationer og med hvem der tales henholdsvis dansk og modersmålet.

Viden om sprogtilegnelse og egen læring

Undervisningen skal lede frem mod, at eleverne har tilegnet sig kundskaber og færdigheder, der sætter dem i stand til at

- deltage i samtaler om sprogtilegnelse, først og fremmest at sprog kan læres både i og uden for skolen
- anvende enkle kommunikationsstrategier, bl.a. omskrivning, brug af overbegreber og synonymer, mimik, kropssprog og direkte og indirekte appel
- spørge direkte eller ved indirekte appel gøre opmærksom på, at noget ikke er forstået
- lytte koncentreret og erfare, at man ikke behøver at forstå hvert ord i en lyttetekst for at forstå hovedindholdet
- gætte på betydningen af ukendte ord og vendinger i forbindelse med enkle billed-, lyd- og læsetekster
- vide at tekster kan læses med forskellige formål og kende til forskellige læseteknikker
- samtale med læreren om egen skriveudvikling på baggrund af egne tekster indsamlet over en periode
- benytte digitale og elektroniske hjælpemidler, billedordbøger og ordbøger mellem dansk og modersmålet, forudsat at læsefærdigheden beherskes på modersmålet
- indgå i par- og gruppearbejde.

Sprog, kultur og samfundsforhold

Undervisningen skal lede frem mod, at eleverne har tilegnet sig kundskaber og færdigheder, der sætter dem i stand til at

- samtale om emner fra dagliglivet og om sociale, kulturelle og sproglige normer i Danmark ud fra egne og andres iagttagelser og erfaringer
- forholde sig til kulturelle ligheder og forskelle, som de kommer til udtryk i tekster formidlet gennem oplæsning eller elektroniske medier
- diskutere væsentlige træk af børn og unges vilkår i skole og uddannelse.

Slutmål og trinmål – dansk som andetsprog – synoptisk opstillet

Kommunikative færdigheder – det talte sprog

Undervisningen skal lede frem mod, at eleverne har tilegnet sig kundskaber og færdigheder, der sætter dem i stand til at

Slutmål efter 9. klassesettrin	Trinmål efter 2. klassesettrin	Trinmål efter 5. klassesettrin	Trinmål efter 7. klassesettrin	Trinmål efter 9. klassesettrin	Slutmål efter 10. klassesettrin
forstå talt dansk inden for hverdagsprog, fagsprog og elektroniske medier om kendte og ukendte emner af personlig, faglig, kulturel og samfundsmæssig relevans	forstå hovedindholdet i talt dansk, bl.a. lærerens oplæsning og fortælling, når den understøttes visuelt	forstå hovedindholdet af talt dansk, som det bruges i hverdagsprog, i fagsprog samt i digitale og elektroniske medier	forstå hovedindholdet af talt dansk, som det bruges i hverdagsprog, i fagsprog samt i digitale og elektroniske medier	forstå talt dansk i hverdagsprog, fagsprog og digitale og elektroniske medier	forstå talt dansk inden for hverdagsprog, fagsprog og elektroniske medier om kendte og ukendte emner af personlig, faglig, kulturel og samfundsmæssig relevans
afkode og tilpasse kropssprog og stemme som udtryksmiddel i forhold til situationen og diskutere disse valg	forstå at stemme og kropssprog har betydning for kommunikationen	afkode og tilpasse stemme og kropssprog i forhold til forskellige situationer og samtalepartnere	afkode og tilpasse stemme og kropssprog i forhold til forskellige situationer og samtalepartnere	afkode og tilpasse stemme og kropssprog i forhold til situationen og diskutere betydningen af sproglige og ikke sproglige virkemidler	afkode og tilpasse stemme og kropssprog som udtryksmiddel i forhold til situationen samt reflektere over og diskutere disse valg
udtrykke sig hensigtsmæssigt og flydende i et sammenhængende sprog afpasset til situationen, herunder udtrykke tanker og personlige erfaringer	deltage i samtaler om temaer, som klassen arbejder med	deltage i par- og gruppediskussioner i forbindelse med skolens fag	deltage i par- og gruppediskussioner i forbindelse med skolens fag og udtrykke sin mening i klassen	deltage i par- og gruppediskussioner i forbindelse med skolens fag og udtrykke sin mening i klassen på baggrund af bevidsthed om principper for samtale	udtrykke sig klart og flydende i et sammenhængende sprog afpasset til situationen, herunder udtrykke tanker og personlige erfaringer
forstå hovedindholdet af lyd- og billedmedieproduktioner, hvor forskellige regionale og sociale varianter forekommer	genfortælle og samtale om aldersvarende lyd- og billedmedier	følge med i lyd- og billedmedier og gøre rede for hovedindholdet eller detaljer, afhængigt af formålet	forstå og diskutere indholdet i lyd- og billedmedier og gøre rede for hovedindholdet eller detaljer afhængigt af formålet	forstå og diskutere indholdet i lyd- og billedmedier, herunder være opmærksomme på forskellige sociale og regionale varianter	forstå og diskutere indholdet af lyd- og billedmedier og være opmærksom på forskellige regionale og sociale varianter
fremlægge og redegøre for viden, informationer og hovedindholdet af forskellige teksttyper	præsentere og fremlægge et emne ved hjælp af visuel støtte	præsentere og fremlægge et emne, bl.a. i form af lyd og billedmedieproduktioner og rollespil	præsentere og fremlægge et emne, bl.a. i form af lyd- og billedmedieproduktioner og rollespil	fremlægge et fagligt stof og anvende konstruktiv tilbagemelding	fremlægge og redegøre for et fagligt stof samt for viden og informationer fra forskellige teksttyper
deltage i samtaler og diskussioner om personlige, kulturelle og samfundsmæssige emner.	fortælle forståeligt om egne oplevelser og beskrive daglige gøremål knyttet til skole, hjem og fritid	udtrykke sig forståeligt i fortælling, referat og diskussion	udtrykke sig forståeligt og sammenhængende i fortælling, referat og diskussion	udtrykke sig forståeligt og sammenhængende i forbindelse med samtaler, debatter og fremlæggelser	deltage i samtaler og diskussioner om personlige, kulturelle og samfundsmæssige emner.

Kommunikative færdigheder – det skrevne sprog

Undervisningen skal lede frem mod, at eleverne har tilegnet sig kundskaber og færdigheder, der sætter dem i stand til at

Slutmål efter 9. klassetrin	Trinmål efter 2. klassetrin	Trinmål efter 5. klassetrin	Trinmål efter 7. klassetrin	Trinmål efter 9. klassetrin	Slutmål efter 10. klassetrin
læse og forstå skrevne tekster inden for mange genrer og fagområder, idet læseform og læsehastighed afpasses efter tekst og formål	læse og forstå indholdet i korte, sprogligt enkle tekster, hvor emnet er kendt	læse og forstå lettere, indholds- mæssigt aldersvarende tekster inden for forskellige genrer og fagområder, hvor emnet er kendt	læse og forstå indholdsmæssigt aldersvarende tekster, inden for forskellige genrer og fagområder	læse og forstå tekster inden for mange genrer og fagområder	læse og forstå skrevne tekster inden for mange genrer og fagområder, idet læseform og læsehastighed afpasses efter tekst og formål
arbejde med fortolkning, diskussion og perspektivering af tekster inden for forskellige genrer og fag	arbejde med tekster på relevante og aldersvarende forståelsesniveauer, bl.a. ved at udtrykke egen forståelse, genfortælle eller dramatisere	arbejde med tekster inden for forskellige genrer og fag på relevante og aldersvarende forståelsesniveauer, bl.a. gennem genfortælling og diskussion af hovedindholdet	arbejde med tekster inden for forskellige genrer og fag på relevante og aldersvarende forståelsesniveauer, bl.a. gennem diskussion og perspektivering	arbejde med tekster inden for forskellige genrer og fag på relevante forståelsesniveauer, bl.a. gennem fortolkning, diskussion og perspektivering	arbejde med fortolkning, diskussion og perspektivering af tekster inden for forskellige genrer og fag
forholde sig kritisk og analytisk til egen læseforståelse, herunder diskutere forskellige læseforståelsesstrategier	kende og anvende læseforståelsesstrategier så som billedstøtte og forforståelse	anvende hensigtsmæssige læseforståelsesstrategier bevidst, bl.a. ved brug af billedstøtte og forforståelse	gøre rede for og anvende hensigtsmæssige læseforståelsesstrategier i forskellige genrer og fagtekster	diskutere og anvende hensigtsmæssige læseforståelsesstrategier i forhold til forskellige genrer og fagtekster	forholde sig kritisk og analytisk til egen læseforståelse samt bevidst anvende forskellige læseforståelsesstrategier
uddrage informationer af forskellige informationskilder med hensigtsmæssige søgemetoder og læseforståelsesstrategier	skelne mellem forskellige teksttyper	anvende relevante læseformer til forskellige teksttyper	reflektere over og anvende relevante læseformer til forskellige teksttyper	afpasse og diskutere læseformer i forhold til tekst og formål	uddrage informationer af forskellige informationskilder med hensigtsmæssige søgemetoder og læseforståelsesstrategier
skrive klare, detaljerede tekster, der udtrykker oplevelser, hængende og disponeret form, der passer til situationen	forholde sig til egen læseforståelse	forholde sig kritisk til egen læseforståelse	forholde sig kritisk og analytisk til egen læseforståelse	forholde sig kritisk og analytisk til egen læseforståelse og forskellige niveauer for forståelse	skrive klare, detaljerede tekster, der udtrykker oplevelser, hængende og disponeret form, der passer til situationen
styre skriveprocessen fra idé til færdig tekst, alene eller sammen med andre.	deltage i fælles procesorienterede skriveforløb samt få og give begyndende respons	deltage i procesorienterede skriveforløb, herunder modtage og give mundtlig og evt. skriftlig respons	deltage i procesorienterede skriveforløb, herunder forholde sig bevidst til genren, udveksle ideer, redigere, modtage og give respons	indsamle stof, disponere et indhold samt styre skriveprocessen fra idé til færdig tekst alene og sammen med andre, herunder reflektere over sproglige, kompositoriske og genre-mæssige valg	styre skriveprocessen fra idé til færdig tekst.
	skrive enkle ord, udtryk og sætninger om nære og genkendelige emner som egen person, familie, skole og fritid	skrive forståelige og sammenhængende tekster på grundlag af et kendt fagligt indhold	skrive forståelige og sammenhængende tekster i en disponeret form på grundlag af et kendt fagligt indhold	skrive klare, detaljerede og præcise tekster i en sammenhængende og disponeret form, der passer til genren	
	anvende skriftlige udtryk som redskab til at fastholde informationer og tanker	anvende skrivning som redskab til at fastholde informationer og tanker	anvende skrivning som redskab til støtte for andre faglige discipliner og som middel til at fastholde informationer og tanker	anvende skrivning bevidst og reflekteret som redskab til at fastholde informationer og tanker	

Sprog og sprogbrug

Undervisningen skal lede frem mod, at eleverne har tilegnet sig kundskaber og færdigheder, der sætter dem i stand til at

Slutmål efter 9. klassetrin	Trinmål efter 2. klassetrin	Trinmål efter 5. klassetrin	Trinmål efter 7. klassetrin	Trinmål efter 9. klassetrin	Slutmål efter 10. klassetrin
udtrykke sig hensigtsmæssigt, sammenhængende og flydende mundtligt og skriftligt i den konkrete situation	udtrykke sig mundtligt på et forståeligt dansk	udtrykke sig mundtligt og skriftligt afpasset efter situation, fag og samtalepartnere	udtrykke sig flydende mundtligt og skriftligt i overensstemmelse med sproglige normer inden for faglige såvel som sociale områder	udtrykke sig hensigtsmæssigt og flydende mundtligt og skriftligt i en række forskellige genrer i overensstemmelse med sproglige normer inden for faglige såvel som sociale områder	udtrykke sig klart, sammenhængende og flydende mundtligt og skriftligt i den konkrete situation
anvende centrale mundtlige og skriftlige sprogbrugsnormer samt reflektere over egne sprogvalg	samtale om, at sprogbrug afhænger af situation og eget valg	forholde sig til egne sprogvalg	reflektere over egne sprogvalg	gøre rede for centrale mundtlige og skriftlige sprogbrugsnormer og diskutere sprogvalg	anvende centrale mundtlige og skriftlige sprogbrugsnormer samt reflektere over og diskutere egne sprogvalg
anvende et tilstrækkeligt og forholdsvis præcist ordforråd, herunder idiomatiske vendinger, inden for almene og faglige emneområder og problemstillinger	søge forklaring på, forstå og anvende et grundlæggende ordforråd til sprogligt at kunne fungere i faglige og sociale sammenhænge	søge forklaring på og forstå og anvende et centralt ordforråd i sociale sammenhænge og inden for kendte emner i skolens fag	søge forklaring på og anvende et centralt ordforråd i sociale sammenhænge og inden for kendte emner i skolens fag	anvende et tilstrækkeligt og præcist ordforråd inden for faglige emner og forklare ordenes betydning	anvende et relativt præcist og nuanceret ordforråd, herunder idiomatiske vendinger, inden for almene og faglige emneområder og problemstillinger
tale og skrive dansk, således at sprogbrugsnormer og grammatiske regler følges og gøre rede for brugen af disse i forhold til aktuel genre	tale dansk således at brugen af ordklasser, syntaks og tekst-sammenhæng er hensigtsmæssig og under stadig udvikling	tale og skrive dansk, således at brugen af ordklasser, syntaks og tekstsammenhæng er hensigtsmæssig	tale og skrive dansk, således at brugen af ordklasser, syntaks og tekstsammenhæng er hensigtsmæssig og bevidst	tale og skrive dansk således at sprogbrugsnormer og grammatiske regler følges og gøre rede for brugen af disse i forhold til aktuel genre	tale og skrive dansk, således at sprogbrugsnormer og grammatiske regler følges og reflektere over brugen af disse i forhold til aktuel genre
forholde sig til og anvende viden om ligheder og forskelle mellem modersmålet og dansk og mellem modersmålet og andre sprog	samtale om, at skriftlige og mundtlige tekster har forskellige former og funktioner	anvende og diskutere fagenes sproglige registre	anvende og være bevidst om fagenes sproglige registre	anvende, være bevidst om og reflektere over det sproglige register i fagene	forstå og gøre rede for teksters opbygning og sammenbinding i grænse teksttyper
forholde sig aktivt til tosprogethedens betydning og muligheder.	at være sprogligt opmærksomme og samtale om sprog	samtale om forskelle og ligheder mellem sprogbrug på eget modersmål, dansk og andre sprog	reflektere over forskelle og ligheder mellem sprogbrug på eget modersmål, dansk og andre sprog	gøre rede for forskelle og ligheder mellem sprogbrug på eget modersmål, på dansk samt på andre sprog	reflektere over og anvende viden om ligheder og forskelle mellem modersmålet og dansk og mellem modersmålet og andre sprog
	fortælle i hvilke situationer og med hvem, der tales henholdsvis dansk og andre sprog	veksle bevidst mellem egne sprog afpasset efter situation, samtalepartner og formål med kommunikationen	veksle bevidst og hensigtsmæssigt mellem egne sprog og gøre rede for kodeskift	veksle bevidst og hensigtsmæssigt mellem egne sprog, diskutere egne kodeskift og forstå betydningen af andres	være bevidst om og forholde sig aktivt til tosprogethedens betydning og muligheder.

Viden om sprogtilegnelse og egen læring

Undervisningen skal lede frem mod, at eleverne har tilegnet sig kundskaber og færdigheder, der sætter dem i stand til at

Slutmål efter 9. klassetrin	Trinmål efter 2. klassetrin	Trinmål efter 5. klassetrin	Trinmål efter 7. klassetrin	Trinmål efter 9. klassetrin	Slutmål efter 10. klassetrin
reflektere over sprogtilegnelse, herunder vurdere egne færdigheder i at anvende dansk mundtligt og skriftligt	deltage i samtale om, hvordan man kan lære dansk i og uden for skolen	samtale om egen sprogtilegnelse, herunder diskutere og udnytte forskellige måder at lære dansk på i og uden for skolen	reflektere over egen sprogtilegnelse, herunder diskutere og udnytte forskellige måder at lære dansk på i og uden for skolen	reflektere over egen sprogtilegnelse, herunder diskutere og udnytte forskellige måder at lære dansk på i og uden for skolen	reflektere over sprogtilegnelse, herunder vurdere egne færdigheder i at anvende dansk mundtligt og skriftligt og diskutere, hvad man kan gøre for at blive en bedre sprogbruger
anvende hensigtsmæssige kommunikationsstrategier i forskellige situationer	anvende enkle kommunikationsstrategier på opfordring, bl.a. omskrivning, brug af overbegreber og synonymmer, mimik og kropssprog	anvende kommunikationsstrategier i forskellige situationer	diskutere anvendelse af kommunikationsstrategier i forskellige situationer og bruge dem hensigtsmæssigt	diskutere og reflektere over anvendelse af kommunikationsstrategier i forskellige situationer og bruge dem hensigtsmæssigt	anvende kommunikationsstrategier bevidst og hensigtsmæssigt i forskellige situationer
vælge lyttestrategier i forhold til en given situation	spørge direkte eller ved indirekte appel gøre opmærksom på, at noget ikke er forstået	samtale om i hvilke situationer, det er svært at lytte til og forstå dansk, og hvad man kan gøre for at arbejde med egne lyttefærdigheder	samtale om i hvilke situationer, det er svært at lytte til og forstå dansk, og hvad man kan gøre for at arbejde med egne lyttefærdigheder	gøre rede for i hvilke situationer det er svært at lytte til og forstå dansk og diskutere, hvad man kan gøre for at arbejde med egne lyttefærdigheder	vælge lyttestrategier i forhold til en given situation
anvende hensigtsmæssige læsestrategier i forhold til teksttype og situation	bruge relevant lyttemåde på opfordring og i forhold til den pågældende opgave	vælge lyttemåde i forhold til en given situation og opgave, herunder lytte efter nøgleord for at forstå et hovedindhold eller lytte efter væsentlige detaljer	vælge lyttemåde i forhold til en given situation og opgave, herunder lytte efter hovedindhold og væsentlige detaljer	reflektere over og vælge lyttemåde i forhold til en given situation og vurdere en samtales karakter på grundlag af sproglige og ikke-sproglige udtryk	vælge læsemåde og anvende læsestrategier i forhold til teksttype og situation
anvende og udnytte viden om skriveprocessens faser	gætte og søge forklaring på betydningen af ukendte ord og vendinger i billed- lyd- og læsetekster, idet såvel kontekst som erfaringer inddrages	gætte kvalificeret for at forstå betydningen af ukendte ord og vendinger i billed-, lyd- og læsetekster, idet såvel kontekst som almen og faglig viden inddrages	forudsige teksters indhold bl.a. ud fra overskrifter og kontekst, samt gætte kvalificeret for at forstå betydningen af ukendte ord og vendinger i billed-, lyd- og læsetekster	afdekke og diskutere, hvad der er væsentlig og mindre væsentlig information i fagtekster	anvende og udnytte viden om skriveprocessens faser
anvende fagenes hjælpemidler, herunder ordbøger, håndbøger og digitale og elektroniske hjælpemidler.	samtale om, hvad man bruger læsning og skrivning til	læse med forskellige formål og kende til forskellige læseteknikker såsom fokuseret læsning og skimning	læse med forskellige formål og kende til forskellige læseteknikker samt reflektere over valg af læseteknik i forhold til forskellige genrer	læse med forskellige formål og anvende forskellige læseteknikker samt reflektere over valg af læseteknik i forhold til forskellige genrer	anvende fagenes hjælpemidler, herunder ordbøger, opslagsbøger, håndbøger og elektroniske hjælpemidler.
	forstå, at skrivning er en proces bestående af forskellige faser	erfare, at skrivning er en proces bestående af forskellige faser og samtale om disse	diskutere skriveprocessens forskellige faser med udgangspunkt i egne tekster	anvende og udnytte viden om skriveprocessens faser	
	anvende billedordbøger og andre passende elektroniske hjælpemidler	anvende lettilgængelige ordbøger, håndbøger og elektroniske hjælpemidler	anvende lettilgængelige ordbøger, håndbøger og elektroniske hjælpemidler hensigtsmæssigt	anvende fagenes hjælpemidler, herunder opslagsbøger, grammatiske oversigter samt elektroniske hjælpemidler	

Sprog, kultur og samfundsforhold

Undervisningen skal lede frem mod, at eleverne har tilegnet sig kundskaber og færdigheder, der sætter dem i stand til at

Slutmål efter 9. klassetrin diskutere etiske, sociale, kulturelle og sproglige emner ud fra egne og andres iagttagelser samt ud fra universelle værdier	Trinmål efter 2. klassetrin samtale om dagliglivet i Danmark på baggrund af egne iagttagelser og erfaringer	Trinmål efter 5. klassetrin samtale om emner fra dagliglivet og om sociale, kulturelle og sproglige normer i Danmark ud fra egne og andres iagttagelser og erfaringer	Trinmål efter 7. klassetrin diskutere sociale, kulturelle og sproglige forskelle og ligheder i relation til forskellige emner ud fra egne og andres iagttagelser og erfaringer	Trinmål efter 9. klassetrin diskutere etiske, sociale, kulturelle og sproglige emner ud fra egne og andres iagttagelser samt ud fra universelle værdier	Slutmål efter 10. klassetrin diskutere etiske, sociale, kulturelle og sproglige emner ud fra egne og andres iagttagelser samt ud fra universelle værdier
sammenlign og perspektiver tekster og andre udtryksformer med udspring i forskellige kulturelle baggrunde	kende til danske fortællinger, sange, rim og remser og sammenlign med tekster fra andre kulturelle traditioner	diskutere kulturelle ligheder og forskelle inden for forskellige teksttyper	samtale om ungdomskulturer i Danmark, bl.a. med udgangspunkt i blade, film, musiktekster, tv og elektroniske medier	sammenlign og perspektiver tekster på dansk med udspring i forskellige kulturelle baggrunde	sammenlign og perspektiver tekster og andre udtryksformer med udspring i forskellige kulturelle baggrunde
forstå væsentlige træk af samfundsforhold i Danmark på grundlag af arbejdet med tekster i bred forstand	samtale om sociale forhold i familie, skole og fritid ud fra lærerens oplæsning, fortælling og elevernes rollespil	diskutere væsentlige træk af børn og unges vilkår i skole og uddannelse	diskutere samfundsforhold og levevilkår i Danmark på baggrund af arbejdet med tekster i bred forstand	diskutere og reflektere over deres viden om kulturelle ligheder og forskelle inden for forskellige emner med henblik på uddannelse og deltagelse i samfundslivet i Danmark	forstå væsentlige træk af demokratiske og identitetsmæssige processer på grundlag af arbejdet med tekster i bred forstand
diskutere og reflektere over egen viden om kulturelle ligheder og forskelle inden for forskellige emner med henblik på uddannelse og deltagelse i samfundslivet i Danmark.				diskutere og reflektere over egen viden om kulturelle ligheder og forskelle inden for forskellige emner med henblik på uddannelse og deltagelse i samfundslivet i Danmark	diskutere og reflektere over egen viden om kulturelle ligheder og forskelle inden for forskellige emner med henblik på uddannelse og deltagelse i samfundslivet i Danmark.

Læseplan for faget dansk som andetsprog

Læseplanen indeholder en angivelse af undervisningens progression over fem forløb samt et selvstændigt forløb for basisundervisningen, dvs. den undervisning, der omfatter elever, der ved optagelse i skolen ikke har tilstrækkeligt kendskab til dansk til at kunne deltage i den almindelige undervisning. Undervisningen i dansk som andetsprog skal dog betragtes som et samlet hele fra 1. klasse til 9./10. klasse uden mærkbare overgange mellem forløbene.

Med den reviderede udgave af Fælles Mål for dansk som andetsprog er der lagt vægt på fagets status som sprogfag. Dansk som andetsprog i skolens fag er blevet tydeliggjort. Der er fokus på læsning i alle forløbene. Endelig er målene for fagene generelt blevet styrket. Undervisningen skal i et forløb omfatte samtlige fire centrale kundskabs- og færdighedsområder. Områderne er indbyrdes afhængige og bør derfor integreres i de enkelte undervisningsforløb.

Undervisningen bygger på og tilrettelægges ud fra den enkelte elevs

- sproglige forudsætninger på modersmålet og andre sprog
- sproglige forudsætninger på dansk
- alder
- evt. tidligere skolebaggrund
- kulturelle baggrund.

Undervisningen kan foregå både som selvstændig undervisning, almindeligvis uden for elevernes undervisningstid, som undervisning integreret i fagene, hvor der samarbejdes mellem faglærer og dansk som andetsproglærer og endelig – som en integreret del af den øvrige undervisning – i elevernes klasser gennem hele skoleforløbet.

Eleverne opbygger igennem hele forløbet deres selvtillid som sprogbrugere og deres forståelse af gode arbejds- og samarbejdsformers betydning for sprogtilegnelsen. Der skiftes således mellem forskellige organisationsformer (individuelt, par, gruppe, klasse) afhængig af emnet/indholdet og aktiviteterens art.

De sproglige og faglige aktiviteter tilrettelægges således, at eleverne møder en mangfoldighed af oplevelser og sanseindtryk. Praktisk musiske arbejds- og udtryksformer indgår i de sammenhænge, hvor de kan tilføre undervisningen en yderligere dimension.

Basisundervisning for elever, der er ankommet til Danmark efter 2. klassestrin

Læseplanen indeholder en angivelse af undervisningens indhold for basisundervisningen, dvs. den undervisning, der omfatter elever, der ved optagelse i skolen ikke har tilstrækkeligt kendskab til dansk til at kunne deltage i den almindelige undervisning.

Hovedvægten lægges i begyndelsen af forløbet på det mundtlige arbejde, og eleverne arbejder med sproget i mange forskellige situationer. Under hensyntagen til elevernes alder og faglige forudsætninger fra tidligere skolegang samt de sproglige forudsætninger, eleverne har fra modersmålet eller andre sprog, introduceres skriftsproget så tidligt i forløbet som muligt og kædes sammen med den øvrige undervisning.

Der er gennem hele forløbet opmærksomhed på elevernes for forståelse. Gennem arbejdet med elevernes for forståelse møder de nye tekster og temaer med baggrundsinformation, forventninger og hypoteser.

Indholdet bør omfatte en variation af aldersrelevante emner, tekster og aktiviteter.

Kommunikative færdigheder

Det talte sprog

Eleverne opøver deres færdighed i at udtrykke sig mundtligt ved at lytte og ved at arbejde med gode fortælle- og samtalevaner.

Der fokuseres på elevernes forståelse af det mundtlige sprog og deres evne til at indgå i meningsfuld kommunikation.

Det prioriteres, at eleverne er aktive sprogbrugere, og undervisningen skal lægge op til situationer, hvor samtalen er omdrejningspunktet.

Eleverne får fælles erfaringer, som kan danne udgangspunkt for undervisningen, fx gennem ekskursioner og oplevelser uden for skolen.

I undervisningens første fase er det vigtigt, at sprog og handling kædes sammen, og at oplæsning og fortælling understøttes af illustrationer.

Der arbejdes med varierede lytteaktiviteter med forskelligt formål. I begyndelsen skal eleverne blive fortrolige med sprogets intonation og udtale og at modtage en fælles besked eller instruktion. Senere arbejdes der med mere varierede lytteforståelsesaktiviteter, der inddrager forlytte-, lytte- og efterlytteaktiviteter. Der arbejdes med at gætte kvalificeret. Eleverne skal bl.a. acceptere, at det ikke er nødvendigt at forstå hvert ord i en lyttetekst for at uddrage hovedindhold eller detaljer.

Det er vigtigt, at eleverne oplever, at det er naturligt at lave fejl, når man skal lære at udtrykke sig på dansk, og at de tør tage denne risiko. Selv om eleverne mangler ord og viden om sprogets systematik, skal de til stadighed opfordres til at udtrykke sig på dansk. Arbejdsformerne veksler, så eleverne vænner sig til at lytte og tale i par, grupper og i klassen.

Eleverne skal arbejde med at

- lytte til dansk i mange forskellige situationer bl.a. gennem lærerens fortælling og oplæsning, gennem lyttelege og -øvelser samt ved brug af elektroniske medier
- skelne lyde og ord i sætninger
- uddrage indhold af lyttetekster
- bruge sproget aktivt og funktionelt i situationer, hvor sprog og handling knyttes sammen, bl.a. gennem imitation, kommunikationslege, rollespil, sange, rim og remser
- indgå i samtaler om de temaer, klassen arbejder med
- fortælle forståeligt om egne oplevelser og følelser og beskrive daglige gøremål knyttet til skole, hjem og fritid
- præsentere og fremlægge et emne.

Det skrevne sprog

Centralt i dette forløb er elevernes læseindlæring på dansk, herunder arbejdet med såvel afkodnings- som forståelsesstrategier.

Læse- og skriveindlæringen på dansk må tage udgangspunkt i elevernes forudsætninger fra tidligere skolegang. Mange af eleverne har lært at læse og skrive på deres modersmål. Blandt dem er der dog elever, der kun er tekniske læsere. En del elever kan uden større vanskelighed overføre deres læsefærdighed til dansk, selv om skriftsystemet er forskelligt fra det latinske alfabet. Elever, der allerede kan læse på modersmålet, bør opfordres til at fortsætte denne aktivitet. Nogle elever er analfabeter og skal først i gang med en egentlig læseindlæring. Disse elever har brug for et særligt læse- og skriveindlæringsforløb i lighed med udviklingen op mod 2. klassetrin.

Teksterne tager udgangspunkt i nære og genkendelige emner og elevernes erfaringer med at lytte til, forstå og tale dansk. Det er en fordel, at teksterne indgår i en

tematisk sammenhæng, da det støtter elevernes sprogtil-egnelse og ordforrådsindlæring.

Efterhånden som eleverne udvikler deres læsefærdigheder, skal deres læselyst stimuleres gennem læsning af tilpassede tekster inden for forskellige genrer.

Eleverne skal læse ofte, gerne som selvstændig læsning med støtte i billeder og læseopgaver. De skal opfordres til også at læse i fritiden både på dansk og evt. på modersmålet.

Gennem lærerens oplæsning af sprogligt sværere tekster får eleverne mulighed for indlevelse og oplevelse.

Læsning af bøger indtalt på bånd – og tekstede tv-programmer – støtter elevernes læsesikkerhed og styrker deres fornemmelse for sprogets intonation og rytme. Samtidig med introduktionen af det skrevne sprog starter elevernes egen tekstproduktion gennem procesorienterede skriveforløb.

Eleverne bør skrive meget allerede fra starten af forløbet. I begyndelsen er der ingen krav om formel korrekthed, men efterhånden stilles der større krav, afhængig af den enkeltes forudsætninger.

Eleverne bør have adgang til ordbøger fra modersmålet til dansk og fra dansk til modersmålet.

Hvis eleverne ikke har lært det latinske alfabet, arbejdes der med at skrive de små og store trykbogstaver i håndskrift.

Eleverne skal arbejde med at

- anvende bogstavernes navn, form og lyd
- anvende forskellige afkodningsstrategier som lydstavning, stavelsesdeling og ordbilleder
- forudsige teksters indhold gennem samtale om billeder og overskrifter
- benytte forskellige læsestrategier såsom forforståelse og bånd- og billedstøtte i forbindelse med læsning
- genfortælle og diskutere hovedindholdet af selv læste tekster eller tekster læst op af læreren
- uddrage informationer af enkle tekster
- træne læsefærdighed gennem læsning af forskellige teksttyper inden for forskellige genrer
- træne læsefærdighed gennem højt læsning for læreren og i par og grupper
- anvende computeren som støtte i læsningen
- skrive tekster i hånden og på computer
- skrive i logbog for at fastholde informationer og tanker.

Sprog og sprogbrug

Elevernes evner til at udtrykke sig på et forståeligt dansk i både tale og skrift er i fokus. Centralt er arbejdet med udtale og med indlæring af ord og begreber, der relaterer sig til både elevernes hverdagsliv og skolens fag.

Eleverne bliver gennem undervisning og oplevelser uden for skolen fortrolige med sprogbroen i almindeligt forekommende situationer, og undervisningen byder på mange muligheder for at få sproglige erfaringer.

Undervisningen tilrettelægges i overensstemmelse med elevernes alder, således at de tilegner sig et sprog, der gradvist gør dem i stand til at følge undervisningen i en dansk klasse eller på en ungdomsuddannelse.

Gennem tematisk arbejde kommer man rundt om ord og begreber på forskellige måder, og ordene lagres i en sammenhæng. Arbejdet systematiseres ved bl.a. at sætte fokus på over-/underbegreber, nært beslægtede ord, ligheder og forskelle. Ordforrådet udvides gennem bl.a. lytning, handling, leg, rollespil, læsning, selvproducerede ordbøger og tekster.

Centrale grammatiske områder relateres til arbejdet med de grundlæggende færdigheder: lytte, tale, læse og skrive. De præsenteres i varierede, meningsfulde sammenhænge. Isolerede grammatiske øvelser bør kun forekomme for de ældre elever.

Samtaler om sprogbrug i forskellige lande er en naturlig del af undervisningen og med til at øge elevernes sproglige bevidsthed. Der samtales desuden om, hvornår og hvorfor brug af henholdsvis modersmål og dansk er hensigtsmæssig.

Undervisningen i basisforløbet omfatter især

- udtale, rytme, intonation
- ordforråd inden for centrale områder
- ordklasser, især substantiver, verber, adjektiver og pronominer
- sætningsopbygning
- brug af punktum og andre tegn
- stavning
- sammenhæng mellem sprogbrug og kultur
- sprogethedens betydning og muligheder med udgangspunkt i egne erfaringer og oplevelser.

Viden om sprogtilegnelse og egen læring

Centralt i basisundervisningen er elevernes selvtillid som sprogbrugere og deres lyst og mod til at bruge sproget. Undervisningen lægger op til samtale om, hvordan man lærer sprog, og hvordan sprogtilegnelsen styrkes ved at opsøge og udnytte de muligheder, der er for at bruge

dansk både i og uden for skolen. Elevernes oplevelser med sproget trækkes ind i den daglige undervisning, så sproget derved bliver både redskab og genstand for iagttagelse og diskussion.

Det betragtes som naturligt, at eleverne laver fejl, og det er vigtigt, at de får anerkendelse for deres fremskridt.

Undervisningen skal bevidstgøre eleverne om de strategier, de kan anvende for at løse de sproglige udfordringer, de møder. Centralt i denne forbindelse står arbejdet med kommunikations-, gætte- og lyttestrategier.

Eleverne opfordres til at bruge skrivning i mange forskellige situationer. Førsteudkast gemmes, så de kan danne grundlag for samtaler om egen skriveudvikling, hvad angår både indhold og form.

Eleverne erfarer, at de gennem par- og gruppearbejde har stor mulighed for sproglig aktivitet, og at andre elever er en vigtig kilde til læring.

Eleverne skal arbejde med at

- anvende kommunikationsstrategier såsom omskrivning, brug af overbegreber og synonyme, mimik, kropssprog, direkte og indirekte appel
- anvende lyttestrategier og drage nytte af førlytte-, lytte- og efterlytteaktiviteter
- gætte kvalificeret, fx i forbindelse med lytte- og læsetekster
- skelne mellem forskellige læseformål
- anvende og diskutere skriveprocessens forskellige faser i forhold til egen skriveudvikling
- anvende billedordbøger og andre ordbøger samt elektroniske hjælpemidler.

Sprog, kultur og samfundsforhold

Gennem ekskursioner og besøg i lokalområdet, egne erfaringer, lærerens oplæsning og fortælling, tekster og billedmedier præsenteres eleverne for forskellige måder at leve på, hvilket kan give anledning til undren og danne udgangspunkt for samtaler og for at drage sammenligninger til egne forhold og kulturelle baggrund.

Undervisningen skal lægge vægt på at styrke elevernes medleven og forståelse og deres deltagelse i forskellige fællesskaber.

Undervisningen i basisforløbet omfatter især

- sociale, kulturelle og sproglige forhold og normer i Danmark
- børn og unges vilkår i familie, skole og fritid i Danmark og andre lande.

1. forløb – 1.-2. klassetrin

Emneområderne skal dels være konkrete, dagligdags og virkelighedsnære, og dels skal de appellere til elevernes fantasi.

Undervisningen tager udgangspunkt i elevernes sproglige forudsætninger ved skolestart.

At se, lytte og forstå er fundamentet i begynderundervisningen.

Kommunikative færdigheder

Det talte sprog

Eleverne opøver deres færdighed i at udtrykke sig mundtligt ved at lytte, fortælle og indgå i samtaler.

Det prioriteres, at eleverne er aktive sprogbrugere, og undervisningen skal lægge op til situationer, hvor samtalen er omdrejningspunktet. Eleverne skal hver dag erfare, at de får sagt noget, som andre lytter til og svarer på.

Der arbejdes med varierede lytteaktiviteter med forskellige formål: eleverne skal blive fortrolige med sprogets intonation og udtale og desuden kunne modtage en fælles besked eller instruktion.

Der arbejdes med udtale gennem leg med sproget, fx ved at bruge rim og remser, således at eleverne erfarer, at talesproget kan deles i mindre enheder såsom ord, stavelser og lyd.

Arbejdsformerne veksler, så eleverne vænner sig til at lytte og tale i par, grupper og i klassen.

Eleverne skal arbejde med at

- lytte, bl.a. gennem lærerens fortælling og oplæsning, gennem lyttelege og -øvelser samt ved brug af lyd- og billedmedier
- bruge sproget aktivt og funktionelt i situationer, hvor sprog og handling knyttes sammen
- fortælle og samtale om egne og fælles oplevelser
- lytte til andre elevers fortællen.

Det skrevne sprog

Eleverne skal erfare, at læsning er kimen til oplevelse og information. Læseindlæringen må derfor tage udgangspunkt i elevernes forudsætninger og erfaringer med at lytte til, forstå og tale dansk.

Fokus er såvel på sikkerhed i afkodning som forståelse af indholdet.

Centralt er arbejdet med elevernes tilegnelse af læseforståelsesstrategier gennem før-, under- og efterlæseaktiviteter.

Eleverne skal fra begyndelsen lære at forholde sig bevidst til egen læseforståelse.

Teksterne tager udgangspunkt i nære og genkendelige emner og elevernes erfaringer med at lytte til, forstå og tale dansk.

Eleverne bør skrive meget allerede fra starten af forløbet. Den tidlige skriveundervisning kan indledes med forskellige former for legeskrivning på baggrund af fælles oplevelser. I starten er der ingen krav om formel korrekthed, men efterhånden stilles der større krav afhængig af den enkeltes forudsætninger.

Eleverne skal arbejde med at

- læse korte og sprogligt enkle tekster
- træne læsefærdighed
- anvende læseforståelsesstrategier, fx at forudsige tekstens indhold gennem samtale om billeder, forside, titel og illustrationer
- formidle forståelse af det læste, fx ved at gengive handlingen af det læste gennem tegninger, genfortælling og dramatisering
- skelne mellem forskellige teksttyper
- forholde sig til egen læseforståelse
- forstå sammenhængen mellem tale og skrift
- skrive små enkle tekster.

Sprog og sprogbrug

Elevernes nysgerrighed og interesse for at udtrykke sig på et forståeligt dansk, hvad angår både udtale og ordforråd, er centralt i dette forløb.

Eleverne skal blive fortrolige med sprogbrugen i almindeligt forekommende situationer, og undervisningen byder på mange muligheder for at få sproglige erfaringer og udvikle sproglig opmærksomhed på såvel dansk som andetsproget.

Eleverne udvider deres ordforråd gennem lytning, handling, leg, rollespil, læsning, selvproducerede ordbøger og tekster.

Gennem samtaler med læreren og andre elever om sprogvvalg i forskellige situationer bliver eleverne opmærksomme på deres muligheder som brugere af to eller flere sprog.

Undervisningen i 1. forløb omfatter især

- ordforråd hentet fra skolehverdagen og fritiden
- udtale, rytme, intonation
- begyndende sproglig opmærksomhed.

Viden om sprogtilegnelse og egen læring

Centralt i det første forløb er elevernes selvtillid som sprogbrugere og deres lyst til og mod på at bruge sproget. Elevernes lyst til at bruge sproget prioriteres højere end kommunikationsfærdighed og sproglig præcision.

Der samtales jævnligt om, hvordan man lærer sprog, og eleverne opmuntres til at bruge det danske sprog både i og uden for skolen, og de tilskyndes til at sammenligne ord fra modersmålet med ord på dansk.

Gennem skrivning og læsning af fx små beskeder, skilte og reklamer erfarer eleverne, at læsning og skrivning har en praktisk funktion, som har betydning i deres liv.

Billedordbøger er et vigtigt hjælpemiddel til kommunikation og forklaring for både lærer og elever. Der bør derfor være forskellige slags billedordbøger i klassen.

Eleverne skal arbejde med at

- bruge enkle kommunikationsstrategier
- blive opmærksom på forskellige lyttemåder
- gætte og søge forklaring på betydningen af ukendte ord og vendinger i billed-, lyd- og læsetekster
- samtale om, hvad man bruger læsning og skrivning til
- benytte billedordbøger og relevante digitale og elektroniske hjælpemidler.

Sprog, kultur og samfundsforhold

Valg af emner tager udgangspunkt i det nære og genkendelige, såsom familie, skole og fritid, som derved danner udgangspunkt for samtaler og sammenligninger. Gennem lærerens oplæsning og gennem rollespil gøres eleverne fortrolige med dansk kultur.

I undervisningen stifter eleverne bekendtskab med et rigt udvalg af sange, rim, remser og fortællinger fra Danmark og andre lande, hvilket giver mulighed for sammenligninger og undren.

Undervisningen i 1. forløb omfatter især

- samtaler om dagligliv i Danmark
- eventyr og fortællinger fra forskellige kulturer
- sange, rim og remser, lege, danse, spil, fortællinger og fx børneudsendelser fra Danmark og andre lande.

2. forløb – 3.-5. klassetrin

Der arbejdes med en stigende grad af sikkerhed i brugen af alle fire færdigheder.

Indholdet bør omfatte en variation af aldersrelevante emner, tekster og aktiviteter.

Kommunikative færdigheder

Det talte sprog

Der fokuseres på elevernes forståelse af det mundtlige sprog og deres kompetence til at indgå i meningsfuld kommunikation. Elevernes lytteforståelse prioriteres fortsat højt, og der arbejdes med varierede lytteforståelsesaktiviteter, der inddrager førlytte-, lytte- og efterlytteaktiviteter.

Undervisningen indeholder varierede muligheder for samtale. Der udvikles gradvist forskellige samtalestrukturer i klassen fra par- og gruppearbejde til rollespil og klassesamtaler.

Gennem lyd- og billedmedier arbejdes der med nære og genkendelige emner, men med en højere sproglig sværhedsgrad, der udfordrer elevernes forståelse.

Det prioriteres højt, at eleverne øver sig i at referere og i at give udtryk for fantasi og oplevelser omkring aldersrelevante emner og aktiviteter.

Eleverne skal arbejde med at

- lytte til dansk i mange forskellige situationer
- tale i både improviserede og indøvede situationer
- bruge kropssprog og stemme i overensstemmelse med situationen
- uddrage hovedindhold og detaljer af lyd- og billedmedier
- fortælle, redegøre, referere og diskutere
- præsentere og fremlægge et emne.

Det skrevne sprog

Fastholdelse af elevernes læse- og skrivelyst er centralt i dette forløb.

Læseteksterne skal have et alderssvarende indhold inden for forskellige genrer. Det er en fordel, at teksterne indgår i en tematisk sammenhæng, da det støtter elevernes sprogtilegnelse og ordforrådsindlæring.

Der lægges vægt på et målrettet arbejde med forskellige læseformål, læsemåder og læseforståelsesstrategier, herunder før-, under- og efterlæseaktiviteter.

Der arbejdes med elevernes indholdsforståelse gennem genfortælling og diskussion af de læste tekster, og de skønlitterære tekster skal give mulighed for identifikation, oplevelser og medleven.

Der arbejdes med elevernes indholdsforståelse gennem genfortælling og diskussion af de læste tekster, og de skønlitterære tekster skal give mulighed for identifikation, oplevelser, medleven og medskaben.

Skrivelysten stimuleres gennem skrivning af mange forskellige slags tekster.

Gennem procesorienterede skriveforløb udvikler eleverne deres skriftlige færdigheder, og de lærer at give, modtage og anvende respons.

Eleverne skal arbejde med at

- læse forskellige teksttyper inden for forskellige genrer og fagområder, hvor emnet er kendt
- genfortælle og diskutere hovedindholdet af læste tekster
- udnytte forforståelse, bånd og billedstøtte i forbindelse med læsning
- anvende relevante læsemåder til forskellige teksttyper
- forholde sig kritisk til egen læseforståelse
- skrive forståelige og sammenhængende tekster inden for forskellige genrer
- anvende skrivning til fastholdelse af informationer og tanker.

Sprog og sprogbrug

Der arbejdes med det sproglige udtryk, og elevernes opmærksomhed på andres anvendelse af sproget i forskellige sammenhænge er centralt i dette forløb.

Arbejdet med elevernes ordforråd er fortsat i fokus for undervisningen.

Tekstarbejdet bruges som udgangspunkt for sproglige aktiviteter. Gennem meningsfuld brug af sproget øges opmærksomheden på formen.

Centrale grammatiske områder relateres til arbejdet med de grundlæggende færdigheder: lytte, tale, læse og skrive. De præsenteres i varierede, meningsfulde sammenhænge.

Samtaler om sprogbrug i forskellige kulturelle sammenhænge er en naturlig del af undervisningen og er med til at øge elevernes sproglige bevidsthed og sproglige tolerance. Der samtales desuden om, hvornår og hvorfor brug af henholdsvis modersmål og dansk er hensigtsmæssig.

Undervisningen i 2. forløb omfatter især

- ordforråd inden for centrale områder
- udtale, rytme og intonation
- centrale grammatiske områder såsom ordklasser, syntaks og tekstsammenhæng i såvel talt som skrevet dansk
- sproglige registre inden for forskellige fag
- sammenligninger mellem sprogbrug i eget modersmål, dansk og andre sprog
- samtaler om sprogvvalg.

Viden om sprogtilegnelse og egen læring

Der samtales jævnligt om, hvordan man lærer sprog, og eleverne opmuntres til at læse og skrive meget og til at være sprogligt aktive i og uden for skolen.

Der arbejdes med bevidstgørelse om og brug af forskellige kommunikationsstrategier, så eleverne udvikler deres sprog og bevarer lysten og modet til at anvende det.

Gennem aktiviteter, der inddrager førlytte-, lytte- og efterbearbejdningsaktiviteter, arbejdes der målrettet med elevernes lytteforståelse.

Der arbejdes med udvikling af elevernes gættestrategier gennem aktiviteter knyttet til billed-, lyd- og læsetekster.

Eleverne arbejder med skriveprocessen fra idéfase til færdig tekst.

Par- og gruppearbejde er de foretrukne arbejdsformer, da de giver mulighed for stor sproglig aktivitet.

Eleverne skal arbejde med at

- anvende strategier, der fremmer mundtlig kommunikation
- anvende strategier, der fremmer lytteforståelsen
- gætte kvalificeret for at forstå betydningen af ukendte ord og vendinger i billed-, lyd- og læsetekster
- anvende læsestrategier, herunder fokuseret læsning og skimming
- udnytte skriveprocessens faser
- benytte ordbøger, håndbøger samt digitale og elektroniske hjælpemidler.

Sprog, kultur og samfundsforhold

Elevernes nysgerrighed over for kultur- og samfundsforhold i Danmark fastholdes, og de præsenteres for mange og nuancerede måder at leve på, hvilket kan give anledning til undren og danne udgangspunkt for samtaler og for at drage sammenligninger til egne forhold.

Lærerens oplæsning og fortælling, film og tv-udsendelser danner udgangspunkt for samtaler og diskussioner om skole og uddannelse for børn og unge globalt.

Undervisningen i 2. forløb omfatter især

- samtaler om sociale, kulturelle og sproglige forhold og normer i Danmark
- forskellige teksttyper, fx musik, blade, børnefilm og tv-serier som udgangspunkt for diskussioner
- børn og unges vilkår i skole og uddannelse.

3. forløb – 6.-7. klassetrin

Sproget som kommunikationsmiddel er i centrum med øgede forventninger til en forholdsvis præcis og nuanceret brug af og bevidsthed om sproget.

Eleverne skal have mulighed for at møde et stort udbud af alderssvarende tekster, emner og aktiviteter.

Der lægges vægt på en fortsat udvikling af ordforråd og begreber i faglige og sociale sammenhænge.

Der arbejdes efterhånden mere selvstændigt og med større grad af medansvar og medbestemmelse.

Kommunikative færdigheder

Det talte sprog

Der fokuseres på elevernes forståelse af det mundtlige sprog og deres kompetence til at indgå i meningsfuld kommunikation.

Erfaringerne fra de tidligere forløb med forskellige lytte- og kommunikationsaktiviteter udbygges yderligere.

Arbejdet med lytning omfatter både kendte og ukendte emner i fagene og uden for skolen.

Der arbejdes med bevidst brug af kropssprog og stemme gennem rollespil og improvisationer.

Eleverne eksperimenterer med at fremlægge en tekst eller et emne på forskellige måder.

Eleverne skal arbejde med at

- lytte til talt dansk, som det bruges i hverdagsprog, fagsprog og elektroniske medier
- bruge kropssprog og stemme i overensstemmelse med situationen
- referere, fortælle og diskutere, herunder at give udtryk for egen mening

- uddrage hovedindhold og detaljer af bl.a. film og egne interviews
- præsentere og fremlægge et emne.

Det skrevne sprog

Arbejdet med tekster inden for forskellige genrer og fag er centralt i dette forløb.

Læseoplevelsen styrkes kontinuerligt. Eleverne læser alderssvarende tekster, hvor indholdsforståelse og diskussion af indholdet er i centrum.

Der lægges vægt på et fortsat og målrettet arbejde med forskellige læseformål, læsemåder og læseforståelsesstrategier gennem før-, under- og efterlæseaktiviteter.

I forbindelse med tekstarbejdet prioriteres det at arbejde med centrale ord og begreber.

Ved valg af tekster tilstræbes det at tage udgangspunkt i tematiske sammenhænge.

I forbindelse med litteraturarbejdet arbejdes der med at genskabe, medskabe og omskabe tekster.

Der arbejdes med varierede skriveopgaver i forskellige faglige og skønlitterære genrer, og eleverne bliver opmærksomme på at afpasse stil og indhold efter genre og modtager.

Logbogen er en mulighed i forbindelse med forskellige aktiviteter såsom fastholdelse af læseoplevelser og tanker i forbindelse med læsning og til notater og aftaler i forbindelse med gruppearbejde.

Eleverne skal arbejde med at

- læse forskellige typer af tekster inden for skønlitteratur og sagprosa
- genfortælle, diskutere og perspektivere hovedindholdet af læste tekster inden for forskellige genrer og fag

- finde udtryk for værdier og livsholdninger i tekster og drage sammenligninger med egne værdier
- anvende og gøre rede for hensigtsmæssige læseforståelsesstrategier i forskellige genrer og fagtekster
- anvende og reflektere over forskellige læseteknikker, fx oversigtslæse, punktlæse, nærlæse forholde sig kritisk og analytisk til egen læseforståelse
- skrive længere forståelige og sammenhængende faglige og ikke faglige tekster på grundlag af et kendt indhold
- deltage i procesorienterede skriveforløb
- forholde sig bevidst til genre og modtager
- modtage og give respons i forbindelse med procesorienterede skriveforløb
- anvende skrivning som redskab til støtte for andre faglige discipliner og som middel til at fastholde informationer og tanker.

Sprog og sprogbrug

Eleverne udvikler deres sproglige bevidsthed for at kunne benytte sproget relevant i forhold til den aktuelle situation. Deres opmærksomhed på andres anvendelse af sproget øges.

Arbejdet med et præcist og varieret ordforråd udvides i takt med de emner og situationer, som undervisningsindholdet kræver.

Tekstarbejde bruges som udgangspunkt for de sproglige aktiviteter, og genrernes særpræg gøres til genstand for undervisningen, herunder bl.a. tekstforbinderes funktion.

Arbejdet med grammatik integreres så vidt muligt i såvel tekstarbejde som i mundtlig og skriftlig fremstilling.

Elevernes kendskab til forskelle og ligheder mellem modersmål, dansk og andre sprog er genstand for undren og diskussion.

Undervisningen i 3. forløb omfatter især

- sprogbrug i forhold til genre, fag og situation
- forøgelse og nuancering af ordforråd i faglige og sociale sammenhænge
- centrale grammatiske områder såsom ordklasser, syntaks og tekstsammenhæng i såvel talt som skrevet dansk
- sproglige registre inden for forskellige fag
- skrevne teksters opbygning, sammenhæng og disponering
- sammenligninger mellem sprogbrug i eget modersmål og dansk
- samtaler om sprogvalg.

Viden om sprogtilegnelse og egen læring

Undervisningen tilrettelægges, så eleverne fastholder motivationen for fortsat at udvikle deres sprog.

Elevernes bevidsthed om, hvordan de tilegner sig dansk og andre sprog, styrkes. De udfordres til at opsøge og udnytte de muligheder, der er for at bruge dansk i og uden for skolen.

Der arbejdes med udvikling af elevernes kommunikationsstrategier, og der fokuseres på elevernes egen forståelse af, hvilke strategier der er hensigtsmæssige.

Der arbejdes med udvikling af elevernes lyttefærdighed med anvendelse af forskellige strategier. Der arbejdes både med global forståelse og forståelse af detaljer.

Skriveprocessens forskellige faser danner udgangspunkt for samtaler om elevernes egen skriveudvikling.

Ordbøger, grammatiske oversigter og andre hjælpemidler inddrages løbende i arbejdet med at udvikle den sproglige præcision.

Eleverne skal arbejde med at

- anvende og diskutere, hvilke kommunikationsstrategier der er hensigtsmæssige i forskellige situationer
- vælge lyttemåde i forhold til en given situation
- skelne mellem væsentlig og mindre væsentlig information i fagtekster
- forudsige teksters indhold ved hjælp af fx overskrifter og kontekst
- gætte kvalificeret for at forstå betydningen af ukendte ord og vendinger i billed-, lyd- og læsetekster
- læse med forskellige formål tilpasset tekst og situation og i den sammenhæng diskutere og udvikle læsemåder og læsestrategier
- udnytte skriveprocessens forskellige faser
- benytte ordbøger, håndbøger og elektroniske hjælpemidler.

Sprog, kultur og samfundsforhold

Eleverne udbygger deres viden om sprog, kultur- og samfundsforhold i Danmark og andre lande. Diskussioner og sammenligninger mellem forskellige landes forhold indgår naturligt i dette arbejde.

Undervisningen tager især udgangspunkt i emner og tekster, der er relevante for eleverne, og som samtidig giver en nuanceret opfattelse af kultur- og samfundsforhold i Danmark og andre lande.

Elevernes interesse for samfundsforhold styrkes bl.a. ved, at de præsenteres for generelle, personlige og samfundsmæssige problemstillinger gennem arbejdet med litteratur og medier.

Undervisningen i 3. forløb omfatter især

- diskussion af sociale, kulturelle og sproglige ligheder og forskelle i relation til forskellige emner ud fra egne og andres iagttagelser
- ungdomskulturer, som de kommer til udtryk i fx blade, film, musiktekster, tv og elektroniske medier
- samfundsforhold og levevilkår, som de kommer til udtryk i tekster inden for forskellige genrer.

4. forløb – 8.-9. klassetrin

Sproget som kommunikationsmiddel er stadig i centrum, men tekstlæsning og brug af billedmedier som redskab for oplevelse og indlevelse har en stadig større plads i dette forløb.

Der stilles øgede forventninger til en præcis og nuanceret brug af og bevidsthed om sproget.

Der arbejdes efterhånden mere selvstændigt og med større grad af medansvar og medbestemmelse.

Kommunikative færdigheder

Det talte sprog

Der arbejdes målrettet med samtalen som undervisningens redskab og genstand og med elevernes evne til at forstå talt dansk såvel i naturlig tale som via elektroniske medier.

Eleverne bliver gennem undervisningen bevidste om regler for turtagning i en samtale.

Gennem par- og gruppediskussioner, rollespil og improvisation udvikles elevernes evne til at diskutere, argumentere, stille spørgsmål og give udtryk for egne meninger.

Der arbejdes med fremlæggelser af fagligt stof, og eleverne lærer at modtage konstruktive tilbagemeldinger fra læreren og andre elever.

Eleverne skal arbejde med at

- lytte til dansk, talt i forskellige varianter og situationer, herunder i lyd- og billedmedier
- afkode og tilpasse stemme og kropssprog i forskellige situationer
- sætte fokus på samtalens særlige struktur
- fremlægge fagligt stof samt modtage og anvende respons
- udtrykke sig forståeligt og sammenhængende om tanker og viden i forbindelse med samtaler, debatter og fremlæggelser.

Det skrevne sprog

Elevernes selvstændige læsning har en central plads i undervisningen, og der fokuseres i højere grad på tekstanalyse og kritisk informationsøgning. Desuden arbejdes der fortsat med bevidstgørelse om læseforståelsesstrategier, læseoplevelse og læsemåde.

Gennem diskussion af både fælles læste tekster og tekster efter eget valg lægger undervisningen op til, at eleverne problematiserer og reflekterer over indholdet.

Valg af tekster er centralt for elevernes læselyst, og eleverne skal kunne bruge baggrundsviden, fx fra fagundervisningen, og egne oplevelser og erfaringer i deres arbejde med læseforståelsen. Eleverne skal gennem undervisningen blive bevidste om, hvordan en sådan baggrundsviden kan støtte deres læsning.

I forbindelse med litterære tekster har tekstanalysen og –fortolkningen en stadig større plads i undervisningen, og der kan arbejdes med at genskabe, medskabe og omskabe tekster.

I det skriftlige arbejde er der fokus på elevernes selvstændige tilrettelæggelse af skriveprocessen fra idé til færdigt produkt, og der arbejdes specielt med elevernes modtager- og genrebevidsthed.

Der anvendes logbog i forbindelse med gruppe- og projektarbejde i forhold til den løbende evaluering.

Eleverne skal arbejde med at

- afpasse læsemåde og læsehastighed efter tekst og læseformål
- afprøve og udvikle varierede forståelsesstrategier
- læse tekster inden for forskellige genrer og fag med henblik på refleksion, diskussion og perspektivering af indholdet
- uddrage informationer af forskellige informationskilder med hensigtsmæssige søgemetoder og forståelsesstrategier
- forholde sig kritisk og analytisk til egen læseforståelse
- skrive tekster, hvor indhold og stil søges afpasset efter læseren og formålet
- indsamle stof og disponere indholdet.

Sprog og sprogbrug

Der er fokus på sprogets anvendelse, og gennem tekstarbejde og diskussion skærpes elevernes opmærksomhed på sammenhængen mellem sprog, tekst, genre, indhold og situation i forskellige mundtlige og skriftlige teksttyper.

Eleverne arbejder fortsat med at opbygge et præcist og varieret ordforråd.

Arbejdet med grammatik integreres i både tekstarbejde og mundtlig og skriftlig fremstilling. Teksternes opbygning gøres til genstand for analyse, og opmærksomheden rettes bl.a. mod tekstforbinderes funktion.

Der arbejdes med udvikling af variation i elevernes egne tekster.

Kravene til et klart og forståeligt skriftsprog øges, og der arbejdes med at opnå sikkerhed i og bevidsthed om sprogbrugsnormer og grammatiske regler.

Gennem samtaler og analyser sættes der fortsat fokus på ligheder og forskelle i sprogbrug på elevernes forskellige sprog og dansk.

Der sættes ligeledes fokus på elevernes kodeskift, så de bliver bevidste om, hvorfor og i hvilke situationer de skifter sprog, og hensigtsmæssigheden heraf.

Elevernes situation som brugere af to eller flere sprog har en vigtig plads i undervisningen med henblik på at undersøge tosprogethedens betydning og muligheder.

Undervisningen i 4. forløb omfatter især

- forskelle på tale- og skriftsprog
- skrevne teksters opbygning, sammenhæng og disponering
- karakteristiske træk ved forskellige teksttyper, som eleven kender fra fagundervisningen, bl.a. informerende, berettende, beskrivende og argumenterende tekster
- ordforråd
- centrale grammatiske områder, fx sætningsbygning og orddannelse
- sproglige registre inden for forskellige fag
- forskelle og ligheder mellem sprogbrug i eget modersmål og dansk
- formel og uformel sprogbrug
- tosproget udvikling og forholdet mellem flertalssprog og mindretalssprog.

Viden om sprogtilegnelse og egen læring

Elevernes bevidsthed om, hvordan de bedst tilegner sig dansk og andre sprog er i fokus.

Elevernes tosprogethed gøres gennem samtaler om sprogtilegnelse, sprogbrug og sprogvælg til genstand for refleksion i undervisningen.

Der arbejdes fortsat med udvikling og brug af kommunikationsstrategier. Egne og andres strategier gøres til genstand for undervisningen.

Elevernes lytte- og læseforståelse er central. Her er der fokus på udvikling af forståelsesstrategier, især hensigtsmæssige gættestrategier, og fokus på egne færdigheder.

Gennem arbejdet med processkrivning fra idé til færdig tekst samtales der om, hvordan der kan arbejdes hensigtsmæssigt med de forskellige delprocesser, og elevernes erfaringer med skrivning gøres til genstand for undervisningen.

Elevernes evne til selv at vælge og begrunde arbejdsformer er i fokus.

Der arbejdes, når det er relevant, med systematisk og kritisk brug af diverse hjælpemidler.

Eleverne skal arbejde med at

- anvende og diskutere brug af kommunikationsstrategier
- vælge lyttemåde og -strategier i forhold til en given situation og blive opmærksom på egne lyttefærdigheder
- anvende og udvikle gættestrategier, bl.a. forudsige teksters indhold ud fra fx overskrifter og kontekst og gætte kvalificeret for at forstå ukendte ord og vendinger
- læse med forskellige formål tilpasset tekst og situation og i den sammenhæng diskutere og udvikle læsemåder og læsestrategier
- anvende og udnytte viden om skriveprocessens forskellige faser
- benytte fagets hjælpemidler, herunder ordbøger, håndbøger og digitale og elektroniske hjælpemidler til informationsøgning.

Sprog, kultur og samfundsforhold

Undervisningen lægger op til, at eleverne bliver optaget af diskussioner, der omhandler kultur- og samfundsforhold. Der arbejdes målrettet med at sammenligne, diskutere og perspektivere relevante emner. Gennem arbejdet med fx avislæsning og faglige og litterære tekster får eleverne viden om forhold i Danmark og andre lande. Denne viden perspektiveres ved hjælp af elevernes egne erfaringer og holdninger.

Elevernes interesse for og forståelse af de demokratiske processer i Danmark styrkes bl.a. ved, at de præsenteres for generelle samfundsmæssige problemstillinger gennem arbejdet med litteratur og medier.

Gennem undervisningen sættes der fokus på elevernes uddannelse og deres deltagelse i samfundslivet i Danmark.

Undervisningen i 4. forløb omfatter især

- emner inden for moral, etik, tro og værdier, herunder ligestilling
- tekster og andre udtryksformer, der kan danne baggrund for interkulturel perspektivering og dermed diskussion om kulturelle ligheder og forskelle
- tekster, lyd- og billedmedier, som kan give mulighed for undersøgelse af og diskussioner om samfundsforhold i Danmark.

5. forløb – 10. klassetrin

Sproget som kommunikationsmiddel og tekstlæsning, herunder brug af billedmedier, som redskab for oplevelse og indlevelse har en central plads i dette forløb.

Der stilles forventninger til en præcis og nuanceret brug af og bevidsthed om sproget.

Tekster, emner, aktiviteter og arbejdsformer bør tilgodes og udfordre en større modenhed i elevgruppen og samtidig lægge op til, at eleverne arbejder med en højere grad af selvstændighed, fordybelse, medansvar og medbestemmelse.

Kommunikative færdigheder

Det talte sprog

Der arbejdes målrettet med samtalen som undervisningens redskab og genstand og med elevernes evne til at forstå talt dansk såvel i naturlig tale som via elektroniske medier.

Eleverne bliver gennem undervisningen bevidste om regler for turtagning i en samtale.

Gennem par- og gruppediskussioner, rollespil og improvisation udvikles elevernes evne til at reflektere, diskutere, argumentere, stille spørgsmål og give udtryk for egne meninger.

Der arbejdes med fremlæggelser af fagligt stof og med at modtage og gøre brug af konstruktive tilbagemeldinger fra læreren og andre elever.

Eleverne skal arbejde med at

- lytte til dansk talt i forskellige varianter og situationer, herunder i lyd- og billedmedier
- afkode og tilpasse stemme og kropssprog i forskellige situationer og diskutere betydningen af sproglige og ikke-sproglige virkemidler
- sætte fokus på samtaleens særlige struktur
- fremlægge fagligt stof samt modtage og anvende respons
- samtale, debattere og fremlægge stof udsprunget af tanker og viden.

Det skrevne sprog

Elevernes selvstændige læsning har en central plads i undervisningen, og der fokuseres på tekstanalyse og kritisk informationssøgning. Desuden arbejdes der med en bevidst og målrettet anvendelse af læseforståelsesstrategier, læseoplevelse og læsemåde.

Gennem diskussion af både fælles læste tekster og tekster efter eget valg lægger undervisningen op til, at eleverne problematiserer og reflekterer over indholdet.

Valg af tekster er centralt for elevernes læselyst, og eleverne skal kunne bruge baggrundsviden, fx fra fagundervisningen, og egne oplevelser og erfaringer i deres arbejde med læseforståelsen. Eleverne skal gennem undervisningen blive bevidste om, hvordan en sådan baggrundsviden kan støtte deres læsning.

I forbindelse med litterære tekster har tekstanalysen og -fortolkningen en stor plads i undervisningen, og der kan arbejdes med at genskabe, medskabe og omskabe tekster.

I det skriftlige arbejde er der fokus på elevernes selvstændige tilrettelæggelse af skriveprocessen fra idé til færdigt produkt, og der arbejdes specielt med elevernes modtager- og genrebevidsthed.

Der anvendes logbog i forbindelse med gruppe- og projektarbejde i forhold til den løbende evaluering.

Eleverne skal arbejde med at

- afpasse læsemåde og læsehastighed efter tekst og læseformål
- afprøve og anvende varierede læseforståelsesstrategier
- læse tekster inden for forskellige genrer og fag med henblik på refleksion, diskussion og perspektivering af indholdet
- anvende og uddrage informationer af forskelligartede informationskilder med hensigtsmæssige søgemetoder og forståelsesstrategier
- forholde sig kritisk og analytisk til egen læseforståelse
- skrive klare detaljerede tekster, hvor indhold og stil søges afpasset efter læser og formål, og hvor der sigtes mod den størst mulige grad af sproglig variation og præcision
- indsamle stof og disponere indholdet.

Sprog og sprogbrug

Der er fokus på sprogets anvendelse og grammatik, og gennem tekstarbejde og diskussion skærpes elevernes opmærksomhed på sammenhængen mellem sprog, tekst, genre, indhold og situation i forskellige mundtlige og skriftlige teksttyper.

Eleverne arbejder fortsat med at opbygge et præcist og varieret ordforråd.

Arbejdet med grammatik integreres så vidt muligt i både tekstarbejde og mundtlig og skriftlig fremstilling. Teksternes opbygning gøres til genstand for analyse, og opmærksomheden rettes bl.a. mod tekstforbinderes funktion.

Der arbejdes med udvikling af variation i elevernes egne tekster.

Der stilles krav til et klart og forståeligt skriftsprog, og der arbejdes med at opnå sikkerhed i og bevidsthed om sprogbrugsnormer og grammatiske regler.

Gennem samtaler og analyser diskuteres ligheder og forskelle i sprogbrug på elevernes forskellige sprog og dansk.

Der sættes ligeledes fokus på elevernes kodeskift, så de bliver bevidste om, hvorfor og i hvilke situationer, de skifter sprog, og hensigtsmæssigheden heraf.

Elevernes situation som brugere af to eller flere sprog har en vigtig plads i undervisningen med henblik på at undersøge tosprogethedens betydning og muligheder.

Undervisningen i 5. forløb omfatter især

- forskelle på tale- og skriftsprog
- skrevne teksters opbygning, sammenhæng og disponering
- karakteristiske træk ved forskellige teksttyper, som eleven kender fra fagundervisningen, bl.a. informerende, berettende, beskrivende og argumenterende tekster
- præcisering af ordforråd inden for almene og faglige emneområder og problemstillinger
- grammatik og sproglig korrekthed
- sproglige registre inden for forskellige fag
- forskelle og evt. ligheder mellem sprogbrug i eget modersmål og dansk og mellem modersmålet og andre sprog
- formel og uformel sprogbrug
- fokus på sproglig udvikling, herunder forholdet mellem flertalssprog og mindretalssprog.

Viden om sprogtilegnelse og egen læring

Elevernes bevidsthed om, hvordan de bedst tilegner sig dansk og andre sprog er stadig i fokus.

Elevernes tosprogethed gøres gennem samtaler om sprogtilegnelse, sprogbrug og sprogvvalg til genstand for refleksion i undervisningen.

Der arbejdes med bevidst brug af kommunikationsstrategier. Egne og andres strategier gøres til genstand for undervisningen.

Elevernes lytte- og læseforståelse er central. Her er der fokus på udvikling af forståelsesstrategier, især hensigtsmæssige gættestrategier, og fokus på egne færdigheder.

Gennem arbejdet med processkrivning fra idé til færdig tekst samtales der om, hvordan der kan arbejdes hensigtsmæssigt med de forskellige delprocesser, og

elevernes erfaringer med skrivning gøres til genstand for undervisningen.

Elevernes evne til selv at vælge og begrunde arbejdsform er i fokus.

Der arbejdes, når det er relevant, med systematisk og kritisk brug af diverse hjælpemidler.

Eleverne skal arbejde med at

- anvende og reflektere over brug af kommunikationsstrategier
- vælge lyttemåde i forhold til en given situation og blive bevidst om egne lyttefærdigheder
- vurdere en samtales karakter på baggrund af dens sproglige og ikke-sproglige virkemidler
- gætte kvalificeret i forhold til både det talte og skrevne sprog
- vælge læsemåde og anvende læsestrategier i forhold til teksttype og situation
- anvende og udnytte viden om skriveprocessens forskellige faser
- benytte fagets hjælpemidler, herunder ordbøger, håndbøger og digitale og elektroniske hjælpemidler til informationsøgning.

Sprog, kultur og samfundsforhold

Med udgangspunkt i egne erfaringer og iagttagelser og arbejdet med tekster i bred forstand giver undervisningen mulighed for, at eleverne bliver optaget af diskussioner, der omhandler kultur- og samfundsforhold. Elevernes evne til at se og belyse en sag fra flere sider er i fokus.

Gennem arbejdet med fx avislæsning, faglige og litterære tekster og andre udtryksformer får eleverne både viden om og holdninger til forhold i Danmark og andre lande. Denne viden perspektiveres ved hjælp af elevernes egne erfaringer og holdninger.

Elevernes interesse for og forståelse af de demokratiske processer i Danmark styrkes bl.a. ved, at de præsenteres for generelle samfundsmæssige problemstillinger gennem arbejdet med litteratur og medier.

Gennem undervisningen sættes der fokus på elevernes uddannelse og deres deltagelse i samfundslivet i Danmark.

Undervisningen i 5. forløb omfatter især

- emner inden for moral, etik, tro og værdier, herunder ligestilling
- tekster, fx romaner, noveller, eventyr, digte, myter og sagn, sange og salmer, avisartikler, fagblade, der kan danne baggrund for kulturel perspektivering
- tekster, lyd- og billedmedier, som kan give eleverne indsigt i de demokratiske processer i Danmark.

Undervisningsvejledning i dansk som andetsprog

Indhold

Forord	38
Indledning	39
Dansk som andetsprog	39
Tosprogethed og andetsprogstilegnelse	40
Tosprogethed	40
Andetsprogstilegnelse	40
Kommunikative færdigheder – Det talte sprog	41
Lytte – Basisundervisning	41
Lytte – Videreudvikling af lyttefærdigheder	42
Tale – Basisundervisning	42
Tale – Videreudvikling af talefærdigheder	43
Kommunikative færdigheder – Det skrevne sprog	44
Læsning – Basisundervisning	44
Indskolings elever	44
Alfabetisering af sent ankomne elever	45
Læsning for elever, der kan læse på modersmålet	45
Læseundervisning	45
Sprogarbejde	46
Tekster og tekstlæsning	46
Læsning – Videreudvikling af læsefærdigheder	47
Skrive – Basisundervisning	48
Skrive – Videreudvikling af skrivefærdigheder	49
Sprog og sprogbrug	50
Sprogbrug	50
Ordforråd og sproglige registre	51
Opmærksomhed på sprogsystemet	52
Opmærksomhed på sprogvvalg	52
Viden om sprogstilegnelse og egen læring	53
Lytte- og gættestrategier	53
Kommunikationsstrategier	54
Strategier i forbindelse med læsning	54
Sprog, kultur og samfundsforhold	54
Sociale og kulturelle færdigheder	55
Kultur og samfundsforhold i Danmark og andre lande	55

Kulturforståelse: at anlægge forskellige perspektiver	55
Interkulturel kommunikation: at kunne formidle og forklare	56
Identitetsudvikling	56
Organisatoriske principper	56
Pædagogiske principper	57
Undervisningsdifferentiering	58
Planlægnings spørgsmål	58
Informationsteknologi	59
Tekstbehandling og procesorienteret skrivning	59
Træningsprogrammer	59
Multimedie	59
Internettet	60
Interaktive tavler	60
Elektroniske spil	60
Undervisningslokalet	60
Evaluering	61
Dansk som andetsprog som en dimension i andre fag	62
Tosprogede elever og specialundervisning	62
Børn med krigstraumer	63

Forord

Folkeskolens undervisning af tosprogede elever i dansk som andetsprog har været evalueret i to rapporter i henholdsvis 2004 og 2007. Baggrunden for udarbejdelsen af begge evalueringer var, at en række undersøgelser har vist, at tosprogede elever generelt ikke klarer sig så godt i grundskolen og videre i ungdomsuddannelserne som etnisk danske elever.

En af årsagerne til, at de tosprogede elever ikke klarer sig så godt som deres kammerater, kan være utilstrækkelige danskfærdigheder. Derfor ønskede Undervisningsministeriet med evalueringen i 2004 at sætte fokus på fagområdet dansk som andetsprog i folkeskolen – både som selvstændigt fag og som en dimension i skolens øvrige fag.

Evalueringen rummer en række konklusioner, bl.a. :

- at der ikke sker en systematisk vurdering af tosprogede elevers behov for undervisning i dansk som andetsprog
- at omfanget af den undervisning, en tosproget elev med et givent behov tilbydes, er helt afhængigt af, hvilken kommune eleven bor i, hvilken skole eleven er indskrevet på, og hvilken klasse eleven går i
- at antallet af efteruddannede lærere, der underviser i dansk som andetsprog, er helt utilstrækkeligt. Kun ca. 20 % af de lærere, der underviser i særligt tilrettelagt undervisning i dansk som andetsprog, er efteruddannede på området
- at undervisningen ikke har den bredde, som de centrale kundskabs- og færdighedsområder kræver.

I evalueringen præsenteres desuden eksempler på “god pædagogisk praksis” hentet fra skoler rundt om i landet. Eksemplerne illustrerer pædagogiske metoder og organisatoriske tiltag, der fremmer arbejdet hen imod målene, og som samtidig har vist sig at have afgørende indflydelse på undervisning i dansk som andetsprog i sin helhed.

God praksis er forbundet med:

- skoleledelsens prioritering af området
- lærernes kvalifikationer i forhold til faget samt deres forventninger til tosprogede elever
- organisering af undervisningen og herunder lærernes mulighed for at planlægge en sammenhængende undervisning
- praksis omkring skolens skøn af, hvilke tosprogede elever der skal have adgang til undervisning i dansk som andetsprog
- om ressourcer, som er tildelt skolerne, fx i forhold til andelen af tosprogede elever, anvendes til udvikling af praksis i dansk som andetsprog, og derved kvalificerer de tosprogede elevers dansktilegnelse
- holdninger til tosprogede elever, som har betydning for relationen mellem lærer og elev i undervisningssituationen.

Evalueringen indeholder desuden en række anbefalinger til kommunerne.

Evalueringen fra 2007 blev gennemført af Danmarks Evalueringsinstitut med det formål at belyse, hvordan skoler organiserer og gennemfører undervisningen af tosprogede elever, så den tager højde for deres forudsætninger og bringer deres potentialer i spil. Undervisning i dansk som andetsprog indgår som et centralt aspekt i denne evaluering, der også omfatter andre pædagogiske og organisatoriske spørgsmål vedrørende denne elevgruppe.

Evalueringen konkluderer bl.a.:

- at den sprogpædagogiske forståelse i for høj grad er præget af et statisk syn på tosprogede elevers sproglige udvikling, og at der er behov for at udvikle et mere dynamisk sprogsyn
- at undervisningen af tosprogede elever optager skolerne meget, men at der er betydelige forskelle på, hvordan skoler og kommuner forstår opgaven
- at disse forskelle bl.a. viser sig i, hvilke lærere der har ansvar for at undervise i dansk som andetsprog, i hvilke sammenhænge dansk som andetsprog er en del af undervisningen, og hvilke kompetencer det kræver at undervise tosprogede elever i dansk som andetsprog
- at grund- og efteruddannelse af lærerne i andetsprogpædagogik har en effekt på skolerne
- at kommunernes politik på området og en organisatorisk og udviklingsorienteret opbakning til skolerne har en effekt på det pædagogiske arbejde.

Evalueringen indeholder ikke undersøgelser af god praksis i kommuner og skoler, men en række anbefalinger til ministerium, kommuner, skoleledelser og lærere.

For inspiration til god pædagogisk praksis, der ligger i forlængelse af de to evalueringer, henvises til “Dette virker på vores skole”, www.dettevirker.dk.

Denne undervisningsvejledning er en redigeret udgave af Undervisningsvejledningen for dansk som andetsprog, 2005. Revideringen har bl.a. baggrund i ovenstående evalueringer samt en lovændring ved lov 594 af 24. juni 2005, hvor det er blevet præciseret, at dansk som andetsprog som udgangspunkt skal gives som en dimension i alle skolens øvrige fag. I den reviderede vejledning er der et styrket fokus på dansk som andetsprog som en dimension i fagene, på dansk som andetsprog som et sprogfag og på læsning. De organisatoriske principper er blevet tydeliggjorte i et nyt afsnit, og endelig er mulighederne for at inddrage elevernes samlede sproglige kompetence indskrevet i relevante afsnit, eksempelvis læse- og skriveudviklingen.

Indledning

Tosprogede elever er børn og unge, der har et andet modersmål end dansk, og som først ved kontakt med det omgivende samfund, herunder gennem skolens undervisning, lærer dansk. De har i det daglige brug for to eller flere sprog.

Folkeskolens undervisning af tosprogede elever omfatter både basisundervisning af elever, der starter i skolen med ringe eller ingen kendskab til dansk, og undervisning af elever, der har brug for at videreudvikle deres danskfærdigheder.

For elever, der kommer direkte fra oprindelseslandet eller fx flygtningelejre i andre lande, kan første skoledag i Danmark være deres første møde med det danske sprog. Hos tosprogede skolebegyndere, der også omfatter sent ankomne elever, møder vi hele spektret fra en beherskelse af dansk, der svarer til jævnaldrende danske børns, til stort set intet danskkendskab.

Elevernes sproglige forudsætninger på modersmålet afhænger af hjemmets sprogbrugsvaner og af familiens baggrund i det hele taget. Også elevens alder og omfanget af evt. skolegang i hjemlandet har betydning. For nogle elever er modersmålet forskelligt fra nationalsproget i det land, de kommer fra, ligesom der kan være tale om meget forskellige dialekter inden for samme land.

Elevernes forskellige kulturelle, sproglige og sociale baggrund stiller omfattende krav til skolen og lærerne, når alle elever skal møde udfordringer, der giver dem mulighed for at udvikle sig.

Trin- og slutmål er bindende for undervisningen i dansk som andetsprog. Målene er pejlemærker, som skal støtte arbejdet med at planlægge og gennemføre undervisningen og med at evaluere elevernes udbytte. For nogle elever, der har opholdt sig i kortere tid i folkeskolen, vil det være vanskeligt at nå målene på den forventede tid. Men uanset om elevens tid i folkeskolen er kort eller lang, gennemgår den enkelte elev en andetsprogsudvikling i relation til progressionen i de fælles mål.

Ved undervisningens tilrettelæggelse i en klasse med tosprogede elever koordineres *Fælles Mål – Faghæfte 19 – Dansk som andetsprog* med Fælles Mål for folkeskolens øvrige fag, således at undervisningen tilgodeser, at eleven tilegner sig såvel sproglige som faglige kundskaber sideløbende. Det er vigtigt at holde sig for øje, at undervisningen skal tilrettelægges sådan, at alle elever kan nå de fastsatte trin- og slutmål for folkeskolens enkelte fag. Organiseringen heraf sker med udgangspunkt i den enkelte elevs forudsætninger og behov.

Nærværende undervisningsvejledning retter sig mod såvel dansk som andetsproglærere som lærere i andre fag, hvad enten det drejer sig om undervisning af elever i

basisundervisningen eller de øvrige tosprogede elever. Vejledningens afsnit til områderne “Kommunikative færdigheder – det talte sprog” og “Kommunikative færdigheder – det skrevne sprog” er dog opdelt i henholdsvis *basisundervisning* og *videreudvikling af færdighederne*.

Dansk som andetsprog

Elever, der vokser op i Danmark, og som har et andet modersmål end dansk, lærer dansk som andetsprog. Begrebet er således en betegnelse for tosprogede elevers forhold til dansk og for måden, dette læres på. Betegnelsen er neutral med hensyn til elevernes sprogfærdighedsniveau og kan dække såvel nybegyndere som avancerede sprogbrugere, og såvel små som store elever. Ud over at betegne elevernes forhold til dansk og dermed et centralt element i deres læringsituation i skolen, henviser *dansk som andetsprog* også til et *undervisningsområde*. Det omfatter både basisundervisning for elever, der skal i gang med at lære sproget, supplerende undervisning for elever, der er optaget i almindelig klasse og har behov for at videreudvikle deres sprogfærdighed og endelig dansk som andetsprog som en dimension i undervisningen – som led i differentiering af undervisningen.

Undervisningen i dansk som andetsprog sigter mod, at eleverne udvikler en dansksproglig kompetence, der sætter dem i stand til at klare sig i forskellige kommunikationssituationer med forskellige formål, forskellige samtalepartnere, forskellige ydre rammer osv. I den forbindelse er det særlig vigtigt, at undervisningen i dansk som andetsprog sætter eleverne i stand til at indgå i og drage nytte af skolens almindelige fagundervisning og øvrige virksomhed.

Den brede sproglige kompetence betegnes også kommunikativ kompetence. Eleverne skal herigennem udvikle færdigheder i at anvende dansk mundtligt og skriftligt, dvs. kunne omsætte viden om sproget og dets elementer og regler i relevante og varierede sammenhænge. Hertil kommer, at eleverne skal lære at anvende deres dansk hensigtsmæssigt ud fra en indsigt i, hvad der er passende at sige, skrive eller gøre i forskellige situationer. I den forbindelse er det betydningsfuldt, at eleverne også lærer, hvordan man tager, holder og afgiver ordet i samtaler på dansk, og at de får sikkerhed i at tale højt i klasseundervisning og indgå i gruppearbejde. Endelig skal eleverne lære hensigtsmæssige strategier til at klare sproglige vanskeligheder. Det drejer sig om at fastholde betydningen af læste tekster, arbejdsopgaver og både formelle og uformelle dialoger på trods af spring i den sproglige sværhedsgrad, af misforståelser eller problemer med ordforrådet eller andre dele af det sproglige udtryk. For at fremme andetsprogstilignelsen mest muligt er det vigtigt, at eleverne bruger deres andetsprog i stadig nye situationer og kan spørge om råd og vejledning. Desuden skal de have tid til sproglig refleksion, fx ved at udarbejde egne ordlister, lære at slå

op i relevante ordbøger og sammenligne med andre sprog.

Andetsprogsundervisningen bør tilrettelægges, så den bygger videre på det, eleverne i forvejen ved og kan om sprog, og eleverne bør opmuntres til at anvende den sproglige viden, de har fra modersmålet. Det kan bl.a. foregå ved, at der i undervisningen arbejdes med en sammenligning af elevernes sprog, ved anvendelse af tosprogede materialer, ved at eleverne lærer at anvende ordbøger, og ved at de får mulighed for at udnytte modersmålet til forberedelse af og samarbejde om dansk-sprogede aktiviteter. Det vil således være en fordel, hvis der gives mulighed for, at flere elever fra samme sprog-gruppe kan samarbejde om disse opgaver.

Når undervisningen i dansk som andetsprog planlægges, er det vigtigt at tænke på, at eleverne skal møde og bruge sproget i varierede og meningsfulde situationer, hvor de kan tilegne sig et bredt repertoire af sprogbrug, genrer og funktioner. Dansk som andetsprog er dog mere end et redskabsfag. At lære dansk er en del af hele skolegangen og dermed også en del af mødet med fagene og de kulturelle sammenhænge, som de fungerer i. For eleverne vil det "at lære dansk" være en mulighed for at erobre ny viden og få nye oplevelser. Ofte vil det dog også være forbundet med at give slip på noget kendt og trygt.

Derfor bør overvejelser om sprogtilegnelse og følelser, der er knyttet hertil, indgå i undervisningen, gerne med baggrund i litteratur, billeder, eller andet, der tematiserer sproglig og kulturel identitet.

Undervisningen i dansk som andetsprog skal foruden at være en bro til skolens faglige indhold også bidrage til at give eleverne en bred forståelse af kultur- og samfundsforhold i Danmark. Gennem billeder, litteratur, film, samtaler om elevernes erfaringer m.v. kan eleverne arbejde med forskellige kulturelle facetter. Inddragelse af elevernes baggrund og erfaringer kan samtidig give anledning til samtale om forskelle og ligheder mellem forskellige kulturelle udtryk og dermed bidrage til udvikling af deres kulturelle bevidsthed.

Andetsprogstilegnelse er en proces, der hverken kan isoleres inden for et afgrænset tidsrum eller inden for faget dansk. Eleverne stilles over for stadig nye krav både i og uden for skolen. Gennem hele skoleforløbet præsenteres de for nye fag og fagområder og dermed også for nye sproglige udfordringer. Alle faglærere er således involveret i elevernes danskstilegnelse, og det er derfor hensigtsmæssigt, at undervisningen tilrettelægges i et samarbejde mellem lærerne.

Tosprogethed og andetsprogstilegnelse

Tosprogethed

Børns sprog udvikles ved, at de inddrages i kommunikation med andre, hvorved de møder forskellige sproglige påvirkninger og udfordringer. Det særlige for tosprogede børn er, at deres sprogudvikling finder sted på to eller flere sprog. Det tosprogede barn vil typisk beherske nogle sprogområder og have ord for nogle begreber på det ene sprog, andre på det andet og andre igen på begge sprog. Børnenes sproglige formåen er ikke ringere end tosprogede børns. En vurdering af det tosprogede barns sproglige kompetence kan med fordel omfatte både dets sproglige kompetence på modersmålet og andetsproget. Tosprogede børn oplever naturligt situationer, hvor det er hensigtsmæssigt at anvende begge sprog inden for samme samtale eller måske samme ytring.

Begrebet tosprogethed dækker over flere vidt forskellige former for tosprogethed. Tosprogetheden siges at være *simultan*, når et barn vokser op i et hjem, hvor der tales to sprog til barnet, som derved får to modersmål. *Successiv* tosprogethed forekommer, når barnet først møder andetsproget på et senere tidspunkt i sit liv. I denne undervisningsvejledning anvendes betegnelsen tosprogethed fortrinsvis om den successive tosprogethed.

Man skelner mellem modersmål, fremmedsprog og andetsprog. *Modersmålet* er det sprog, der læres i hjemmet fra fødslen. Det har stor identitets- og følelsesmæssig betydning, og det er det sproglige fundament. Herfra overføres sproglige erfaringer til andre sprog, som læres senere i livet. *Fremmedsprog* læres som regel gennem skolens undervisning. Det er hverken hjemmets sprog eller flertallets sprog i det omgivende samfund. *Andetsproget* derimod tilegnes oftest både gennem undervisning og i dagligdagen, da det er samfundets og flertallets sprog i det land, man bor i.

Det er af afgørende betydning, at eleverne i skolen møder en positiv holdning til den kultur og det eller de sprog, de er vokset op med, og som er nært forbundet med deres tidligste oplevelser og identitetsudvikling. Det er vigtigt at vise anerkendelse over for elevernes tosprogethed og deres tosprogede udvikling og at opbygge et trygt sprogmiljø. Kun derved kan eleverne få den sproglige selv-tillid, der er en forudsætning for enhver vellykket sprogtilegnelse. Udviklingen af tosprogetheden afhænger blandt andet af omgivelsernes holdning, ligesom forskellige sociale og individuelle faktorer spiller ind, ganske som de gør det på tosprogede børns sprogudvikling.

Andetsprogstilegnelse

Når man bruger sprog, trækker man på sin viden om verden, om begreber og sociale relationer, og om hvordan sprog kan være opbygget, og hvad det kan bruges til. At

lære et sprog er derfor også at udvide sin omverdensforståelse og styrke sine sociale kompetencer.

Sprog læres først og fremmest som kommunikationsmiddel i samvær med andre, men samtidig er sprogtilegnelse også en intellektuel bearbejdningsproces, som bygger på en række mentale funktioner, fx opmærksomhed, hukommelse, kategorisering og analogidannelse. Når man er i gang med at lære et sprog, er det vigtigt at møde dette i meningsfulde og gennemskuelige sammenhænge. Desuden er det nødvendigt, at man kan prøve sit sprog af i et trykt miljø, hvor man får en konstruktiv respons.

Sprogtilegnelse drives bl.a. fremad ved, at man gør sig nogle forestillinger om sproget og afprøver sine hypoteser gennem egen og andres sprogbrug. Tosprogede elever har gennem deres modersmål gjort sig erfaringer med sprogsystem og sprogbrug, som de både bevidst og ubevidst udnytter i andetsprogstilegnelsen. Blandt andet udgør modersmålstilegnelsen en væsentlig kilde til hypotese-dannelse om andetsprog.

Der er mange lighedstegn mellem tilegnelse af et modersmål og et andetsprog, men der er også vigtige forskelle. Andetsprogstilegnelse er ikke en gentagelse af modersmålstilegnelsen, men en videreudvikling af denne. Når man er ved at opbygge et nyt sprog, er man hyppigt nødt til både at gætte og foretage generaliseringer. Begge dele kan føre til sprogbrug, der afviger fra målsproget. Sådanne afvigelser bør ses som udtryk for elevernes danske mellemsprog.

Mellemsproget er et midlertidigt sprogsystem, en slags "sprog på vej" fra modersmålet til målsproget dansk. Det virker tilfældigt, men mellemsproget er faktisk meget systematisk i sin måde at forandre sig på: Når et tosproget barn siger *han syngede* i stedet for *han sang*, kan det være udtryk for en overgeneralisering af datidsendelsen – *ede* snarere end en tilfældig fejl. Formen kan med andre ord skyldes, at eleven ud fra regelmæssige datidsformer som *legede* og *spillede* danner den logiske hypotese, at datid udtrykkes gennem –*ede*. Efterhånden som eleven støder på uregelmæssige datidsformer, vil denne hypotese ændres, så også de stærke verbers bøjning falder på plads. Mellemsprog er derfor et naturligt led i sprogtilegnelsen.

Undervejs i tilegnelsen af et nyt sprog vil eleven ofte komme ud for at mangle et ord, en vending eller et udtryk for en sproghandling. For at komme videre kan eleven prøve at formulere sig på en anden måde, dvs. anvende en kommunikationsstrategi. Det kan fx ske ved en omskrivning af ordet eller vendingen, ved anmodning om hjælp eller ved gestik. Elevens anvendelse og udvikling af kommunikationsstrategier bør opmuntres og støttes, da de er til stor gavn for eleven i og uden for skolen såvel som for vedkommendes andetsprogstilegnelse. Når en eventuel samtalepartner giver eleven det

manglende ord eller udtryk, fungerer kommunikationsstrategier nemlig samtidig som indlæringsstrategier.

Kommunikative færdigheder – det talte sprog

Lytte – Basisundervisning

Det er gennem aktiv lytning, at eleverne får det første kendskab til det danske sprog. På den baggrund kan de opbygge forestillinger og hypoteser om dansk, som kan danne baggrund for deres egne eksperimenter med og fortsatte tilegnelse af sproget.

Hvis den tosprogede elevs modersmål er meget forskelligt fra dansk, vil eleven i begyndelsen ofte opleve dansk som en sammenhængende og uforståelig strøm af lyde. Gradvist bliver eleven i stand til at udskille og genkende lydbilleder, som forbindes med en bestemt betydning, og således tilegner eleven sig i begyndelsen enkeltstående og centrale ord og vendinger. Senere kan eleven flytte sin opmærksomhed til andre af sprogets områder, fx sammenhængende serier af ord og træk af sprogets form.

Det er hensigtsmæssigt, at lytningen i størst muligt omfang støttes af en tydelig og helst konkret kontekst, så eleven kan anvende flere af sine sanser i tilegnelsen af sproget. En konkret, handlepræget undervisning – fx struktureret i temaer – er metodisk velegnet.

Der skal fra første færd lægges vægt på at indarbejde aktive og gode lyttevaner, så eleven oplever at få udbytte af lytningen. Det betyder, at undervisningen både i indhold, form og grad af tilgængelighed skal opleves som meningsfuld og kommunikerende. Det er gavnligt, at læreren er en god model, der selv lytter aktivt og giver eleven lejlighed og tid til at lytte i samtalsituationer og demonstrerer, hvordan man i en given sammenhæng almindeligvis signalerer, at man lytter interesseret til en samtalepartner.

Det gælder om at skabe mulighed for, at eleverne lytter til sprog i mange forskellige sammenhænge, hvor det anvendes på forskellige måder og med forskellig hensigt. Det kan bl.a. foregå gennem udflugter og gennem brug af lyd- og billedmedier.

Arbejdet med lytteforståelse kan omfatte forarbejde, lytning(er) og efterbearbejdning. Forberedelse til lytning er væsentlig for at få aktiveret elevernes forforståelse. Før-lytteaktiviteter kan fx være samtale om emnet, præsentation af billedmateriale eller brainstorm. Det er også vigtigt, at eleverne bliver orienteret om formålet med lytningen, så de er opmærksomme på, hvad de skal lytte efter.

Der findes forskellige lyttemåder:

- Global lytning, hvor det gælder om at danne sig et overblik over hovedindholdet af det, man lytter til.

- Intensiv lytning, hvor så mange detaljer som muligt søges opfanget. Fx kan eleverne få til opgave at gengive en beskrivelse af et rum så præcist som muligt.
- Fokuseret lytning, hvor et bestemt aspekt sættes i fokus. Fx kan eleverne blive bedt om at være særligt opmærksomme på tidspunkter i et handlingsforløb eller på beskrivende ord i en fortælling.

Det øger udbyttet af lytningen, hvis lyttearbejdet indledes med fokus på helhed for herefter at flytte fokus på enkeltdele. Fx kan lytteteksten inddeles i mindre sekvenser. Den enkelte sekvens kan gentages efter behov og eventuelt bearbejdes, før man går videre til den næste. Efterbehandlingen kan foregå på mange måder. Især i begynderfasen er det vigtigt at vælge en del lytteaktiviteter, som lægger op til, at eleverne giver en nonverbal respons. Det kan være aktiviteter, hvor eleverne skal handle ud fra instruktion, tegne eller male det, der beskrives, udpege konkrete eller afbildede genstande eller afkrydse rigtigt/forkert.

Efterhånden som eleverne lærer mere dansk, kan der arbejdes med efterbehandlingsaktiviteter, der stiller forskellige sproglige krav til dem. Det kan fx være samtale, genfortælling eller skriftlige besvarelser af spørgsmål.

Arbejdet med lytteforståelse kan inddeles i indholdsfokuserede og detaljefokuserede aktiviteter.

De indholdsfokuserede aktiviteter retter sig primært mod forståelse af indhold og omfatter fx følgende aktiviteter:

- Se en kort film (fx tegnefilm). Eleverne lytter efter speaket og prøver at forstå og huske, hvad filmen handler om. Ved næste afspilning fjernes lydsporet, og eleverne prøver på skift at være speaker.
- Eleverne får udleveret et ark med seks felter og bliver instrueret i, hvad de skal tegne i hvert enkelt felt. Fx “3 bananer i felt 3”, “et blå kryds i felt 6”. Denne øvelse kan også laves som pararbejde.
- Eventyrolæsning med mimeleg. Inden eventyret, fx “Askepot”, bliver læst op, får eleverne uddelt roller, fx Askepot, prinsen, en kusk og kongen. Hver gang en person nævnes, skal den pågældende elev agere.

De detaljefokuserede aktiviteter kan være vigtige at inddrage for at få fokus på sprogets form, fx hvordan forskellige personer sprogligt udtrykker høflighed, hvordan to personer opbygger en samtale eller skelnen mellem enkeltord i en sætning. Det er vigtigt, at enhver detaljefokuseret aktivitet udspringer af lyttetekstens indholdsside for at give mening for eleven.

Der kan arbejdes med:

- Lytning efter pragmatiske forhold, fx hvordan udtrykker personen, at hun ikke vil noget? Hvilke ord bruger barnet for at plage? Hvilket sprog bruger personerne for at tage afsked?

- Lytning efter interaktionelle aspekter: Hvilket sprog bruger A for at vise, at hun lytter til B? Hvilke ord bruger B, når hun vil vise, hun er uenig med A? Hvad siger læreren, når eleven svarer korrekt/ikke korrekt?
- Ordskelneøvelser: han kom i skole i tirsdags (hvor mange ord er der i sætningen?)

Enhver lydtræning skal have sammenhæng med lytteforståelsen. Arbejdet med enkeltlyd og udtale, tryk og intonation skal foregå både receptivt og produktivt, dvs. at der skal arbejdes med lydskelneøvelser, fx ud fra minimalpar: **bil** × **pil** (konsonantudskiftning) eller **mel** × **mil** (vokaludskiftning), og med produktion af lyd og lydcombination. For de yngste elever kan det foregå ud fra konkrete genstande evt. i legetøjsudgave eller gode fotografier. Ældre elever kan have gavn af at arbejde med vokal- og konsonantsystemer, fx for vokalernes vedkommende efter rundethed, artikulationssted og åbningsgrad. Det er nyttigt at gøre de tosprogede elever opmærksomme på, at lyd og lydforskelle nogle gange kan ses, andre gange mærkes, og det kan være yderst hensigtsmæssigt at lade eleverne arbejde med hver sit lille spejl, så de kan kontrollere mundstilling.

Lytte - Videreudvikling af lyttefærdigheder

Det kræver gode lyttefærdigheder at deltage i folkeskolens undervisning i alle fag, hvor bl.a. samtalen og lærerens og andre elevers oplæsning og redegørelser er vigtige elementer. Der må derfor være opmærksomhed på elevernes lytteforståelse gennem hele skoleforløbet, og der kan være behov for at tage aktiviteter beskrevet under basisundervisningen op i forbindelse med den almene undervisning eller i selvstændige kursusforløb.

Især bør man være opmærksom på elevernes behov for at være forberedte til en lytteaktivitet, så deres forforståelse er aktiveret. Det gælder både ordforråd, genrekendskab og viden om emnet, så de fx kan få udbytte af deltagelse i en faglig fremlæggelse i klassen. Det er dog ikke kun nødvendigt at forstå det, der bliver sagt, men i høj grad også det, der ikke bliver sagt, altså det der ligger “mellem linjerne”, og som bliver udtrykt både gennem kropssprog, mimik og stemme. Eleverne skal trænes i at høre, hvornår kommunikation fungerer og ikke fungerer, fx hvordan en ellers hyggelig samtale udvikler sig til et skænderi, og de skal lære at genkende tegn på ironi og omskrivninger. Dette kan bl.a. gøres gennem rollespil og drama.

Tale - Basisundervisning

For at eleverne kan opnå en bred sproglig kompetence, må de have rig mulighed for at anvende sproget aktivt i varierede kommunikative situationer. Især for indskolingselever, der deltager i basisundervisning, er det vigtigt, at sprog og handling knyttes sammen. Eleverne

skal erfare, at sproget bruges for at nå et mål, og det styrker forståelsen og sprogtilægnelsen, hvis der arbejdes med konkrete materialer og konkret handling, fx

- sange, hvor eleverne synger og laver bevægelser til sangen
- lege som indeholder mime og kropssprog
- sanslege og kimsleg
- lege, hvor brug af højre-venstre, præpositioner, adjektiver m.m. anvendes.

Det er vigtigt, at samtaleaktiviteter og -øvelser i sprogundervisningen afspejler elevernes sproglige behov, og at de retter sig mod realistiske situationer, fx

- hvordan præsenterer man sig?
- hvad kan man sige, når man skal købe brød hos bageren?
- hvad kan man sige, når man ønsker ordet i klasseværelset eller vil spørge om noget, man ikke forstår?

Det er hensigtsmæssigt at veksle mellem forskellige samtaletyper (gruppe, klasse, elev-elev, elev-lærer) og mellem friere og mere bundne samtaleaktiviteter. Samtaler om det, der optager eleverne, og forskellige slags samarbejdsopgaver og problemløsningsaktiviteter er velegnede som grundlag for sprogtilægnelse. Samtaler kan tage udgangspunkt i billeder, i elevernes egne tegninger og i film og tekster, og man kan tilrettelægge kommunikationsfremmende situationer ved at inddrage kommunikationsøvelser og kommunikationslege, der styrker elevernes lyst og evner til at bruge sproget. Samtaleaktiviteter giver eleverne mulighed for at argumentere, diskutere, stille spørgsmål osv., og de støtter samtidig ordforrådstilægnelsen. En kommunikativ øvelse indeholder en opgave, der kun kan løses ved meningsudveksling, dvs. den ene part ved noget den anden ikke ved, eller man skal diskutere sig frem til en løsning på et problem. Disse øvelser kan deles op i:

- *Problemløsningsopgaver*, hvor informationer skal udveksles og diskuteres for at løse den stillede opgave, fx
 - pusleøvelser, hvor man fx skal samle billeder til en historie eller samle et digt, der er klippet itu
 - kategoriseringsopgaver, hvor man skal inddele ting i kategorier, fx frugt og grøntsager
 - informationskløftopgaver, hvor eksempelvis to elever har hver sit billede, hvor der mangler forskellige detaljer, som eleverne gennem diskussion – og uden at se hinandens billeder – skal finde frem til.
- *Holdningskløftopgaver*, hvor argumentationen er vigtig. Der kan arbejdes med par eller grupper, hvor deltagerne har et forskelligt udgangspunkt, fx i form af en "rolle" eller en viden, der skal argumenteres og besluttes ud fra.
- *Sociale interaktionsopgaver*, der omfatter rollespil og improvisationer, der træner bestemte samtaletyper, fx telefonsamtaler.

Mere bundne øvelser kan være modeldialoger, sproglege, hvor bestemte sproglige strukturer bruges, og rollespil, hvor eleverne får mulighed for at træne og vurdere sprogbrug i forskellige sociale sammenhænge.

Drama og dramaøvelser er velegnede som udgangspunkt for brug af det mundtlige sprog. Samtidig giver det anledning til at arbejde med kropssprog og mimik og med overensstemmelse mellem kropssproget og det verbale sprog. For elever, der er usikre over for det danske sprog, kan det være en hjælp at tale gennem en handske-dukke eller lignende. Det kan ligeledes være en hjælp, at der arbejdes systematisk med elevernes forberedte talesprog. En elev kan fx få til opgave at forberede en kort fortælling, en vittighed, et synspunkt eller noget fagligt stof. Der kan også arbejdes med forberedte diskussioner, hvor hver elev får til opgave at fremlægge et bestemt argument eller forsvare et bestemt synspunkt.

Læreren kan støtte elevens forståelse og samtalemuligheder ved at tilpasse sit sprog til elevens dansksprogede kunnen på det givne tidspunkt uden dog at tale unaturligt. Som regel finder denne tilpasning sted i samtalen med eleven. Det er ikke noget, man på forhånd kan planlægge i detaljer. Reguleringen af sproget sker normalt i samspillet mellem samtaleparterne, fx ved at eleven signalerer, hvad han ikke forstår, og læreren er opmærksom på at rette sit sprog ind efter signalerne. Det gælder bl.a. med hensyn til tempo, tydelighed, ordvalg, sætningslængde og øjenkontakt.

Særligt i den tidlige fase af sprogtilægnelsen er det vigtigt for eleverne, at læreren understøtter sin tale med forskellige former for visualisering. Dels støtter det forståelsen, dels lærer det eleverne at bruge visuel støtte.

Det talte sprog i omgivelserne kan med fordel drages ind i undervisningen. Det kan ske dels ved at hente sproget ind i klasserummet, dels ved at 'bringe omverdenen ind' og bruge sproget. I det første tilfælde kan eleverne arbejde som etnografer, som observerer, hvordan sproget bruges af dansktalende, eller hvad der sker, når de selv indgår i dialog med en dansktalende. Deres observationer bruges efterfølgende til analyse og diskussion. I det andet tilfælde kan undervisningen tilrettelægges, så eleverne skal tage kontakt med omverden og bruge deres danske sprog. Det kan fx ske gennem et interview med en person uden for skolen eller en opringning, som er vigtigt for at lave aftaler i forbindelse med en ekskursion.

Tale - Videreudvikling af talefærdigheder

Selv for de elever, der har været sprogligt aktive i basisundervisningen i en modtagelsesklasse eller på et hold, kan det være et stort spring at skulle formulere sig på dansk og indgå i samtaler i en klasse, hvor en stor del af eleverne har dansk som modersmål. For at eleverne kan opnå en bred sproglig kompetence, må de have rig mulighed for at anvende sproget aktivt i varierede kommunikative situationer. Hvis der er mange elever i undervisningen, vil sproglig aktivitet normalt kræve hyppig brug af gruppearbejde og pararbejde. Der kan derfor fortsat med fordel inddrages kommunikative aktiviteter som beskrevet under basisundervisningen.

Mange elever har et mundtligt sprog, som fungerer i sociale sammenhænge, men eftersom der stilles stigende krav til talesproget i skoleforløbet, kræver en fortsat udvikling af det mundtlige sprog en kontinuerlig undervisningsindsats. Eleverne skal sættes i situationer, hvor de bliver udfordret rent sprogligt for at løse opgaven. Det kan fx ske ved at indtænke en progression, som indledes med, at eleverne, sammen med læreren, finder relevante begreber inden for et givent fagligt emne, fx; *Hvilke begreber har vi brug for, når vi skal undersøge en skov?* Begreberne fastholdes på plancher og indgår i arbejdet med temaet. Endelig er kravet, at samme begreber skal bruges i elevernes afsluttende fremlæggelser. Eleverne skal opleve, at der stilles høje krav, hvad angår sproglig præcision i talesproget, naturligvis afpasset det sproglige niveau, der er deres udgangspunkt. Elevernes mere eller mindre bevidste viden om, hvilke regler der styrer en samtale, bør gøres til genstand for undervisning, så eleverne bliver bevidste om samtaleens særlige "grammatik". Det vil sige viden om, hvordan man i en samtale skiftes til at have "taleture", at ønsker om at få eller afgive ordet kan signaleres både sprogligt og ikke sprogligt, og at man markerer, at man lytter ved brug af mimik, bekræftende ytringer m.m. Også rollespil og drama understøtter elevernes viden om interaktionelle aspekter ved samtaler og diskussioner.

Det er væsentligt, at undervisningen bygger videre på den kunnen og viden om samtale og samtaleformer, eleven har fra modersmålet. Det kan fx gøres ved at lade eleverne undersøge, hvordan man roser, viser høflighed, telefonerer, skælder ud m.m. på deres modersmål og sammenligne med, hvordan man siger og gør det samme på dansk.

Det er nødvendigt, at eleverne møder tålmodighed og accept, når de udtrykker sig usikkert på dansk. Eleverne skal turde tage risikoen ved at deltage i klassens diskussioner uden at være bange for at blive til grin eller blive misforstået. I den forbindelse er det hensigtsmæssigt at bevidstgøre eleven om og opmuntre til at anvende forskellige kommunikationsstrategier. Det er vigtigt for eleven at kunne stille opklarende spørgsmål, at kunne

foretage omskrivninger af ord og vendinger eller at kunne sikre sig, at han er blevet forstået rigtigt. Undervisningen må også give plads til gentagelser ved fx at indeholde aktiviteter, der giver eleverne lejlighed til at vende tilbage til kendte ord og udtryk og til at udvide ordforrådet inden for et emne.

Det er en balance for læreren at vurdere, hvornår der skal gribes ind over for afvigelser i elevens dansk. På den ene side må man undgå at rette på et niveau, som eleven ikke er parat til at modtage. På den anden side har eleven brug for sproglig feedback. Det er derfor af stor betydning at følge elevens sproglige udvikling så tæt som muligt. Båndoptagelser af elevsprog og elevsamtaler kan være et godt redskab til at fastholde og følge elevernes sprogtilegnelse.

Kommunikative færdigheder – det skrevne sprog

Læsning – Basisundervisning

Eleverne i basisundervisningen kan være enten tosprogede indskolings elever, ældre elever, der allerede har lært at læse på modersmålet og elever, der er analfabeter. Ud over at tage hensyn til dette må læseundervisningen også medtænke elevernes sproglige og kulturelle erfaringer med at lytte, forstå og tale dansk. I læseundervisningen bør også medtænkes, at elevernes modersmål og deres skriftlige færdigheder på modersmålet er en ressource.

Indskolings elever

Helt fra begyndelsen skal eleverne erfare, at det at læse er at forstå og opleve. Undervisningen må derfor bygge på elevernes kendskab til og beherskelse af dansk og deres forståelse af omverdenen, og den må tage udgangspunkt i tekster, der svarer til elevernes sproglige forudsætninger.

Tekster til den første læseindlæring kan fx være kort med ord eller sætninger. Eleverne kan lave deres egen ord-bank, som kan samles i mapper, i en kartotekskasse eller på computeren. Der kan også udarbejdes en fælles klasse-ordbank. Ved valg af tekster til begynderlæsningen skal man være opmærksom på, at lærebogsmaterialer til den første læsning ofte tager udgangspunkt i de etnisk danske børns talesprogserfaringer og omverdensforstå-else. Tosprogede elever i basisundervisningen begynder imidlertid med andre forudsætninger, og derfor må læse-undervisningen have et andet udgangspunkt.

De første læsetekster kan med fordel være tekster, der har sit afsæt i en LTG-inspireret pædagogik (LTG = Læsning på Talens Grund), hvor lærer og elever laver teksterne i fælleskab. På baggrund af den kendte tekst arbejdes der derefter med ord og med bogstavernes navn, tegn og lyd. I forbindelse med arbejdet med bogstav og lyd er rim og remser og sangtekster velegnede læsetek-ster, helst suppleret med illustrationer. I forbindelse med de selvproducerede tekster og andre tekster kan modersmålet inddrages med henblik på at udvikle elevernes fornemmelse for skriftsprog generelt. Man kan fx undersøge, hvordan en bestemt tekst, et eventyr eller en invitation indledes og afsluttes på forskellige sprog, og hvilke forskelle og ligheder der er, når det er en mundtlig tekst og skrevet tekst. I spørgsmål om moders-mål vil eleverne ofte med fordel kunne inddrage deres forældre.

For tosprogede skolebegyndere, der endnu ikke har tilegnet sig et dansk talesprog, kan det undertiden være fordelagtigt, hvis undervisningen i læsning kan finde sted på elevens modersmål, eventuelt sideløbende med undervisning i læsning på dansk.

Alfabetisering af sent ankomne elever

Blandt de sent ankomne elever vil der være nogle, som ikke har lært at læse og skrive. Skolen må være opmærk-som på, at disse elever har behov for en særlig pædago-gisk indsats, hvis de ankommer i en alder, der svarer til mellemtrinnet eller senere. Hvis det er muligt, kan den første alfabetisering finde sted på modersmålet samtidig med den indledende undervisning i dansk som andet-sprog. Det er vigtigt, at indholdet i undervisningen og undervisningsmaterialerne afspejler elevernes alder, og at læsningen knyttes sammen med udviklingen af det mundtlige sprog.

Læsning for elever, der kan læse på modersmålet

Nogle tosprogede elever har lært at læse på modersmålet, før de kommer i skole i Danmark, og en del af dem kan uden større vanskelighed overføre denne færdighed til dansk. Selv når tosprogede elever har lært at læse med et andet tegnsystem end det latinske alfabet og en anden

læseretning end den, der bruges i Danmark, er det en fordel, at de har erfaringer med læsning. Man bør dog være opmærksom på, om såvel afkodning som forståelse er til stede. For at styrke den generelle læseudvikling bør eleverne opfordres og støttes til fortsat at udvikle deres læsning på modersmål. Erfaringer med læsning på modersmål og med tekster på andre sprog end dansk kan inddrages i undervisningen.

Læseundervisning

Den første læseundervisning omfatter arbejdet med sikkerhed i afkodningen, læseforståelse og forståelse på metaplan, hvor eleven forholder sig eksplicit til sin egen læseforståelse. Det omfatter også udviklingen af hen-sigtsmæssige læseforståelsesstrategier og brug af forskel-lige læsemåder samt sprogarbejde generelt. At kunne læse en tekst med forståelse kræver både viden om sprog, viden om verden og viden om tekster, hvorfor disse aspekter må tænkes ind i undervisningen. Tekster, der er udarbejdet med henblik på sprogarbejde og sprogtileg-nelse, spiller en vigtig rolle i begynderundervisningen af tosprogede elever. Sådanne tekster kan være lærebogs-materiale eller lærerfremstillede.

Der vil være stor forskel på undervisningen alt efter, om der arbejdes med elever i indskolingen eller med ældre tosprogede elever, og der vil ligeledes være forskel på læseundervisningen alt efter, om eleverne er begynder-læsere eller magter læsningen. Mange af punkterne nedenfor er en generel læsedidaktisk vejledning.

Det er hensigtsmæssigt at arbejde med en tredelt struk-tur i forbindelse med læsningen: før-læsning, under læsning og efterlæsning, når målet er både at træne elevernes automatisering og at sikre deres læseforståelse.

Før-læsning:

Gennem arbejdet med elevernes forforståelse sikres forudsætninger for forståelsen af teksten. Dette kan foregå ved lærerens fortællen, gerne understøttet af konkrete ting eller billeder, ved elevernes og lærerens samtale om tekstens emne, eller ved at eleverne gætter på indhold ud fra illustrationer eller overskrifter. Sådanne aktiviteter skærper elevernes fokus på forstå-elsen, og samtidig kan det styrke deres brug af hensigts-mæssige læseforståelsesstrategier. Ud fra teksten kan der arbejdes med nogle få betydningsbærende ord.

Læsning:

Selve læsningen tilpasses efter, hvad eleverne magter, og hvad der er fokus på i deres læseudvikling. Som en del af læsningen kan der samtales om, hvad eleverne synes er svært at læse, og hvad de gør i den situation. Når fokus ligger på forståelsen og evt. flowet i teksten, kan teksten eller tekstdele læses højt for eleverne, evt. mens de følger med i den trykte tekst.

Efterlæsning:

I denne fase bearbejdes teksten og forståelsen af denne. Det er derfor hensigtsmæssigt at vælge tekster, som det giver god mening at tale om. Der er to overordnede aspekter, det er vigtigt at bearbejde, nemlig elevernes læseforståelse samt deres oplevelse og fortolkning af teksten. Oplevelsen af teksten kan bearbejdes gennem dramatisering og illustrationer, mens læseforståelsesstrategier og læseforståelsen kan tematiseres ved at tale om let/svært, hvordan eleverne gættede i forbindelse med nye ord samt undersøgelse af, hvordan tekstens dele bindes sammen. Hvis det er en handlingsmættet tekst, kan alle markeringer af tid og handling fx undersøges.

Sprogarbejde

I forbindelse med læsetekster er det oplagt også at arbejde med sproget med henblik på at stimulere andetsprogs-tilegnelsen og styrke forståelsen af det læste. Der kan arbejdes med betydningen af ord, sammenstillinger af ord og faste vendinger, og hvordan betydningen kan skifte i forhold til de sammenhænge, ordene indgår i. Fokus kan også lægges på pragmatiske forhold som sprogbrug hos tekstens personer: *Når drengen bruger sproget sådan, hvad fortæller det så om ham? Kunne han sige det på andre måder?* Man kan fokusere på enkeltord og deres kernebetydning, medbetydning og associationer, enslydende ord (homonymer, fx linse = en kage, et frø eller en linse af glas), synonyme og antonymer. Det kan sætte forhold omkring betydningen i relief at sammenligne med tilsvarende ord og udtryk på elevernes modersmål.

Eleverne skal også sætte fokus på sprogets mindste enheder og lære at arbejde med lyd og bogstaver. På dansk er dette arbejde af særlig betydning, fordi sammenhængen mellem lyd og bogstav ikke er entydig. Fra 12-15-årsalderen er det vanskeligere at tilegne sig et nyt lydssystem, og derfor er arbejdet omkring disse forhold især vigtigt for sent ankomne tosprogede elever.

I forbindelse med oplæsning af tekster kan man arbejde med udtale. Det er oplagt at arbejde med flere faser, hvor eleverne skal arbejde stadig mere selvstændigt. Teksten kan præsenteres vha. projektor, mens læreren læser for i korte meningsfulde helheder og lader eleverne læse efter i kor. Bagefter kan eleverne, fx individuelt eller parvis, læse teksten eller dele af teksten højt. Endelig kan eleverne læse højt for hinanden i mindre grupper. Faserne kan evt. afsluttes med, at eleven optager sin oplæsning for derigennem at blive bevidst om egen udtale. Når teksterne er i dialogform, er det ofte motiverende for eleverne at læse højt og øve sig i at få præcis den betoning frem, som passer til tekstens personer. Elevernes oplæsning kan altså betragtes som en retorisk disciplin. Hvis eleverne skal læse ubearbejdede tekststykker op, bør det være korte tekster, fx en vittighed eller en billedtekst, hvor der er tale om en reel formidling til klassen.

Kendskabet til sætningsstruktur på dansk er en vigtig læseforståelsesstrategi, fordi det giver eleven mulighed for at gætte hensigtsmæssigt. På dansk kan sætningsstrukturen være afgørende for bestemmelsen af, hvilken ordklasse et ord tilhører. Hvis en elev ikke er sikker i dansk sætningsstruktur og dermed på et givet ords ordklasse, er det ikke nemt at få mening i sætninger som "De tog et tog" eller "Hun bad om et værelse med bad". Der kan derfor arbejdes med tekst- og sætningsstrukturer, fx ved at klippe ord, sætninger eller tekstdele fra hinanden og pusle dem sammen i en meningsfuld rækkefølge.

Tekster og tekstlæsning

Ved valg af læsetekster i undervisningen er det vigtigt at tage hensyn til elevernes alder og modenhed. Også i basisundervisningen skal der arbejdes med litteraturforståelse og fagtekster, som beskrevet under videreudvikling af læsefærdigheder, og man bør være opmærksom på, at tekster skrevet til de yngste elever ikke er velegnede til elever på mellemtrinnet og i overbygningen. Til disse elever bør man vælge tekster målrettet elevgruppen eller tekster bearbejdet med elevgruppen for øje.

For at fremme elevernes læselyst skal der også være mulighed for oplevelseslæsning. Letlæsningsbøger på dansk, bøger på modersmålet, bog og bånd m.v. bør være tilgængelige både til stillelæsning i klassen og til hjemlån. I den forbindelse må det særligt bemærkes, at udbuddet af bøger også bør omfatte tosprogede materialer, hvor modersmålsteksten kan være en støtte for læsningen af den danske tekst. Disse materialer kan medvirke til, at sprogene bliver synliggjort. Klassebiblioteket kan ligeledes rumme gennemarbejdede tosprogede materialer, som eleverne selv har fremstillet. Samarbejdet med skolebibliotekaren er vigtigt, da han har et bredt kendskab til udbuddet af litteratur og kan være opmærksom på, hvilke bøger der egner sig til tosprogede elever.

Lærerens oplæsning er en vigtig disciplin i arbejdet. Skolen er ofte det eneste sted, hvor de tosprogede elever får bøger læst op på dansk. Det er væsentligt at finde velegnede bøger, som giver gode fælles oplevelser og kulturspecifik og sproglig viden til alle elever. Oplæsningen giver samtidig mulighed for at høre dansk udtale, intonation og rytme. Nogle billedbøger findes på dias, men illustrationerne til teksten kan også med fordel vises vha. projektor under lærerens oplæsning. Den kan desuden suppleres med indskudt fortælling og forklaringer samt elevernes meddigtning. Ved al læsning er det vigtigt at arbejde med elevernes forforståelse inden oplæsningen såvel som den efterfølgende bearbejdelse af teksten.

Det er naturligvis også af stor betydning, at der inddrages oplæsningstekster, fx eventyr oversat fra andre sprog og med et andet kulturelt indhold. Eleverne

bør gennem hele skoleforløbet have adgang til billedordbøger og ordbøger mellem dansk og modersmålet.

Læsning – Videreudvikling af læsefærdigheder

I den undervisning, der sigter på videreudvikling af elevernes læsefærdigheder, er det først og fremmest væsentligt, at elevernes lyst til at læse skøn- og faglitteratur stimuleres. Eleverne opfordres til at læse mange og forskellige tekster og på de sprog, de behersker. Valg af læsetekster får derfor stor betydning, og for at kunne finde velegnede tekster må man kende til elevernes baggrundsviden og interesser. Emner, der fanger, kan fx være fantasy, fodbold, kærlighed og gys.

Hvis den supplerende undervisning gives uden for den almindelige undervisning, skal der koordineres med tekster fra elevernes almindelige undervisning.

Ved læsning af skønlitteratur er målet først og fremmest at give eleverne positive læseoplevelser og en oplevelse af, hvad litteratur kan betyde for dem i udviklingen af deres identitet. Teksterne kan desuden øge de tosprogede elevs fornemmelse for billedsprog og sprogets øvrige virkemidler og nuancer og give dem indblik i dansk kultur og tænkemåde, og indholdet kan give anledning til diskussion af problemstillinger, der er knyttet til fx identitet og kulturmøde.

Det er ofte hensigtsmæssigt at vælge litteratur, som handler om universelle emner som venskab/fjendskab, retfærdighed/uretfærdighed, tolerance/intolerance eller lighed/ulighed. Litterære tekster kan være komplekse, og det er umuligt at pege præcist på, hvilke elementer der har betydning, men det er vigtigt at være opmærksom på, om en tekst har kulturspecifikke aspekter, der gør den vanskelig for eller muligvis uegnet til bestemte elevgrupper.

Der er mange faktorer, der er med til at bestemme en teksts tilgængelighed. Man kan fx være opmærksom på, om

- teksten er relevant for eleverne
- indholdet er alderssvarende
- indholdet er fængende
- persongalleriet er genkendeligt
- persongalleriet er omfangsrigt eller begrænset
- tekstens komposition er enkel eller kompleks
- ordforrådet er præcist
- syntaksen er simpel.

Bøger i en læseteknisk bearbejdelse kan være velegnede.

Man må endvidere huske, at enhver læsning er et møde mellem læser og tekst. Teksten har så at sige tomme pladser, og hver læser udfylder dem på baggrund af sine egne erfaringer, oplevelser og forventninger. En litteraturpædagogik, hvor der lægges vægt på det genskabende,

medskabende og omskabende arbejde, giver plads til elevernes forskellige forudsætninger og erfaringer.

Arbejde med sagprosa giver viden og information, bl.a. om samfundsforhold og aktuelle og faglige problemstillinger og kan med fordel knyttes sammen med elevernes fagundervisning. Det er vigtigt, at de tosprogede elever arbejder med mange forskellige tekstgenrer. Tekstgenerne rummer forskellige sproglige udtryksformer, det sproglige register, som kan gøres til genstand for iagttagelse, fx bydemåde i brugsanvisninger og opskrifter og forkortelser i annoncer, et særligt ordforråd eller en karakteristisk opbygning af teksten, fx i matematikopgaver.

Både for udbyttet af selve læsningen og for den sprogtilegnelse, der sker i forbindelse med tekstarbejdet, er det væsentligt at tage udgangspunkt i sammenhænge. Det kan ske gennem valg af forskellige tekster, der omhandler samme problemstilling eller foregår i samme periode eller miljø. Billeder, film o.l. kan med fordel inddrages.

Der arbejdes kontinuerligt med elevernes læseforståelse, med læsemåder, læseteknikker og læseforståelsesstrategier i relation til såvel danskfaget som faglig læsning i de øvrige fag.

Selve tekstlæsningen kan organiseres i et forløb med forlæse-, læse- og efterlæseaktiviteter.

Førlæsning:

Arbejdet med forforståelse er afgørende for elevernes forståelse af en tekst, og det er med til at skabe nysgerrighed og interesse for teksten. Inden læsning afdækkes elevernes baggrundsviden med hensyn til tekstens emne, hvorefter der fx kan gættes på indholdet med udgangspunkt i forsidebillede, omtalen på bagsiden af bogen, overskrifter og illustrationer. Herved trænes brugen af hensigtsmæssige gættestrategier, og eleverne får redskaber til at læse teksten, selv om de ikke forstår hvert ord. Denne aktivitet egner sig til par- eller gruppearbejde. Til arbejdet med forforståelse hører også valg og diskussion af læsemåde afhængig af formålet med læsningen.

Under læsning:

Førlæsefasen tager udgangspunkt i helheden, mens det i denne fase kan lette læsningen, hvis teksten inddeles i forholdsvis små afsnit, der gennemarbejdes et ad gangen. Det er dog stadig vigtigt at foretage en løbende opsamling af indhold og evt. handling for at sikre, at eleverne får overblik over teksten som helhed. Gennem fokuseret læsning, hvor eleverne skal koncentrere sig om et aspekt ad gangen, fx tema, personer, tidsramme eller sted, kan læseopgaven gøres mere overskuelig.

Eleverne kan skrive i en læselog, mens de læser en bog. De kan fx skrive om, hvad de selv ville gøre, hvis de var i hovedpersonens sted, de kan stille spørgsmål til teksten,

eller de kan notere sætninger fra teksten, som de særlig godt kan lide eller skal arbejde mere med. Elevernes kommentarer i læseloggen kan nogle gange anvendes som udgangspunkt for fælles samtale. Andre gange kan kommentarerne fungere som personlige noter. Læseloggen kan desuden rumme elevens egne ordlister, oversættelser og ordforklaringer.

Efterlæsning:

I denne fase skal der arbejdes yderligere med elevernes forståelse, og det er også i denne fase, man kan arbejde med metaforståelsen ved at lade eleverne forholde sig eksplicit til, hvad de har forstået, og hvad de ikke har forstået, samt hvorfor det er svært/let at forstå. Den erkendelse er forudsætningen for at arbejde videre og nå til en bedre og dybere forståelse. Alt efter formålet med tekstlæsningen kan efterbehandlingen bestå i sprogligt arbejde med teksten, diskussion og tolkning af tekstens form, indhold og budskab eller dramatisering og rollespil med baggrund i teksten. Det er dog vigtigt, at enhver bearbejdelse forholder sig til helheden for at understøtte elevernes udvikling til gode læsere.

Skrive - Basisundervisning

Skriveindlæringen må for hver enkelt elev tage afsæt i de tidligere erfaringer med tale- og skriftsprog.

Hvis eleven har lært at læse og skrive på sit modersmål, er det væsentligt, at han får lejlighed til at arbejde med forskelle og ligheder mellem modersmålets og det danske sprogs skriftsprog på mange niveauer. Hvis eleven ikke kender det latinske alfabet, må der arbejdes med det.

Hvis eleven ikke har lært at læse og skrive på modersmålet og heller ikke taler dansk, kan undervisningen tilrettelægges, så eleven sideløbende med at tilegne sig et dansk talesprog også påbegynder skriftsprogstilegnelsen. Hvis der til undervisningen er tilknyttet en tosproget lærer, der taler og skriver elevens modersmål, kan der bygges på det talte sprog, eleven kender, og principperne kan siden overføres til dansk.

I forbindelse med indlæring af alfabetet er det en god ide, at elevernes forskellige alfabeter hænger i klasseværelset. Man må imidlertid være opmærksom på, at billeder, der illustrerer det danske alfabets bogstaver, ikke passer på alle bogstaver i andre sprog. Derfor kan man enten have bogstavkort uden billeder eller med billeder for hvert sprog.

Skriveundervisningen for de yngste elever kan fx indledes med forskellige former for legeskrivning og med, at klasseværelset fyldes med ordkort for billeder og ting. Arbejdet med legeskrivning giver fra start eleverne en fornemmelse af, at det skrevne har en funktion og et indhold. Ordkort kan skrives på dansk og eventuelt på modersmålet i hver sin farve. Også elevernes navne og mindre fraser med hilsner og lignende kan være

udgangspunkt for skriveundervisningen. Dagen eller ugen kan indledes eller afsluttes med, at læreren skriver dagbog på tavlen efter elevernes diktat (jf. omtalen af LTC-metoden i afsnittet *Læsning, Indskolings elever*). De kan derefter skrive teksten i deres logbøger, eller de kan selv skrive små dagbogsnotater med hjælp fra læreren. Eleverne kan også skrive mindre tekster til fotografier fra klassens ture eller lignende. Det overordnede princip er, at elevernes skriftlige produktion tager afsæt i noget, de kender og har bearbejdet mundtligt på dansk.

Billeder kan være et godt udgangspunkt for skriveøvelser. Eleverne kan fx "tømme" billeder for ord, måske ved hjælp af billedordbøger. De elever, der er parate til flere udfordringer, kan skrive sætninger eller historier ud fra samme billede vha. de indsamlede ord. Efter nogen tid kan eleverne skrive enkle digte, lave tegneserier med udfyldning af talebøbler, eller de kan skrive og tegne postkort, e-mail m.m.

I skriveundervisningen indgår også arbejde med skrive-teknik og skriftformer. Elever, hvis modersmål har en anden skriveretning end den danske, må desuden arbejde bevidst med skriveretningen.

Når der arbejdes med skriveprocessen, kan et grundigt forarbejde med fx dialog, brainstorm og udarbejdelse af tankekort hjælpe til at få samlet elevernes tanker om emnet. Det medvirker også til, at eleverne får indsamlet danske ord og vendinger, ligesom det kan synliggøre deres forkundskaber både indholdsmæssigt og sprogligt. Forarbejdet kan foregå på dansk, eller det kan foregå på modersmålet og siden overføres til dansk. Forarbejdet kan også bestå i, at eleverne først tegner og herefter sætter ord på indholdet i deres tegninger. Tegningerne kan samtidig fungere som fælles grundlag for samtale om teksten senere i skriveprocessen.

Efter forarbejdet kan eleverne skrive tekstudkast gruppevis, parvis eller hver for sig. Er eleverne ikke skrivevante, kan læreren skrive teksten ned på baggrund af deres mundtlige formuleringer. Første udkast kan eventuelt skrives helt eller delvis på modersmålet, hvis eleverne har svært ved at skrive på dansk.

Undervejs i skriveprocessen kan eleverne få umiddelbar respons på deres hypoteser om sproget, få rettet eventuelle misforståelser og få mulighed for at stille spørgsmål om sproget. Bearbejdningen kan være lærerstyret, eller den kan foregå ved, at eleverne diskuterer hinandens tekster. I det tilfælde vil det ofte være hensigtsmæssigt, at eleverne samarbejder i sproggrupper.

I denne proces har læreren gode muligheder for at følge elevernes sprogtilegnelse på nært hold og gribe ind netop der, hvor elevernes sprog er under udvikling. På baggrund af iagttagelser af elevernes sprogudvikling kan læreren tilrettelægge individuelle øvelser, der giver dem mulighed for at arbejde med sproglige delelementer.

Af og til kan hele skriveprocessen gennemføres, og produkterne kan eventuelt offentliggøres. Hver elev kan lave sin egen bog, eller flere elever kan i fællesskab samle en bog eller en avis. Andre gange kan der arbejdes med dele af skriveprocessen. Elevernes arbejde med skriftsproget kan selvfølgelig også foregå mere spontant i forbindelse med andet arbejde i klassen eller på holdet.

For at stimulere elevernes bevidsthed om sprogenes form, såvel som hvordan man udtrykker et bestemt indhold eller en bestemt genre, kan elevernes skrive teksten på flere sprog, modersmål og andre sprog, som en del af skriveprocessen. Gennem en skriftlig bearbejdning på flere sprog får eleverne udviklet både sproglig opmærksomhed og skrivestrategier. Ordbøger fra modersmål til dansk og fra dansk til modersmål, forskellige danske ordbøger og billedordbøger må være til rådighed for eleverne under hele skriveprocessen.

Det er en fordel at arbejde med tekstbehandling. At skrive på computer gør det lettere at redigere teksten. Dels kan det virke motiverende i sig selv, og dels vil den endelige tekst fremstå mere færdig.

Det er vigtigt at sætte fokus på skriftsprogets mange niveauer, også på sprogets grammatiske form. Hvis eleven er i gang med at danne hypoteser om fx brugen af datid og nutid i sine tekster, er det oplagt at hjælpe eleven på vej vha. formfokuserede øvelser, der dels udspringer af elevens behov, dels giver mening i en helhed.

Hvad angår elevernes færdigheder i at anvende tegnsætning, skal man være opmærksom på, at ikke alle skriftsprog bruger tegnsætning, og at eleverne derfor ikke nødvendigvis kan trække på en basisviden om brug af fx punktum og komma.

Hvad der står om videreudvikling af skrivefærdigheder i næste afsnit bør være en væsentlig del af basisundervisningen, når blot indholdet er tilpasset målgruppen.

Skrive - Videreudvikling af skrivefærdigheder

Der arbejdes fortsat med elevernes skriveudvikling i procesorienterede skriveforløb fra idé til færdigt produkt med mulighed for i perioder at koncentrere sig om dele af skriveprocessens forskellige faser. Eleverne skal lære at skrive i forskellige genrer, med forskellige formål og til forskellige modtagere, så de lærer de sproglige og kulturelle konventioner, der er knyttet til skriftsproget, at kende. I den forbindelse er det vigtigt at undersøge, afprøve og drøfte forskelle og ligheder mellem forskellige kulturers skriftsprogsgenrer og -konventioner. Når undervisningen finder sted som en del af den almindelig undervisning, kan eleverne arbejde i hold, der etableres som sproggrupper. Det giver eleverne mulighed for at trække på deres samlede sproglige ressourcer såvel under tekstproduktion som under responsfaser. Som beskrevet

ovenfor kan eleverne i nogle forløb med fordel producere tekster på både dansk og modersmål og efterfølgende redegøre for deres kontrastive overvejelser i forbindelse med genretræk, herunder sætte fokus på sprogets form i deres tekster.

Genrepædagogikken er en metode, som giver retningslinjer for arbejdet med tekstproduktion, og som på en gang kan stimulere elevernes skriftsprogstilegnelse og generelle sprogstilegnelse. Inden for denne metode er der tale om tre arbejdsmåder, som ikke nødvendigvis kommer i samme rækkefølge som nedenfor:

Dekonstruktion

Her undersøges sproget og de aftryk, som genren sætter i sproget gennem et teksteksempel på den pågældende genre. Alle niveauer er interessante: *Hvordan bygges teksten op? Hvor lange er sætningerne? Hvilken slags verber finder vi, fx handleverber? Hvilken type ord finder vi – konkrete eller abstrakte? Hvorfor ser sproget sådan ud?* Dette arbejde kan bedst udføres som en kombination af pararbejde og fælles arbejde og giver eleverne en ramme at arbejde inden for under deres egen produktion. Dekonstruktionen kan også udføres som en respons til en modeltekst (oplagt produceret af læreren), hvor eleverne skal finde overensstemmelser og brud med genren og begrunde deres fund.

Fælles konstruktion

Her produceres en tekst, af hele klassen i fællesskab, i par eller i små grupper. Målet med denne aktivitet er i højere grad processen, altså samtalen om teksten, end selve produktet. Efterfølgende kan samme tekst få respons fra andre grupper på baggrund af den ramme, som er opstillet for genren.

Individuel konstruktion

Eleven skal selv producere en tekst inden for genren på baggrund af den forudgående undersøgelse af genren og de krav, som klassen i fællesskab har opstillet. Eleverne kan med fordel aftale nogle få relevante krav, som de skal forsøge at overholde i deres tekst. For en instruerende tekst kan kravene fx være følgende: *Verberne skal være i bydeform. Sætningerne skal være korte og præcise. Instruktionsforløb skal markeres med tal.* Samme krav danner udgangspunkt for den efterfølgende respons, både eleverne imellem og fra læreren.

Logbogen kan ses som et vigtigt redskab i arbejdet med elevernes fortsatte skriveudvikling. Gennem logbogs-skrivning lærer eleverne at tage notater og at fastholde tanker og informationer fra undervisningen.

I det videre forløb bliver kravene til grammatisk korrekthed større, og der kan fx fokuseres på ledstilling, passivkonstruktioner, adverbialernes placering, navneords køn, tal og bestemthed, udsagnsordenes tid og modus, tillægsord og kongruens, tekstsammenhæng, skriftsprogsgenrer osv. I forbindelse med den endelige fipudsning af en skriveopgave kan læreren udarbejde en rettenøgle, som er elevernes arbejdsredskab, når de

enkeltvis, i par eller grupper arbejder med den sidste gennemretning af deres tekster. Hvis det er muligt, kan der arbejdes kontrastivt med sammenligninger mellem modersmålet og dansk, så der tages afsæt i elevernes evt. skriftsprogserfaringer fra modersmålet.

En rettenøgle skal udformes under hensyntagen til elevernes alder og sproglige niveau og kan bl.a. omfatte kategorier som:

forkert ord/ordvalg	(1)
substantiv (køn, tal, form)	(2)
verbum (tid, form)	(3)
adjektiv (gradbøjning, form)	(4)
ledstilling	(5)
tekstsammenhæng	(6)
stavning	(7)
tegnsætning	(8)

Under rettearbejdet skriver læreren nummeret på fejltypen i elevens tekst, fx

5 2 1
Så alle sammen gik ned til strand og soppede i stranden.

Derefter kan eleverne to og to diskutere rettelserne og ved hjælp af bl.a. ordbøger og grammatikker rette teksten. En rettenøgle giver mulighed for differentiering, idet læreren kan vælge kun at bruge enkelte af kategorierne under hensyntagen til elevens mellemsprog på det givne tidspunkt.

Som alle andre elever trækker også de tosprogede elever på deres erfaringer fra talesproget, når de skriver. Derfor er det nødvendigt at arbejde på, at elevernes bevidsthed om forskelle mellem talesprog og skriftsprog øges.

Sprog og sprogbrug

Sprogbrug

Bevidsthed om sprogets brug indebærer en bevidsthed om, at ytringer fungerer som sproghandlinger. Der ligger ofte en hensigt eller et behov bag det, vi siger og skriver, og når vi bruger sproget mundtligt eller skriftligt, påvirker vi andre. Arbejdet med sprogets brug skal sætte eleverne i stand til at forstå og anvende hensigtsmæssige sproghandlinger og udnytte forskellige udtryksmuligheder i den givne kommunikationssituation.

Sprogbrugsnormer varierer fra land til land og fra situation til situation, hvad angår måder at udtrykke høflighed på, graden af formalitet og direktehed, brug af humor, samtaleregulering (hvordan man fx tager, holder eller afgiver ordet), hvad man siger og skriver, og hvad

man helst skal undgå at tale og skrive om osv. De tosprogede elevers naturlige adgang til flere sprog giver gode muligheder for at sammenholde forskellige sprogbrugsnormer.

Fra den tidlige sprogundervisning skal eleverne lære at blive fortrolige med sprogbrugen i almindeligt forekommende situationer. Gennem dialoger, rollespil og sproglege kan de øve sig i at klare sig sprogligt, når de fx skal præsentere sig, hilse, spørge om vej, fortælle om sig selv eller udtrykke følelser.

Arbejdet kan tage udgangspunkt i elevernes nysgerrighed over for sproget og i deres iagttagelser af både sprogsystem og -brug. En aktivitet kan fx være "sprog-hjørnet", som man afsætter 5-10 minutter til et par gange om ugen. Sproghjørnet er beskæftigelse med sprog under alle former. Det kan fx omfatte samtale om enkeltord – betyder hovedrengøring, at man renser ører, børster tænder osv.? – samtale om, hvor person- og stednavne kommer fra, og hvilken betydning de har, om hvorfor sprog ændrer sig hele tiden, hvor ordene kommer fra og hvorfor eller om faste udtryk og vendinger. Et andet udgangspunkt for undersøgelse af sprogbrug kan tages i elevernes fagtekster: *Hvad er typisk for en tekst i matematik i forhold til hjemkundskab? Hvorfor ser de forskellige fagtekster ud, som de gør?* Her kan man sammen med eleverne indfange de typiske genretræk, som kan støtte dem i deres faglige læsning og udvikling af fagsprog. Mulighederne er mange, fælles bør være oplevelsen af undren, tilfredsstillelse af nysgerrighed og dermed interesse.

Samtaler om sprogbrug kan også sættes i gang ved, at læreren fx spørger, hvordan man kan invitere en kammerat med hjem efter skole, eller på hvor mange forskellige måder man kan bede om at få lov at låne 50 kr. Elevernes forslag kan diskuteres. *Hvilket forslag er mest høfligt, mest provokerende osv.?* Eller eleverne kan vælge, hvilket af flere udtryk, de mener, er mest hensigtsmæssigt i en given situation. Eller de kan diskutere, hvor mange forskellige funktioner et udtryk kan have.

Telefonsamtalen er en særlig kommunikationssituation. Her kan man som regel ikke se den, man taler med, og man kan ikke benytte sig af nonverbale udtryk såsom gestik og mimik. Under en telefonsamtale må man derimod kunne anvende en række sproglige udtryk, der tjener de samme funktioner, fx signalere, at man lytter interesseret ved jævnlige sige *mm, nå, er det rigtigt?* eller lignende. Samtidig er der også forskellige konventioner knyttet til indledning og afslutning af telefonsamtalen m.m. Disse forhold bør tages op i undervisningen.

Man kan også vælge at fokusere på særlige grammatiske forhold og deres funktion i forskellige udtryk. Et eksempel kan være brugen af adverbier som *lige* og *vel* og deres nedtoningsfunktion i et spørgsmål som *"Ræk mig lige en blyant!"* Et andet kan være brugen af modalverber.

Iagttagelser af sprogbrug i film, litteratur og radio kan være med til at udvikle elevernes bevidsthed om, hvordan forskellige mennesker anvender sproget i forskellige situationer. De kan fx iagttage forskellige personers sprogbrug og sproghandlinger, deres måde at give, tage og holde ordet på, rollefordelingen, argumentationsformer, emnestyling, høflighed og direktehed, tiltaleformer, hvordan kontakten mellem samtaleparterne oprettes og opretholdes, kropssprog, øjenkontakt osv.

Samtaleiagttagelser kan også tage afsæt i dialoger fra børne- og ungdomslitteraturen og i elevernes egne rollespil. Dialoger fra skuespil er ofte velegnede til at anskueliggøre sproglig manipulation.

Ordforråd og sproglige registre

Et af de vigtigste områder i andetsprogsfagundervisningen er fokus på elevernes beherskelse af et stort og varieret ordforråd inden for både almene og faglige områder. Tosprogede elever behersker typisk nogle sprogområder og har ord for nogle begreber på det ene sprog og andre på det andet sprog. Derfor er det vigtigt at skelne mellem ord og begreber. At en tosproget elev ikke kender et bestemt dansk ord, er ikke ensbetydende med, at eleven ikke kender begrebet – eleven kan udmærket have tilegnet sig både begrebet og ordet på sit modersmål og skal så blot have ordet “oversat” til dansk i stedet for at starte fra bunden.

Beherskelse af ordforråd er imidlertid ikke blot et spørgsmål om, hvor mange ord en elev kender (kvantitet), men også om, hvor sikkert kendskabet er (kontrol), og om eleven kan anvende ordet i den rette sammenhæng (kvalitet). Dybdeforståelse af et ord indebærer fx kendskab til ordets stavemåde, dets udtale og til betydningsrelationer som synonymer, antonymer, homonymer, over- og underbegreber og associationer. På vejen mod en sådan dybdeforståelse er der tale om forskellige grader af delforståelse af ord, da ordforrådstilegnelse foregår som en gradvis tilnærmelse til den præcise og nuancerede forståelse af ordet.

I undervisningen bør man være særligt opmærksom på det såkaldt førfaglige ordforråd. Det førfaglige ordforråd består af de ord, der ligger mellem de mest almindelige og hyppigt forekommende ord og de deciderede fagord, som læreren sædvanligvis forklarer for alle elever. Eksempler på førfaglige ord på femte klassetrin kan fx være ord som *firkant*, *affald* eller *bevidstløs*. Disse ord hører til i de fleste danske elevers basisordforråd, men ikke nødvendigvis i de tosprogede elevers, og derfor kan de lægge sproglige forhindringer i vejen for elevernes tekstlæsning og løsning af forskellige opgaver.

Ud over, at der til ethvert fag knytter sig et særligt ordforråd, knytter der sig også bestemte måder at bruge

sproget på eller bestemte sproglige registre alt efter fagets indhold og funktion. Det betyder fx, at de tekster, der inddrages i matematik- eller fysikundervisningen, er anderledes end tekster i andre fag. At lytte til, tale, læse eller skrive i et bestemt fag er derfor ikke kun et spørgsmål om beherskelse af det relevante ordforråd, men også at have kendskab til de enkelte fags særlige genretræk. I matematik er det fx brug af forholdsord: renten nedsættes *til* 4 %, renten nedsættes *med* 4 % eller renten nedsættes *fra* 4 % og brug af logiske forbindere: *hvis* siden er x, hvad er *så* omkredsen af kvadratet. Arbejdet med de sproglige registre og fagenes relevante ordforråd hører selvfølgelig til i fagundervisningen, men de må om nødvendigt også inddrages i andetsprogsundervisningen. Et nyt ord læres ikke ved at høre det eller se det på tryk en enkelt gang eller to. Det er derfor vigtigt, at eleverne møder ordene i mange forskellige sammenhænge gennem temaarbejde, ekstensiv læsning, kreative og kommunikative problemløsningsopgaver og ordforrådsøvelser. Der kan også arbejdes med ordfelder, fx *Hvilke ord kan vi bruge for at kunne tale om at være i svømmehallen, i skolekøkkenet, på besøg? Hvilke ord hører sammen med “søvnig” eller “at tumle med”?* Og man kan fx lave semantiske træer af over- og underbegreber og arbejde med forskellige former for begrebskort og semantiske kort.

Specielt i indskoling og i basisundervisningen for de yngste elever kan der arbejdes med dialogisk oplæsning. Undersøgelser har vist, at denne oplæsningsform, hvor børnene inddrages aktivt i oplæsningen, øger ordforrådet kvalitativt mere end ved almindelig oplæsning. Metoden egner sig især til oplæsning i mindre grupper. I dialogisk oplæsning læses en bog tre gange. Før første oplæsning tales der om bogens titel, forsidebillede, forfatter m.m. Derefter læses bogen i sammenhæng, evt. afbrudt af spørgsmål som *“hvad tror I, der sker nu”* med støtte i tekstens eventuelle illustrationer. Derefter kan der tales om enkelte ord og vendinger fra bogen. I løbet af et par dage læses bogen igen, og nu er eleverne medfortællere, der stilles spørgsmål af typen *hvem, hvad og hvor*, og der arbejdes fortsat med en dybdeforståelse af ord og vendinger. I tredje oplæsning stilles mere åbne spørgsmål, der også inddrager elevernes egne erfaringer. Dialogisk oplæsning kræver grundig forberedelse, hvor man på forhånd har taget stilling til, hvilke ord og vendinger der skal arbejdes med, og hvilke spørgsmål der kan stilles.

Til styrkelse af ordforrådstilegnelsen kan der også arbejdes med forskellige former for diktatskrivning, bl.a. dictogloss, som er en kommunikativ aktivitet, der kombinerer arbejdet med lytteforståelse, samtale og skriftlig tekstproduktion med bevidsthed om grammatik, ordforråd og stavning.

Fremgangsmåden kan være følgende:

- læreren introducerer et emne og via en brainstorm aktiveres elevernes baggrundsviden
- teksten læses op i sin helhed, og eleverne lytter til teksten

- læreren læser teksten langsomt med pause mellem hver sætning
- eleverne skriver de ord eller orddele ned, som de er i stand til at opfange
- eleverne arbejder videre i par eller smågrupper med at rekonstruere teksten
- teksterne sammenlignes og bliver genstand for diskussion.

Opmærksomhed på sprogsystemet

Undervisningen i sprogets system omfatter lyd, ortografi, ordklasser, bøjninger, syntaks, tekst og samtale-sammenhæng, ordforråd og betydninger. Afhængigt af elevernes alder bør arbejdet med disse områder relateres til de grundlæggende færdigheder: lytte, tale, læse og skrive.

Væsentlige dele af de tosprogede elevers tilegnelse af dansk som andetsprog afhænger af et bevidst og målrettet arbejde med sprogets forskellige elementer, men sprogarbejdet bør afhænge af den enkelte elevs behov og integreres i en meningsfuld sammenhæng. Egentlig gennemgang af grammatisk stof bør fortrinsvis forekomme for de ældre elever.

Inden for alle delområder kan der arbejdes med at øge elevernes sproglige bevidsthed og fornemmelse for dansk ved at sammenligne og finde forskelle og ligheder, ved at lave sproglige forklaringer osv. Mange aktiviteter kan have karakter af sproglege, og elevens modersmål kan evt. inddrages ved at sammenholde sproglige fænomener på dansk med de sprog, der er repræsenteret i klassen eller på holdet. Det kan dreje sig om forekomsten af enkeltlyd: *Kender du 'æ' fra dit sprog?*, ords betydning: *Hvad hedder "vat" på vietnamesisk?*, bøjninger eller sætningsstrukturer: *Hvor mange ord skal du bruge for at sige nogenlunde det samme på arabisk?*

Mange af de sproglige tommelfingerregler, som danske elever kan anvende, fx til sætningsanalyse eller til bestemmelse af ordklasse, kan kun i begrænset omfang bruges af tosprogede elever. Regler som: *Hvis der kan stå "en" eller "et" foran eller bagved et ord, er det et substantiv*, kan tosprogede elever kun bruge på ord, de allerede kender. Det samme gør sig gældende for reglen om, at man finder sætningens verbalhed ved at finde de ord, der kan sættes *jeg* foran.

Frem for at fokusere løsrevet på ordklasser, er det af stor betydning, at konteksten er klar og illustrerer, hvad der bliver talt eller læst om. Arbejdes der med adjektiver, adverbier og præpositioner bør de sættes ind i en sammenhæng. Arbejder eleverne eksempelvis med at udforme beskrivende tekster ved brug af adjektiver, er det oplagt at læse tekster med mange adjektiver med henblik på analyse og afdækning af regler og funktioner. Efter en indledende samtale om, *hvad et adjektiv er, og hvad det bruges til*, kan eleverne fx få til opgave at understrege

tekstens adjektiver. Herefter kan de undersøge, *hvordan endelsen ændrer sig, alt efter hvilke(t) ord, de beskriver*, så hovedreglerne for bøjning afdækkes. Efterfølgende kan eleverne fx parvis udfylde en tekst med tomme pladser med passende adjektiver: *Tjek om ordene er bøjet rigtigt – sammenlign med andres valg af adjektiver – hvad betyder disse valg for teksten etc.* Endelig kan eleverne selv skrive tekster (et digt – en reklame – en beskrivelse o. lign.), hvor de aktivt bruger de adjektiver, der er blevet arbejdet med. Herved får eleverne langt bedre muligheder for at opnå sikkerhed i anvendelse og i fastlæggelse af en ordklasse og i evt. bøjninger.

Arbejdet med sætningsdannelse skal afpasses efter, hvilke sætningsstrukturer eleverne kan forstå eller anvende. Kan de netop klare enkle sætninger med tre led som *"Hun sover nu?"* Har de styr på fuldt udbyggede helsætninger med syv ledpladser: *"I morgen skal jeg nok hente brød i supermarkedet"*. Eller er de på vej til at magte ledrækkefølgen i ledsætninger?

Der skal endvidere arbejdes med sætningsadverbier og deres placering og med muligheder for at præcisere og nuancere sproget ved hjælp af adverbier, adjektiver og præpositionsforbindelser. Der kan laves øvelser både med at udbygge og reducere sætninger.

Præpositioner og konjunktioner kræver særlig opmærksomhed, fordi de, bortset fra de mest almindelige, er vanskelige for de tosprogede elever at tilegne sig. Konjunktioner og sætningsadverbier som *derfor* eller *alligevel* skaber logisk sammenhæng i en tekst eller et udsagn, mens pronominer angiver relationer og viser tilbage til kendte ting eller personer: *Selv om Jørgen egentlig ikke havde lyst, kom han alligevel til festen, fordi han var bange for at fornærme sine venner.*

Opmærksomhed på sprogvvalg

Elever med dansk som andetsprog har i deres anvendelse af sprog nogle valgmuligheder. De kan anvende deres modersmål, de kan anvende dansk, de kan anvende et af sprogene iblandet ord, vendinger, udtryk fra det andet, eller de kan anvende et fælles fremmedsprog. Det at kunne jonglere således med to eller flere sprog kan betragtes som en ressource, og i positive omgivelser foregår skift mellem sprogene som regel let og ubesværet. Denne kompetence skal der være plads til i skolens undervisning, således at den tosprogede elev taler dansk i undervisningssituationer, som er fælles for alle, mens Fadime og Ayse udmærket kan tale tyrkisk, mens de skræller kartofler i hjemkundskab. Både de tosprogede elever og elever med dansk som modersmål skal udvikle deres bevidsthed om sproget og bl. a. øge deres forståelse af sprogets sammenhæng med personlig og kulturel identitet. Denne forståelse kan for alle elever øges gennem arbejde med sproglige varianter, herunder også med dansk som andetsprog. For tosprogede elever er det desuden væsentligt at arbejde med, hvad deres tospro-

gethed betyder for dem. Hvilket sprog, man vælger at tale, er afhængigt af flere forskellige forhold i de enkelte situationer, fx hvem der er samtalepartner, hvor man befinder sig, hvad temaet for samtalen er, og hvilke sociale relationer man er i.

Det er i denne sammenhæng vigtigt at arbejde med forbindelsen mellem sprog og følelser. Eleverne bør både arbejde med, hvordan følelser udtrykkes forskelligt på modersmålet og dansk, og med, hvilket sprog de vælger at bruge i forskellige følelsesmæssige situationer.

Forbindelsen mellem sprog og magt må gives en vis opmærksomhed. Det er således vigtigt at give de tosprogede elever sproglige redskaber til at bearbejde den undertrykkelse, de kan blive udsat for, ligesom de må lære, hvordan de i nogle situationer kan reagere sprogligt, fx på tiltalen *perker*. Læreren kan desuden tale med eleverne om, at de gennem deres sprogvvalg kan udelukke andre fra samtalen.

For at vise, hvordan dansk sprog og kultur har udviklet sig i mødet med andre sprog og kulturer, kan eleverne arbejde med låneord og fremmedord i dansk. De kan finde eksempler på ord fra alverdens sprog, fx fra tyrkisk *kiosk, yoghurt og feta*, fra arabisk *turban og kaffe*, og fra persisk *skak og basar*. Eleverne kan blive præsenteret for ordene og på baggrund af deres betydning og form gætte, hvorfra de kommer. De kan lave sætninger, hvor ordene forekommer. De kan sortere dem i ordkasser efter deres oprindelsesland. De kan diskutere, hvorfor og hvordan nye ord kommer ind i sproget.

Af særlig betydning vil det naturligvis være, hvis eleverne kan finde ord på dansk, der stammer fra deres eget modersmål, men også en lang række ord, der er fælles for dansk og modersmålet og indlånt til begge sprog, vil normalt kunne findes.

Viden om sprogtilegnelse og egen læring

Gennem samtaler med eleverne om, hvad de synes er svært i forhold til det at være aktive sprogbrugere på dansk, gøres de opmærksomme på, hvad de selv kan gøre

for at blive bedre til at forstå, tale, læse og skrive sproget. Eleverne skal lære, at der er forskellige strategier, de kan anvende for at løse de sproglige problemer, de kommer ud for.

Strategier, der har til formål at gøre det lettere at tilegne sig et nyt sprog, kaldes indlæringsstrategier. Det kan være overordnede strategier, der omfatter overvejelser over tilegnelsesprocessen, planlægning af den, bevidsthed om hensigtsmæssige arbejdsformer og vurdering af, hvor godt man har lært et givet stof. Det kan også være anvendelse af særlige fremgangsmåder i forbindelse med en opgave. Eleverne kan fx udarbejde personlige ordbøger, hvor de skriver lister over alle de nye ord, de møder i et tema. De kan organisere ordene i oversigter og indføre dem på tegninger, så ordene sættes i forbindelse med allerede kendte ord. Eleverne kan høre hinanden i ordene, eller de nye ord kan indgå i andre sproglige aktiviteter. Der bør endvidere arbejdes systematisk med brug af ordbøger og andre hjælpemidler.

Ud over de mere generelle indlæringsstrategier skal eleverne også have kendskab til og kunne anvende lytte- og gættestrategier, kommunikationsstrategier og læsestrategier.

Lytte- og gættestrategier

Især i basisundervisningen, men også senere i skoleforløbet må eleverne acceptere, at de ikke forstår hvert eneste ord i en hørt eller læst tekst. Det er derfor nødvendigt med gode lytte- og gættestrategier. For at lytte med opmærksomhed og forståelse skal eleven gøre sig formålet med opgaven klar. Dvs. at eleverne på forhånd skal orienteres om og rette opmærksomheden mod, om der fx skal uddrages bestemte detaljer af en tekst, eller om der skal gøres rede for hovedindholdet.

Code lyttestrategier indebærer, at eleverne har

- sociale strategier, dvs. evnen til at tænke sig ind i en situation
- målstrategier, dvs. gjort sig klart, hvad formålet er med at lytte

- lingvistiske strategier, dvs. opmærksomhed på ord og udtryk, der kan gættes på ud fra sammenhængen – fx nøgleord
- indholdsstrategier, dvs. evnen til at gætte og vurdere i forhold til baggrundsviden og videre forudsigelser.

Der kan arbejdes med disse strategier i

- førlyttefasen, hvor mål- og indholdstrategierne aktiveres
- lyttefasen, hvor de lingvistiske strategier aktiveres
- efterlytte- eller bearbejdningsfasen, hvor de sociale strategier og indholdsstrategierne aktiveres.

Kommunikationsstrategier

Hvis en elev har problemer med at udtrykke sig, kan han forsøge at løse dem ved hjælp af to forskellige strategier – både mundtligt og skriftligt:

- *Reduktionsstrategien*, hvor eleven enten helt undlader at sige noget eller samtykker med et *ja* for at tilfredsstille spørgeren
- *Problemløsningsstrategien*, hvor eleven aktivt arbejder med at formidle sit budskab eller forstå en anden.

Problemløsningsstrategien er naturligvis den mest hensigtsmæssige, idet den fremmer såvel elevens sprogtilgængelse som hans kommunikative gennemslagskraft. Den kan deles op i fire forskellige kategorier:

- *Ikke sprogligt baserede strategier*: Eleven kan fx pege eller tegne for at formidle sit budskab. *Samarbejdsstrategier*: Eleven kan bede om hjælp fx hos en klassekammerat eller en lærer. Hvor der er flere tosprogede elever i en klasse, vil eleverne ofte hjælpe hinanden med forståelse eller formidling.
- *Modersmåls- eller fremmedsprogsbaserede strategier*: Eleven kan prøve at anvende ord eller vendinger fra modersmålet eller andre sprog. Denne strategi er uhensigtsmæssig, hvis modtageren fx ikke forstår elevens modersmål, men internationale ord og ordbøger kan gøre strategien anvendelig. *Målsprogsbaserede strategier*: Eleven kan på forskellig måde prøve at udnytte sin andetsprogskompetence til det yderste. Forenkling er nok den mest anvendte andetsprogsbaserede strategi. Her udelades et eller flere ikke betydningsbærende ord, fx *Min far købte sko mig*. Eleven kan også forsøge sig med substitutioner, fx *Vi leger fodbold*, hvor ordet *leger* erstatter ordet *spiller*. Eleven kan vælge at erstatte ord med ord som ligner, fx *julemandens blomst* i stedet for *juletræ*. Og endelig kan eleven beskrive begrebet ved hjælp af karakteristiske egenskaber, fx *Må jeg låne en åbne sodavand?* (*oplukker*).

Det er hensigtsmæssigt, at man tidligst muligt arbejder med at bevidstgøre eleverne om de forskellige strategimuligheder, og der bør jævnligt vendes tilbage til emnet, gerne i forbindelse med gode positive aktuelle eksempler. Det er i den forbindelse af stor betydning, at undervisningsmiljøet er trygt og accepterende, således at eleven tør forsøge sig med de forskellige strategier. En betydningsfuld del af det accepterende miljø er også at give

plads til elevernes anvendelse af modersmålet og evt. andre sprog.

Strategier i forbindelse med læsning

Gennem arbejdet med forskellige teksttyper udvikler eleverne deres evne til at bruge forskellige strategier alt efter formålet med læsningen, men bevidstgørelse og viden om, hvilke strategier eleverne har til deres rådighed, kan også udgøre selvstændige undervisningsforløb.

Det kan være relevant at skelne mellem læseteknikker, læsemåde og læseforståelsesstrategier.

Læseteknikker omfatter begreber som skimning, skanning, nærlæsning, intensiv læsning m.m., hvor læseren skal lære at tilpasse sin læsning til den enkelte tekst og formålet med læsningen.

Læsemåde handler om den måde, læseren vælger at læse teksten på ud fra sin baggrundsviden og kendskab til genrer, fx at en opskrift læses som en anvisning og ikke et som digt, et eventyr som fiktion og ikke som fakta. Eleverne skal derfor kende til og være bevidste om forskellen på forskellige genrer.

Læseforståelsesstrategier omfatter strategier, der relaterer sig til forståelsen af det læste, og strategierne kan tages i anvendelse både før, under og efter læsningen.

Det kan fx være at

- aktivere baggrundsviden
- sikre forforståelse
- anvende eventuelle illustrationer
- udarbejde story-map
- udarbejde semantiske ordkort
- fokusere på relevant ordforråd
- arbejde med skrivelog.

Sprog, kultur og samfundsforhold

Børn og unge arbejder hele tiden med deres identitet, og for nogle tosprogede børn og unge kan identitetsudviklingen være vanskelig. De skal udvikle deres færdigheder i dansk så godt som overhovedet muligt, og samtidig skal de finde ud af at navigere i en kulturelt og socialt mangfoldig verden, der stiller store krav til den enkeltes selv-tillid og interkulturelle kompetence.

At lære dansk som andetsprog er også at udvikle sine sociale og kulturelle færdigheder, at udvikle sin indsigt i kultur- og samfundsforhold og at udvikle forståelse af andre kulturer. Skolen skal give eleverne et godt fundament for at udvikle sig alsidigt og personligt, og det kræver et varieret input, der giver nuancerede oplevelser og skaber engagement. Læren om det interkulturelle er ikke forbeholdt andetsprogsundervisningen og de tospro-

gede elever, men bør indgå som en naturlig del af det almenpædagogiske arbejde på alle skoler.

Når det drejer sig om forståelse af andre kulturer, er opmærksomhed på forskellighed vigtig. Men der kan også lægges for stor vægt på kulturelle kategorier og identiteter, fx *vores kultur, deres kultur, pakistanere, tyrkere, etniske minoriteter, tosprogede, andengenerationsindvandrere, nydanskere, etnisk danske elever*. Der kan i forlængelse heraf være risiko for at betragte kultur som noget, der bestemmer, hvordan folk tænker og handler, fx at elever tænker og handler på en bestemt måde, fordi de tilhører en bestemt *kultur*. Dette kan meget let blive til en rubricering, der er generaliserende og måske også fordomsfuld.

Det er derfor vigtigt at sætte den enkelte elev i centrum. Elever er forskellige, de er alle unikke individer med hver deres særlige familiemæssige, sociale, kulturelle og sproglige baggrund. De identificerer sig også forskelligt: For nogle børn og unge er det livsstilen eller kammeratskabsgruppen, der er det afgørende, for andre er det den nationale identitet – den danske eller hjemlandets eller en blanding, for atter andre er det religionen – eller kønnet – eller noget helt femte. I nogle situationer betyder den sproglige identitet, dvs. hvilke sprog man taler, meget. I andre situationer er den uden betydning. At omgås sproglige og kulturelle forskelle kræver derfor situationsfornemmelse. I nogle situationer kan det være produktivt at pege på kulturelle og sproglige forskelle, i andre er det ikke hensigtsmæssigt. Ved nogle lejligheder kan det lade sig gøre at få en konstruktiv dialog om misforståelser og tendenser til diskrimination og racisme, ved andre lejligheder vil sådanne emner være kontraproduktive og måske føre til yderligere fordomme.

Sociale og kulturelle færdigheder

Med til det at lære dansk hører at lære de sproglige udtryk for en række almindelige omgangsformer i skolen og i det danske samfund. Der findes nogle sociale og kulturelle normer, der gælder for alle, mens andre er mere fleksible. Der vil tit i klassens dagligliv være lejlighed til at afprøve og snakke om forskellige måder at kommunikere og samarbejde på, måder at omgås uenigheder på osv. Eleverne skal lære at forholde sig åbent, tolerant og fleksibelt til hinanden, og klassen skal tage emner som demokrati, ytringsfrihed og ligestilling op, ikke bare som vigtige samfundsemner, men også som emner der er relevante i klassens eget liv. Mobning og praktisk konfliktløsning i forbindelse hermed vil det måske også være relevant at tage op.

Kultur og samfundsforhold i Danmark og andre lande

Eleverne skal op igennem klassetrinnene have lejlighed til at få indsigt i forskellige levevilkår i Danmark og i andre lande. Danmark er, som de fleste andre lande, præget af foranderlighed og af kulturel og social mang-

foldighed, og dette bør være udgangspunktet, også når undervisningen drejer sig om at definere og diskutere, hvad der er dansk.

Der tages udgangspunkt i emnefeltet, som ligger nærmest ved elevernes egne erfaringer i og uden for skolen, såsom skolens normer og værdier, ungdomskulturer, fritidsaktiviteter, familiernes forskellige vilkår og måder at leve på, forskellige omgangsformer mellem børn og forældre, mellem søskende, mellem piger og drenge, mellem mænd og kvinder. Der kan inddrages emner som kæledyr, lommepenge, skolemad, fester, tøjstil, kosmetik eller fritidsjob. Eller man kan lave forløb, hvori der indgår eksempler på dansk børnekultur, fx sange, rim og remser, lege, danse og spil samt eventuelle modsvarigheder i andre lande. Også kulturspecifikke ordsprog og talemåder kan være udgangspunkter for samtaler og kreative forløb.

Undervisningen kan efterhånden bredes ud til flere forskellige former for dagligliv i Danmark og andre lande, som eleverne kender til, fx gennem familierelationer og rejser. Det kan dreje sig om emner i forbindelse med familie-, skole- og arbejdsliv, til hverdag og ved højtider. Undervisningen kan fokusere på livet i dag, men den kan også handle om forskellige måder at leve på i tidligere tider. De særlige relationer mellem Danmark, Grønland og Færøerne bør ikke glemmes. Når man tager emner op i forhold til flere forskellige lande eller forskellige etniske minoriteter, kan det være oplysende og tankevækkende at foretage sammenligninger, men man skal passe på, at sammenligningerne ikke kommer til at ende i for bastante generaliseringer og modstillinger mellem *os* og *dem*.

Indsigt i kultur- og samfundsforhold kan eleverne få på mange måder, fx gennem formidling af egne erfaringer i klassen, gennem arbejde ud fra lærerens fortælling og oplæsning, gennem arbejde med eventyr, fortællinger og andre udtryksformer fra forskellige lande, gennem arbejde med elektroniske medier samt gennem egne feltstudier uden for skolen, hvis dette er praktisk muligt. Eleverne kan evt. samle på genstande, der har en lokal eller kulturspecifik betydning, fx frimærker, penge, souvenirs og billetter.

Eleverne bør efterhånden udvikle færdigheder i selvstændig, kritisk informationsøgning vedr. Danmark og andre lande via internettet og andre kilder.

Kulturforståelse: at anlægge forskellige perspektiver

Dette aspekt hænger sammen med det foregående, men her lægges der særlig vægt på at arbejde med forskellige perspektiver på tingene. Det kan fx handle om forskellige billeder af Danmark: *Hvordan opfattes Danmark af forskellige grupper – turistindustrien, forskellige politiske partier, forskellige danske forfattere eller eksilforfattere fra andre lande, forskellige malere og musikere med forskellig baggrund og fra forskellige perioder*

osv. Her kan der fx bruges postkort, turistreklamer, valgplakater, reproduktioner af malerier, sange af danske musikere osv. *Hvad mener forskellige mennesker om danskhed og det flerkulturelle samfund?* Her kan der fx bruges litteratur, der tematiserer kulturmøder, blade, spillefilm, tv-programmer og læserbreve, men også elevernes egne interviews eller fotos i forskellige miljøer. Et emne, der relaterer sig hertil, kan være Danmark som indvandrings- og udvandringsland. Her kan eleverne fx undersøge deres familiehistorier, se på, hvor deres forskellige familiemedlemmer stammer fra, og se på, hvor i verden de har familiemedlemmer lige nu. De kan evt. diskutere, hvilke grunde der kan være til, at man tager til et andet land, og hvad det kan betyde for ens identitet, at man gør det.

Mange andre slags emner er mulige, og det gennemgående er at sammenstille forskellige synsvinkler, overveje baggrundene for dem og diskutere, om der er nogle synsvinkler eller holdninger, der er mere fyldstgørende eller mere etisk forsvarlige end andre. Med ældre elever vil sådanne spørgsmål som demokrati, ytringsfrihed, ligestilling, diskrimination, racisme, tro og etik, internationalt samarbejde og global ansvarlighed være relevante emner for både diskussioner og mere kreative forløb, hvor der fx arbejdes med drama, musik, projektopgave og udstillinger.

Interkulturel kommunikation: at kunne formidle og forklare

Netop de tosprogede elever har gode forudsætninger for interkulturel kommunikation i klassen og andre steder. At kunne formidle mellem forskellige sprog og kulturelle perspektiver, at kunne opklare sprogligt og kulturelt bestemte misforståelser, forklare og mægle og en gang imellem deltage i uformel tolkning og oversættelse er vigtige færdigheder, som bør opmuntres og udvikles. Samtidig skal der være opmærksomhed på, at mennesker, der taler forskellige sprog, ikke har helt forskellige kulturer. Der kan godt være forskelle, men de menneskelige ligheder er også store.

Identitetsudvikling

En af skolens opgaver er at bidrage positivt til elevernes identitetsudvikling. Alle børn og unge tænker i perioder på, hvem de er, hvor de kommer fra, og hvor de gerne vil hen. Dette er ikke mindst en vigtig problematik for de tosprogede elever. Undervisningen bør derfor en gang imellem lægge op til åbne diskussioner om, hvordan det er at leve i Danmark med et andet modersmål end dansk, og hvordan man kan forme sin egen kulturelle og sproglige identitet i årene fremover og blive en deltagende samfundsborger. Her kan det fx være en god idé for de tosprogede børn og unge at vælge litteratur og film, hvori der er identifikationsfigurer – af begge køn – som giver

eksempler på forskellige strategier for integration i samfundet.

Organisatoriske principper

Dansk som andetsprog er et særligt fagområde, der omfatter både den tilegnelse, som finder sted, når dansk som andetsprog indgår som en dimension i undervisningen, og de situationer, hvor der er iværksat særlig tilrettelagt undervisning for eleven uden for klassens rammer enten i form af basisundervisning eller supplerende undervisning på særlige hold.

Basisundervisning

I de tilfælde, hvor en elev ved optagelsen i skolen kan for lidt dansk til at kunne optages i en klasse, skal der gives basisundervisning i dansk som andetsprog uden for den almindelige klasse i den overvejende del af undervisningstiden, fx i særlige modtagelsesklasser eller ordninger målrettet sent ankomne unge. Formålet med denne basisundervisning i dansk som andetsprog er, at det videre skoleforløb kan baseres på skolens almindelige undervisning.

Den supplerende undervisning

Afhængig af den enkelte elevs sproglige forudsætninger på dansk, kan den supplerende undervisning i dansk som andetsprog organiseres på flere måder:

- Som en dimension i den almindelige klasseundervisning ved undervisningsdifferentiering eller ved tilknytning af en ekstra lærer
- Som særlig tilrettelagt undervisning uden for den almindelige skoletid for elever med behov for en mere intensiv udvikling af deres andetsprogskompetence
- Som særlig tilrettelagt undervisning i undervisningstiden uden for klassens rammer, når elevens sproglige behov forudsætter det.

Ovenstående principper skal ikke forstås som et enten eller, men snarere at forskellige principper i forskellige perioder kan være hensigtsmæssige for den enkelte elev. Eksempelvis er det ganske almindeligt, at en elev både kan have behov for undervisning i dansk som andetsprog som en integreret del i den daglige undervisning og for supplerende undervisning uden for skoletiden, mens en anden elev alene har behov for supplerende undervisning i forbindelse med en tilknyttet lærer i klassen. Det er også velkendt, at en elev eller en gruppe af elever i forbindelse med et nyt fag på skemaet kan få et midlertidigt behov for supplerende undervisning. En væsentlig forudsætning for at iværksætte den rette indsats for den enkelte elev vil være en løbende vurdering af elevens andetsproglige kompetencer sammenholdt med bindende trin- og slutmål for faget dansk som andetsprog og skolens øvrige fag.

Det er afgørende for de tosprogede elevs sproglige og faglige udvikling, at sprogundervisningen i dansk som andetsprog koordineres med den faglige udvikling, så

eleverne ikke sakker bagud, mens de modtager sprogundervisning uden for klassen. Man kan fx med fordel give den supplerende undervisning i et par ugentlige lektioner før skoledagens begyndelse, hvis de øvrige elever møder senere de pågældende dage.

Holddannelse

Klassen er omdrejningspunktet i skolen, og det er her, elever skal undervises den overvejende del af undervisningstiden, dvs. mere end halvdelen af undervisningstiden.

Holddannelse er mulig for 1.-10. klassetrin og kan ske af pædagogiske eller praktiske grunde.

Holddannelse kan ske inden for den enkelte klasse og på tværs af klassetrin for hermed at styrke mulighederne for at tilgodese princippet om undervisningsdifferentiering.

Der kan holddannes i alle folkeskolens fag på baggrund af behov for undervisning i dansk som andetsprog. Denne holddannelse kan ske i en klasse eller på tværs af klasser og klassetrin. Eleverne kan inddeles på hold ud fra forskellige pædagogiske kriterier, eksempelvis homogene sproggrupper, som giver mulighed for at tilknytte en tosproget lærer og udnytte de muligheder, dette giver, optimalt for at tage udgangspunkt i elevernes samlede sproglige kompetence ved indlæring af ny viden.

Tilrettelæggelsen og organiseringen af undervisningen må tage udgangspunkt i den enkelte elevs behov og forudsætninger.

Organiseringen af undervisningen i dansk som andetsprog kan i det hele taget være et komplekst område, som bl.a. stiller krav til lærersamarbejde og til skolens organisatoriske rammer, som af naturlige grunde er forskellige fra skole til skole. Til yderligere inspiration for tilrettelæggelsen af undervisningen i dansk som andetsprog kan der henvises til følgende udgivelser:

Organisering af folkeskolens undervisning af tosprogede elever – en vejledning, Undervisningsministeriets håndbogserie nr. 3 – 2007

Dansk som andetsprog i folkeskolen – om organisering af undervisningen, film produceret med støtte fra Undervisningsministeriet

Sproget med i alle fag – andetsprog og didaktik i folkeskolen – Undervisningsministeriets temahæfteserie nr. 3 – 2008.

Pædagogiske principper

Det er vigtigt, at undervisningen i dansk som andetsprog er tilrettelagt, så der bevidst lægges vægt på såvel de sproglige færdigheder som de kulturelle erfaringer, der indgår i en tosproget opvækst. Ud fra kendskab til

elevernes forudsætninger og behov kan læreren sætte fokus på centrale sproglige aspekter og planlægge forskellige undervisningsaktiviteter i tilknytning hertil. Samtidig er det vigtigt, at opøvelsen af de enkelte sprogfærdigheder foregår i en sammenhæng, som eleven oplever som forståelig og vedkommende.

Tematisk arbejde giver mulighed for, at eleverne tilegner sig sproget i en meningsfuld helhed, at de møder samme ordforråd flere gange i forskellige sammenhænge, og at de i høj grad kan arbejde selvstændigt ud fra egne interesser. Samtidig giver det læreren mulighed for at tilrettelægge aktiviteter, der giver eleverne forskellige udfordringer, afhængigt af, hvor de er i deres andetsprogstilegnelse. Der tages udgangspunkt i elevernes sproglige behov og i deres interesser, erfaringer og oplevelser, så eleverne ud fra de valgte emner får mulighed for og lyst til at udtrykke sig.

Når det er muligt, bør der i dansk som andetsprog arbejdes sammenlignende sprogligt og kulturelt, således at der bygges videre på de kundskaber, eleverne allerede har, og således at de støttes i udviklingen af en tosproglig og flerkulturel identitet. Når undervisningen relateres til det sprog, eleverne på forhånd behersker, og til den kultur, de kender, har eleverne mulighed for at udnytte deres viden. Hvor det er praktisk muligt, er det en fordel, at eleverne undervises i grupper med fælles sprog, gerne i samarbejde med tosprogede lærere. Inddragelse af elevernes baggrundsviden kan også foregå ved, at læreren spørger til sproglige og kulturelle forskelle og ligheder, eller ved at lade eleverne indbyrdes arbejde sammenlignende. Samtidig vil det betyde, at der finder en synliggørelse af elevernes baggrund sted, hvilket har stor betydning for deres oplevelse af selvverd.

Undervisningen tilrettelægges, så eleverne er sprogligt aktive og får lejlighed til at bruge deres sprog og derved automatisere deres sproglige kompetence. Ved at undervisningen struktureres, så målrettet gruppe- og pararbejde bliver hyppigt tilbagevendende arbejdsformer, opnår den enkelte elev mere sprogbrugstid.

Det kan støtte eleverne i deres opdagelse af andetsprogets regelsystemer, hvis der fokuseres på deres eget mellemsprog. Fokuseret undervisning hjælper desuden eleverne til selv at være bevidste om, hvor de er i deres andetsprogstilegnelse. Det styrker elevens motivation og sproglige selvtillid, at læreren husker at give positive tilbagemeldinger på gode formuleringer og sproglige fremskridt.

Arbejdsformerne må ligesom indholdet tilpasses elevgruppens sammensætning med hensyn til alder og allerede erhvervede sprogkompetencer på såvel første- som andetsproget. Da eleverne er på forskellige steder i deres dansktilegnelse, er behovet for undervisningsdifferentiering imidlertid stort, og læreren må være opmærksom på den enkelte elevs sprogudvikling og tilrettelægge sin

undervisning i overensstemmelse hermed. Den faglige progression, som fremgår af læseplanen, er et velegnet redskab hertil.

Der arbejdes frem mod, at eleverne udvikler et medansvar for deres egen sprogtilegnelse. Det er vigtigt, at eleverne gradvis får bevidsthed om forskellige arbejdsmetoder og tilegnelsesstrategier, og at de i videst muligt omfang inddrages i planlægningen og er med til at fastsætte egne mål.

Undervisningsdifferentiering

Undervisningsdifferentiering er et princip for tilrettelæggelse og gennemførelse af undervisningen i en klasse eller gruppe, hvor den enkelte elev tilgodeses, samtidig med at man bevarer fællesskabets muligheder.

En undervisning, der bygger på undervisningsdifferentiering, tilrettelægges, så den både styrker og udvikler den enkelte elevs interesser, forudsætninger og behov, og så den indeholder fælles oplevelser og erfaringsgivende situationer, der forbereder eleverne til at samarbejde om at løse opgaver.

Uanset om det drejer sig om undervisning i modtagelsesklasser eller hold, om supplerende undervisning eller om undervisning af tosprogede elever i klassen, vil spredningen i elevernes dansksproglige, faglige og kulturelle forudsætninger være stor. Dette må der tages højde for i undervisningen i dansk som andetsprog og i de øvrige fag.

Et undervisningsforløb kan typisk deles op i følgende faser: Fælles introduktion og præsentation, fælles idéudvikling og indkredsning af temaet, individuel og/eller gruppevis målsætning, individuel eller gruppevis fordybelse, fælles fremlæggelse og individuel og fælles evaluering.

Afhængig af de fastsatte mål, elevernes varierede behov, undervisningsaktiviteten og materialerne kan undervisningen tilrettelægges med inspiration fra nedenstående spørgsmål.

Planlægningsspørgsmål

Hvilke dele af undervisningsindholdet er især egnet til fælles arbejde i klassen?

Lytteforståelse, bl.a. gennem brug af lyd- og billedmedier og lærerens fortælling og oplæsning, sange, rim og remser, classesamtale, fælles instruktion og gennemgang, formulering af fælles tekster, brainstorming, før- og efteraktiviteter, ...

Hvilke dele af undervisningsindholdet er især egnet til individuelt arbejde?

Individuel læsning evt. kombineret med bånd,

cd/walkman/mp3 spiller, individuel skrivning, logbog over timerne i skolen, hjemmearbejdet og egne refleksioner, opstilling af individuelle læringsmål...

Hvilke dele af undervisningsindholdet er især egnet til pararbejde?

Lytteøvelser, rollespil, kommunikationsøvelser og -lege, interviews, opgaveløsning, idéudveksling, parskrivning, responsgivning, parlæsning, parvis evaluering af individuelt arbejde, ...

Hvilke dele af undervisningsindholdet er især egnet til gruppearbejde?

Dramatiseringer, rollespil, brainstorming, projektarbejde, fremlæggelser, aktiviteter tilrettelagt ud fra Cooperative Learning principper...

Hvilke dele af undervisningsindholdet kan især give anledning til egentlige samtaler med eleverne til støtte for deres forståelse og eget fortsatte arbejde med indholdet?

Samtaler om, hvordan man lærer dansk og om sprogbrug og sprogvvalg, samtaler om brug af lytte-, læse-, kommunikations- og gættestrategier og om anvendelse af grammatikker og ordbøger, samtaler ud fra portfolio og logbog, ...

Hvilke dele af et undervisningsforløb giver især mulighed for at fremme elevernes sociale forståelse og adfærd?

Skiftende organisationsformer, samarbejde, rollespil, kontakter uden for skolen, hvor brugen af sproget er en reel nødvendighed, samtaler om værdier og normer i forskellige kulturelle kontekster, ...

Hvilke opgaver og arbejdsituationer bidrager til den enkelte elevs alsidige udvikling?

Øvelser der inddrager krop og sprog, kommunikationslege, sange, billedfremstilling, drama, kreativ skrivning, leg med medier, produktorienteret arbejde, søgning af oplysninger i og uden for skolen, ...

Hvordan kan eleverne som klasse, gruppe eller hver for sig deltage i planlægning og evaluering?

Indflydelse på valg af emner, aktiviteter, fremlæggelsesform og produkt, selvevaluering, logbog og portfolio ...

Hvilke arbejdsituationer er især fremmende for tilegnelsen/udviklingen hos elever, der har svært ved at arbejde med undervisningsindholdet?

Fastlæggelse af individuelle læringsmål for eleven, værktødsundervisning, pararbejde, samme emne på flere niveauer, dialogisk oplæsning, læsning med støtte af lyd- og billedmedier, individuelt arbejdstempo, arbejdsformer, hvor læreren frigøres og kan støtte, hensyn til læringsstile...

Hvilke arbejdsituationer er især fremmende for tilegnelsen/udviklingen hos elever, der har let ved at arbejde med undervisningsindholdet?

Fastlæggelse af individuelle læringsmål for eleven, individuelt arbejdstempo og selvstændige arbejdsformer, tekster af passende sværhedsgrad, længere tekster, flere aktiviteter, ...

Læreren hjælp til grupper og enkeltelever?

Fastlæggelse af præcise læringsmål, som eleverne har medvirket til og kan følge, tydelige undervisningsmål, som eleverne har adgang til (opslagstavle, logbog, computer m.m.), præcise faglige opgaver, gruppe- og pararbejde med baggrund i elevernes udnyttelse af indbyrdes færdigheder, værkstedsundervisning med opgaver, der frigør læreren og hermed muliggør hjælpen, individuelt, par- og gruppearbejde, ...

Kammerathjælp?

Aktiviteter der lægger op til, at de kan løses af to elever (parlæsning med evt. efterfølgende paropgave, parskrivning, responsarbejde), aktiviteter tilrettelagt ud fra Cooperative Learning principper og aktiviteter og emner, hvor der trækkes på enkelte elevers specielle erfaringer, færdigheder eller kundskaber, ...

Hvordan kan det, eleverne har lært, bruges i forhold til hele klassen?

Fælles oplevelser ved fremlæggelser, forskellige præsentationsformer, fx redegørelser, dramatiseringer, præsentation ved hjælp af plancher og digitale medier, ...

Informationsteknologi

It er et vigtig arbejdsredskab i forbindelse med tilegnelsen af dansk som andetsprog, og det spiller en større og mere afgørende rolle, efterhånden som den enkelte elev videreudvikler sproget og bliver i stand til at søge informationer på egen hånd. Læringen bliver uafhængig af tid og sted. Eleven kan bruge computeren både i arbejdet med fagets indhold, begreber og metoder. Derved øges både elevernes motivation og muligheder for at samarbejde og lærernes muligheder for at differentiere undervisningen.

Tekstbehandling og procesorienteret skrivning

Med computeren som skriveredskab er det muligt at rådgive og vejlede eleven i løbet af skriveprocessen. Foran computerskærmen eller ved at dele dokumenter kan to elever lave en fælles tekst. De kan diskutere tekstens indhold og form og på den måde udnytte hinandens stærke sider. Læreren og andre elever kan give respons både på tekstens indhold og form. Responsopgaven kan være at sætte fokus på fx substantivernes endelser, sætningsopbygningen eller ordvalg. Eleverne kan efter eget valg bruge de gode råd og rette, tilføje, slette eller flytte afsnit i tekstbehandlingen. Læreren støtter og udfordrer eleverne og opfordrer dem til at sætte ord på deres strategier. Gennem spørgsmål og kommentarer bliver eleverne efterhånden bedre til selvstændigt at finde frem til løsninger. Eksperimenter og dialog har gode muligheder, når computeren anvendes som skriveredskab. I processen skal eleverne også inddrage tekstbehandlingens muligheder for anvendelse af stavetkontrol, grammatisk vejledning og synonymordbog.

Når teksten er færdigbehandlet, har eleverne mulighed for med computerens lydoptager at indtale og indsætte lyd i dokumentet. Ved indtaling af lyd træner eleven bl.a. intonation og prosodi.

Ved hjælp af hypertext kan der fx laves en ordbog med ordforklaringer på dansk-dansk og dansk/modersmål eller med henvisninger til web-adresser. Teksten kan illustreres med fotos taget med et digitalt kamera, med billeder eller tegninger, og der arbejdes med layout. Det skriftlige arbejde kan dermed tage udgangspunkt i elevernes egne oplevelser og erfaringer.

Tosprogede elever kan eksempelvis udvikle deres forståelse i arbejdsforløb, som bygger på et samspil mellem praktiske aktiviteter og samtale med andre under arbejdet med computeren.

Mange elever har brug for hjælp til struktur, når de skal løse opgaver. Her kan skriveskabeloner i et tekstbehandlingsprogram være en god hjælp, fx skabeloner til projektarbejde, analyse af et billede, artikler, boganmeldelser, genreforståelse osv.

Træningsprogrammer

Den pædagogiske praksis kan indeholde en række forskellige øvelser, der skal automatisere de enkelte elevers andetsprogsfærdigheder i lytning, læsning og skrivning. Disse programmer er struktureret sådan, at eleven skal følge instruktionen og løse de opgaver, som program-pakken indeholder.

Det kan for mange elever være en fordel at arbejde med programmet i deres eget tempo. Fordelen ligger bl.a. i, at de bliver hjulpet og korrigeret løbende af computeren. Med computeren er det endvidere muligt at finde programmer, der niveaumæssigt passer til den enkelte elev.

Med den nye elevaftale kan programmerne i perioder lånes med hjem, så træningen kan foregå efter skoletid. Via Elevintra kan lærere linke til relevante opgaver og websider.

Multimedie

Eleven kan fremlægge og præsentere et arbejde med billeder, tekst og lyd. Videoklip, digitale billeder, tegninger og andre former for medier kan indsættes i produktet, således at det støtter den mundtlige fremlæggelse. På denne måde får eleven mulighed for at udtrykke sig mere nuanceret, klart og præcist.

Billed-, video- og lyd materialet kan være selvproduceret eller hentet via internettet. Den tosprogede elev har derfor mulighed for at bruge sit modersmål og derved udnytte sin samlede sproglige kompetence og viden.

Computeren giver også mulighed for at arbejde med lytning og lyttestrategier i forbindelse med autentisk lyd.

Flere og flere steder på internettet tilbydes downloads af radio, tv og musik via podcasting, hvilket giver endnu bedre mulighed for at arbejde med lytning og lyttestrategier i forbindelse med autentisk lyd.

Mobiltelefoner kan på mange måder med fordel inddrages i undervisningen ved brug af billeder, video og lyd. Eleven kan optage en kompliceret forklaring og høre den igen og igen. Via mobiltelefonen kan eleven træne oplæsning og udtale og sende det færdige resultat via bluetooth til læreren. Derved kommer alle til orde og bliver hørt. Man kan vælge at gemme udvalgte filer i den elektroniske portfolio.

Computeren er et redskab, der giver bedre muligheder for at tilgodese elevernes forskellige måder at lære på. Fx kan eleverne optage digitale billeder af konstruerede konfliktsituationer og i fællesskab digte *en dilemmahistorie*. Kroppssprog, replikker og ordvalg diskuteres. Lyden indtales. Historierne samles i en multimedie-præsentation, der er tænkt som en historie med forskellige løsningsmuligheder.

Internettet

Internettet giver gode muligheder for sproglig udvikling på nye måder. Foruden forskellige sociale netværk med muligheder for hjælp, eksempelvis bibliotekernes Online Lektiehjælp, kan eleven hente informationer og materialer fra databaser og nyhedsmedier. Eleven kan se billeder, videoklip og lytte til autentisk dansk sprogbrug i fx radioavisen, ungdomsudsendelser og interviews.

På internettet går informationerne ikke kun én vej. Der er mulighed for kommunikation i form af e-mail, konferencer, blogs og chat. I skolen skal eleverne lære at udnytte mulighederne – og ikke mindst udvikle hensigtsmæssig adfærd, når de skriver på nettet. Eleverne kan lave websider og få bedre kendskab til genren. Websiderne kan også indgå i faglige forløb, både i form af fiktive forløb eller som dele af et emne- eller projektarbejde. Et samarbejdsprojekt med andre klasser kan udmøntes i hjemmesider, hypertextfortællinger og vandrehistorier.

Interaktive tavler

Ved brug af Interaktive Whiteboards kan illustrationer og visuelle eksempler – bl.a. som led i arbejdet med forforståelse – hentes direkte ind i undervisningen. Lærebogen bliver levende og interaktiv. Notater, semantiske ordkort og fx fælles brainstorm kan gemmes og hentes frem til næste lektion eller hjemme hos eleven som en væsentlig støtte i forbindelse med hjemmearbejdet.

Elektroniske spil

Computerspil skaber rum for venskab og for sociale begivenheder. Computerspil kan dyrkes som en fælles interesse, der ofte strækker sig ud over selve det at sidde foran skærmen. Det sociale og legen får en særlig dimension i forbindelse med spil i netværk, hvor spillerne kan udfordre hinanden. Online spil og spil i netværk indeholder elementer som kommunikation, indlevelse, kreativitet og læring. Computerspillene rummer store udfordringer til tænkning, fantasi og kreativitet.

Undervisningslokalet

Når undervisningen i dansk som andetsprog finder sted i modtagelsesklasse, på hold og som supplerende undervisning uden for klassens rammer, må der indrettes et klasseværelse, der bærer præg af at være et sproglokale. Lokalet bør have en størrelse og indretning, der gør det muligt at veksle mellem forskellige arbejdsformer: klasseundervisning, gruppe- og pararbejde og enkeltmandsundervisning.

Et velindrettet lokale med vægplads, opslagstavler og hylder giver mulighed for udstillinger af elevarbejder, ophængning af fx forskellige alfabeter og plancher med begreber på dansk og de sprog, der er præsenterede i klassen. – Udsmykningen kan være plakater, fotos og elevernes egne tekster og tegninger, der fortæller, at her undervises elever fra forskellige lande med forskellige traditioner, som har det tilfælles, at de er i gang med at lære dansk.

Ud over adgang til digitale og elektroniske hjælpemidler samt tavle, overhead og lignende må klasseværelset rumme konkrete materialer, billeder, ordkort, spil, letlæsningsbøger, ordbøger og opslagsværker. Hvor det er muligt, kan der indrettes en læsekrog, hvor der er adgang til letlæsningsbøger og mulighed for at lytte til bånd med indtalte tekster, eventyr m.v.

Når undervisningen i dansk som andetsprog foregår som en dimension i den almene undervisning, er ovenstående forslag naturligvis også væsentlige at medtænke. Som faglærer i et givent fag vil det fx være vigtigt at overveje, på hvilken måde – såvel fagligt som sprogligt – eleverne kan hente hjælp i klasse- eller faglokalet. Eksempelvis vil det være til stor gavn for eleverne at medtænke konkrete og visuelle materialer. Det kan dreje sig om materialer til sproglig understøttelse af det emne, tema eller fagområde, klassen for tiden arbejder med, fx i form af plancher med semantiske ordkort og tilhørende illustrationer, figurer med ordforklaringer, mærkater med benævnelse på de materialer, der for tiden anvendes osv. Interaktive Whiteboards er i den forbindelse et oplagt hjælpemiddel med mange muligheder for et understøttende læringsmiljø til gavn for klassens tosprogede elever.

Evaluering

De bindende trin- og slutmål er grundlaget for tilrettelæggelsen, gennemførelsen og evalueringen af undervisningen i dansk som andetsprog. Evalueringen skal ses i et udviklingsperspektiv, hvad angår elevernes andet-sprogstilegnelse, og den danner grundlag for vejledningen af den enkelte elev, for undervisningens videre tilrettelæggelse og for undervisningsdifferentiering.

I basisundervisningen bør der ske en løbende evaluering med henblik på at følge elevens dansksproglige udvikling gennem hele forløbet, således at de modtagende lærere kan få et fyldestgørende billede af elevens styrker, svagheder og udviklingsmuligheder ved overgang fra basisundervisning til den almene undervisning. I den efterfølgende undervisning i klassen og i den supplerende undervisning bør der tages udgangspunkt i, hvad eleven allerede har tilegnet sig og er i gang med at tilegne sig.

Evalueringen skal tage udgangspunkt i de bindende trinmål, og elevens udbytte skal vurderes i relation hertil.

Som inspiration kan nævnes følgende eksempler på evalueringsformer:

- Elevernes lytte- og samtalefærdighed kan vurderes på baggrund af fx samtaler eller rollespil, der optages på bånd eller video. På baggrund af optagelserne kan læreren efterfølgende vurdere elevens evne til at forstå og følge en instruks, at deltage i og tage ansvar for en samtale, at kommunikere på et forståeligt sprog og at anvende brugbare kommunikationsstrategier.
- Gennem optagelser af mundtlig fremstilling kan kriterierne være produktivitet, dvs. evnen til at formidle så megen information som muligt inden for de givne rammer, forståelighed og flydende tale og tekstsammenhæng både i tekstens form og i selve det sproglige udtryk.
- Elevens læseforståelse kan evalueres ved at lade eleven genfortælle hovedindholdet af en læst tekst. Teksten diskuteres herefter med læreren eller i klassen, og elevens forståelse af teksten beskrives. Efterfølgende kan læreren bede om enkeltinformationer, som eleven skal uddrage af teksten. Der skal desuden rettes opmærksomhed mod elevens evne til at gætte, fx på baggrund af indhold, kontekst eller visuel støtte.
- Gennem brug af logbog bliver eleven efterhånden i stand til at sætte mål og reflektere over egen læring.
- En analyse af elevens skriftsprog er en analyse af elevens mellemsprog, der kan beskrives som systematisk, foranderligt og variabelt. Der bør derfor søges efter fejltyper og mønstre i sprogbrugen og ikke fokuseres på de enkelte fejl. En skriftsprogsanalyse kan bl.a. omfatte følgende områder:
 - forståelse af genre
 - tekstens komposition og indre sammenhæng
 - syntaktisk analyse: hvilke sætningstyper anvender eleven, fx anvendes ledsætninger eller udelukkende hovedsætninger?

- morfologisk analyse: hvilke bøjningsformer benytter eleven og med hvilken variabilitet?
- anvendelse af pronominer og præpositioner
- ortografisk analyse: hvilken type staveproblemer?
- semantisk analyse: ordforrådets variations- og differentieringsgrad
- hvordan anvendes tegnsætning?
- transfer fra modersmålet.
- Elevens ordforråd må vurderes i forlængelse af de temaer, der er behandlet i undervisningen og kan evalueres ved, at man med jævne mellemrum sammensætter øvelser, der viser, om eleverne behersker det relevante ordforråd.
- Gennem samtaler med eleverne, enkeltvis eller i klassen, vurderes, i hvilket omfang de er opmærksomme på deres egen brug af henholdsvis modersmål og dansk og på deres bevidsthed om, hvordan man lærer sprog i og uden for skolen. Også elevernes evne til at samtale om sociale og kulturelle forhold bør beskrives.

Man bør være opmærksom på, at vurderer man kun elevernes dansksproglige kompetence, vurderer man kun en del af deres samlede sproglige kompetence. Hvis man ønsker et billede af den samlede kompetence, må man derfor også vurdere modersmålet.

Gennem arbejdet med portfolio kan man sikre sig elevens aktive medvirken i en selvevaluering. En portfolio er elevens udvalg af repræsentative arbejder samlet gennem en periode med henblik på vurdering. Portfolio fungerer dels som læringsstrategi, dels som evalueringsmetode. Ved overgang fra basisundervisningen til den almene undervisning kan eleven i samarbejde med læreren lave en udslusningsportfolio med udvalgte arbejder. Portfolioen kan bl.a. indeholde:

- liste over læste bøger
- eksempler på skriftlige arbejder, både første udkast og gennemarbejdede tekster
- lyd- eller videooptagelser af kommunikationssituationer
- eksempler fra forskellige fag, fx matematikundervisningen.

Udslusningsportfolioen har fokus på elevens styrkesider og giver de modtagende lærere et godt overblik over elevens kompetencer, samtidig med at den kan bruges som udgangspunkt for skole-hjem-samtaler.

For de øvrige tosprogede elever, som modtager supplerende undervisning i dansk som andetsprog i eller uden for klassen, foretages også målfastsættelse og løbende evaluering med udgangspunkt i de relevante trinmål. På Skolestyrelsens evalueringsportal – www.evaluering.uvm.dk – findes artikler med eksempler på, hvordan forskellige evalueringsredskaber kan anvendes i dansk som andetsprogsundervisning på forskellige klassetrin, men ovenstående ideer til evaluering af elevernes udbytte af basisundervisningen kan også tjene til inspiration for evalueringen i den supplerende undervisning og i dansk som andetsprog i den almene undervisning.

I forbindelse med afdækning og vurdering af behov for undervisning i dansk som andetsprog kan der tillige henvises til sprogscreeningmaterialet: "Vis hvad du kan" – et materiale udgivet af Undervisningsministeriet til sprogscreening af tosprogede småbørn, skolestartere og skoleskiftere. Materialet kan downloades på: pub.uvm.dk/2007/sprogscreening.

Dansk som andetsprog som en dimension i andre fag

Dansk er undervisningssprog i alle fag undtagen i fremmedsprogsundervisningen. Det betyder, at de tosprogede elevers forståelse af indholdet i undervisningen afhænger af, hvor meget dansk de kan, og af, at tilegnelsen af dansk foregår i alle fag. I klasser med tosprogede elever er det derfor nødvendigt, at alle lærere påtager sig ansvar for at tilrettelægge undervisningen, så der skabes gode betingelser for såvel fagligt som sprogligt udbytte.

Ethvert fagområde har sit sproglige register, dvs. de sproglige mønstre der gør sig gældende, når fagfolk bruger sproget, og som er bestemt af fagets genstandsområde og den funktion, faget har. Dette sproglige register kommer til udtryk i bl.a. tekstens opbygning, mundtlige og skriftlige formuleringer og det fagspecifikke ordforråd. Fx er naturfagernes sproglige register bl.a. kendetegnet ved at organisere og klassificere fænomener i verden og at beskrive processer. Det kommer til udtryk i sproget gennem de begreber, som bruges til klassificering, fx *består af*, *kan inddeles i* og *indgår i*, og begreber, som indfanger en given proces, fx *optage*, *opløse* og *nedbryde*. Det sproglige register kommer også til udtryk i sprogets grammatik, fx udtrykkes lovmæssigheder i nutid, mens et eksperiment refereres i datid. Det er ofte *sagen*, der er i fokus, fx fordøjelsessystemet, ikke *handling* og det handlende subjekt. Det kan afspejles i sproget gennem bl.a. gennem verbalsubstantiver, fx *nedbrydning* og *udvikling* og passiv-former, fx *nedbrydes* og *udvikles* som alternativ til *leveren nedbryder..* og *kroppen udvikler..*

Ud over de egentlige fagudtryk, som er nye for alle elever, rummer fagsprog sædvanligvis mange ord og begreber, som ikke er hyppigt forekommende i hverdagssproget, og derfor ikke nødvendigvis beherskes på andetsproget dansk. Det er de såkaldte førfaglige ord og begreber, fx *landbrug*, *cirkel*, *fjer*.

Når målet er elevernes fagtilegnelse og fagsproglig udvikling, er det altså nødvendigt at integrere den faglige og den sproglige dimension i undervisningen. Desuden er det vigtigt at sætte *eksplicit* fokus på sproget, fx hvilke *sproglige forventninger*, man som fysiklærer har til en fysikrapport i udskolingen, eller hvilke *fagbegreber* man bruger, når man på mellemtrinnet skal redegøre for fx rensning af spildevand.

Forud for tilrettelæggelsen af fagundervisningen bør man overveje, hvilke fagsproglige udfordringer der ligger i det pågældende tema:

- Hvilke fagsproglige mål kan der opstilles for et givent emne? Hvilket relevant fagsprog skal eleverne tilegne sig gennem undervisningen?
- Hvilke kommunikative mål lægges der op til i trinmålene i det pågældende faghæfte? Skal eleverne *kunne redegøre for*, *beskrive* eller måske *diskutere og vurdere* fx naturfaglige sammenhænge mundtligt såvel som skriftligt?
- Hvilke sproglige kompetencer skal eleverne have for at læse fagteksterne? Kender de fx de relevante ord og begreber? Og kender de den særlige måde, hvorpå en fagtekst formidles i det pågældende fag

I modtagelsesklasser og i den supplerende undervisning i dansk som andetsprog bør lærerne inddrage grundlæggende elementer fra de forskellige fagområders fagsprog i undervisningen for at forberede eleverne på at deltage i den videre undervisning. I nogle situationer kan det være hensigtsmæssigt at bruge supplerende undervisning i dansk som andetsprog til målrettet sproglig forberedelse af planlagte undervisningsforløb i klassen. Men selv om fagsprog er blevet formidlet gennem undervisning i dansk som andetsprog, skal det alligevel bearbejdes i selve indlæringsituationen. Tosprogede lærere har den store fordel i henseende til faglig og sproglig formidling, at de kan inddrage modersmålet ved gennemgang og forklaringer. Når et fagligt indhold er bekendt, er det meget nemmere for de tosprogede elever at følge undervisningen på dansk. Tilsvarende skal eleverne præsenteres for undervisningsmaterialer i god tid, så de har reel mulighed for at nå at læse eller gennemarbejde dem.

For inspiration til en praksis, der medtænker den sproglige dimension i fagene, kan der henvises til publikationen: *Sproget med i alle fag – andetsprog og didaktik i folkeskolen – Undervisningsministeriets temahæfteserie nr. 3 – 2008*.

Tosprogede elever og specialundervisning

Lærerne vil i undervisningen af tosprogede elever opleve, at nogle elever tilegner sig faglige og/eller sociale færdigheder og kompetencer i et langsommere tempo, end det forventes. Det er i den sammenhæng vigtigt at være opmærksom på, om elevens tilsyneladende manglende muligheder for udvikling skyldes a) forhold i elevens omgivelser, herunder nære sociale/familiære forhold b) de omstændigheder, der findes i elevens skolemiljø eller c) specifikke funktionsnedsettelse hos eleven.

Vilkårene for iværksættelse af specialundervisning er fastlagt i folkeskolelovens § 20 og i Bekendtgørelse om specialundervisning og anden specialpædagogisk indsats.

Hvis en tosproget elev har særlige vanskeligheder med at tilegne sig dansk, kan det undertiden være svært at afgøre årsagerne. Eventuelle oplysninger fra en tosproget

lærer om, hvorvidt barnet har tilsvarende vanskeligheder med modersmålet, kan her være af afgørende betydning for vurderingen.

Det er vigtigt i undersøgelsesfasen af den enkelte elev at gøre sig bekendt med de vilkår, som udgør elevens daglige udfordringer i skolen. *Hvorfor har eleven ikke udviklet tilstrækkelig sproglig/social kompetence til at kunne følge den almindelige undervisning?* Erfaringer viser blandt andet, at når et étsproget dansk barn har læsevanskeligheder, skyldes det som oftest problemer omkring det fonetiske, bogstavgenkendelse og afkodningsstrategier. Læsevanskeligheder hos et tosproget barn kan herudover også skyldes læseforståelsesvanskeligheder affødt af bl.a. et for lille ordforråd på dansk. Altså ikke et problem, der skal løses i specialundervisningsregi, men ved en andetsprogs-pædagogisk tilgang i undervisningen.

En pædagogisk-psykologisk vurdering og undersøgelse må nødvendigvis tage højde for, at en del tosprogede elever ikke har et tilstrækkeligt kendskab til danske kulturspecifikke traditioner, og at test- og undersøgelsesmetoder i vidt omfang er udviklet ud fra danske sprog- og kulturspecifikke forudsætninger.

Den efterfølgende rådgivning og vejledning af forældre, elever og personale vil være af afgørende betydning for, hvilken indsats der evt. vil kunne sættes i værk. Iværksættelse af specialundervisning beslutes i et tæt samarbejde mellem forældre og skolen. Forældrene skal have indsigt i og mulighed for at udtale sig om de forslag, der opstilles fra skolens side. Om nødvendigt bør der derfor inddrages en tolk i kommunikationen med forældrene.

Afhængig af de vanskeligheder, som eleven har, vil der kunne stilles forslag om forskellige former for indsats. Indsatsens karakter bør dog altid tage hensyn til mindste indgrebs principperne om nærhed og tæt kontakt til den almene undervisning i så høj grad som overhovedet muligt. Tosprogede elever, hvor funktionsnedsættelse(r) skyldes vidtgående specifikke og/eller generelle handicap, skal tilbydes en særlig specialpædagogisk indsats, som aftales mellem kommune, skole og forældre.

Børn med krigstraumer

Skolerne må være opmærksomme på, at en del flygtningebørn er præget af oplevelser, der kan blokere for deres aktive deltagelse i undervisningen. Eftervirkningerne viser sig undertiden først længe efter, at børnene er kommet til Danmark. Der vil i disse tilfælde ofte være behov for, at Pædagogisk-Psykologisk Rådgivning samarbejder med institutioner, der har ekspertise i behandling af krigstraumer.

Tidlig indsats med forebyggende, foregribende foranstaltninger er af stor betydning for tosprogede elevers oplevelser af kvalitet i deres skoleliv. Et tæt samarbejde med førskoleinstitutioner, forældre og PPR vil kunne minimere den problematik, hvor tosprogede elever først får særlig bevågenhed, når kravene i skolen overstiger deres dansksproglige kompetencer.